

T.C.
Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Hadis Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

ŞEHİD-İ SANİ
Süleyman BÜR
Iğdır 2019

T.C.
İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Hadis Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ŞEHİD-İ SANİ

Hazırlayan:
Süleyman BÜR

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Musa ÇETİN

İğdır 2019

TAAHHÜTNAME

(Bilimsel Etięe Uygunluk Metni)

Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “ŞEHİD-İ SANİ” adlı çalışmanın kendi çalışma ve gayretim sonucunda meydana geldiğini, alıntılara kaynak gösterdiğimi ve yürürlükteki tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, bu çalışmamın kağıt ve elektronik kopyalarının Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirtilen koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri doğrultusunda gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezimin tamamının veya uygun görülen kısımlarının erişime açılması tamamen Sosyal Bilimler Enstitüsünün takdirindedir.

Tezim sadece Iğdır Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

29/08/2019
Süleyman BÜR

KABUL VE ONAY

SÜLEYMAN BÜR tarafından hazırlanan **ŞEHİD-İ SANİ** adlı çalışma, **29/08/2019** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından **TEMEL İSLAM BİLİMLERİ** Anabilim Dalı, **HADİS** Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak **oybirliği** ile kabul edilmiştir.

(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Osman BAYRAKTUTAN (Başkan)

(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut SÖNMEZ Üye

(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Musa ÇETİN Danışman

ÖZET

Bu tezde, X/XVI. Yüzyılda yaşamış olan ve mezhep olarak imamiye Şîasına bağı olan Zeynüddin bin Nureddin el-Âmilî'in (965/1558) hayatı ve Şîa hadis usülü alanında yazılmış ilk eser olan *el-bidaye fi ilmi'd-dirâye* isimli eseri incelenmiştir. Tez X/XVI. Yüzyılda yaşamış olan Zeynüddin'in doğumu, ilim hayatı ve eserlerinin tanıtımı ile başlamıştır. Zeynüddin'in Şîa tarihinde yazılmış ilk eser olan *El-Bidaye fi İlmi'd-Dirâye* isimli eseri ayrıntılı incelenmiş ve eserin Sünnî âlimler tarafından yazılan hadis usûlü eserleri ile kıyaslaması yapılmıştır. Hayatı ve fikirlerinden ziyade öldürülmesi ile şöhret kazanmış olan Zeynüddin bin Nureddin el-Âmilî'nin öldürülmesi üzerine yapılmış süpekülasyonlar değerlendirilmiştir. Onu ölüme götüren asıl etkenler ve buna sebebiyet veren asıl kişilerin amacı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mezhep, Eserler, İlim

ABSTRACT

In this treatise, X / XVI. The life of Zeynüddin bin Nureddin Al-Amili (965/1558), who lived in the century and was affiliated to Imamia Shia as a sect, and his work Al-bidaye fi Ilmi'd-diraye, the first work written in the field of Shia Hadith style, was examined. Thesis X / XVI. The birth of Zeynüddin, who lived in the century, began with the introduction of his scientific life and works. Zeynüddin's work Al-Bidaye fi Ilmi'd-Diraye, the first work written in the history of Shia, was examined in detail and the work was compared to the Hadith-style works written by Sunni scholars. The suppeculations on the murder of Zeynüddin bin Nureddin Al-Amili, who had gained fame with his killing rather than his life and ideas, were evaluated. The main factors that led him to death and the purpose of the original persons who caused it were examined.

Keywords: Sect, Artifacts, Distribution

ÖNSÖZ

Zeynüddin bin Nureddin el-Âmilî 911/1505 yılında doğmuştur. İlk eğitimini babasının yanında almıştır. Hicri 920 yılında hafızlığını tamamlamış ve babası vefat edinceye kadar onun yanında ilim tahsiline devam etmiştir. Babasının vefatından sonar ilim tahsil etmek amacıyla Mısır, Bağdat ve Şam gibi ilim merkezlerine gitmiştir. Zeynüddin, İmamiye mezhebine bağlı bir Şîî olmasına rağmen Şafîî ve Hanefî âlimlerden ders almakta tereddüt etmemiştir. Şemseddin bin Tolun ed-Dimeşkî el-Hanefî, Şeyh Şehâbeddin Ahmed er-Remlî eş-Şâfiî ve Şeyh Ebu'l-Hasan el-Bekrî gibi zamanın önde gelen Sünnî âlimlerinden ders almıştır. Tüm bu bilgiler onun mezhep taassubu güden biri olmadığını göstermektedir. Zeynüddin Şîa tarihinde ilk hadis usûlü yazan kişi olarak bilinir. Bu çalışmamızda bu bilginin analizini yaptıktan sonra Zeynüddin'in Şîa tarihinde yazılmış ilk eser olan *el-bidaye fî ilmi'd-dirâye* isimli eseri ayrıntılı incelenmiş ve eserin Sünnî âlimler tarafından yazılan hadis usûlü eserleri ile kıyaslaması yapılmıştır. Çalışma konumuzun belirlenmesinde ve çalışmamızın hazırlanma sürecinin her aşamasında bilgilerini, tecrübelerini, arşivini ve değerli zamanlarını esirgemeyerek bana her fırsatta yardımcı olan değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi. Musa ÇETİN'e şükranlarımı sunuyorum.

Süleyman BÜR

Iğdır 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ	V
GİRİŞ	IX
BİRİNCİ BÖLÜM	1
1.ŞEHİD-İ SANİ	1
1.1.Adı	1
1.2.Doğumu	2
1.3.İlim hayatı.....	2
1.4.Kerkük'e gidişi	3
1.5.Mısır'a gidişi	3
1.6.Mısır'da ders aldığı âlimler ve okuduğu kitaplar.....	4
1.7.Medine ziyareti.....	6
1.8.Medine'de yazdığı şiir	6
1.9.Cubba'a dönüşü.....	7
1.10.İrak'a yaptığı yolculuk	8
1.11.Beytü'l-Makdis ziyareti	9
1.12.İstanbul'a gidişi.....	9
1.13.İstanbul'a varışı	10
1.14.İstanbul'dan ayrılışı	12
1.15.İrak'a gidişi.....	13
1.16.Baalbek'te ikameti ve nuriye medresesindeki dersleri.....	13
1.17.Müctehid seviyesine ulaşması	14
1.18.Zeynüddin hicri 944 senesinde müctehid olduğuna itiraz.....	14
1.18.1.ESERLERİ.....	15
1.19.EL-BİDAYE FÎ İLMİ'D-DİRÂYE.....	21
1.19.1.Zeynüddin'in şîada hadis usûlü yazan ilk kişi olduğuna itiraz	21
1.19.2.Müellifin ön sözü	22
1.19.3.Hadis ve haber kelimelerinin manaları	23

İKİNCİ BÖLÜM	27
2.HADİSLERİN KISIMLARI	27
2.1.Hasan hadisle amel edilir mi?	26
2.2.Muvassak hadisle amel edilir mi?	26
2.5.Mekûf hadisın hüccet değeri	31
2.6.Maktû' hadisın hüccet değeri	31
2.7.Hadiste yer alan illetin bilinme yolları	32
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	37
3.RİVÂYETİ KABUL EDİLENLER VE EDİLMEYENLER	37
Râvide aranan şartlar.....	36
3.1.Farklı fırkalardan olan kimselerin hadisleri	37
3.2.Adâleti belirlemenin yolu	37
3.3.Zabtı belirlemenin yolları	37
3.4.Râvideki Cerh ve Tâdil.....	38
3.5.Cerh ve Tâdil lafızları.....	38
3.5.1.Tâdil lafızları.....	38
3.5.2.Cerh lafızları	38
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	41
4.HADİS TAHAMMÜL VE EDA YOLLARI	41
4.1.Tahammülün şartları.....	40
4.2.Tahammül yolları	40
BEŞİNCİ BÖLÜM	46
5.RİCAL TABAKATI	46
5.1.ÖĞRENCİLERİ	45
5.2.İzzeddin Hüseyin bin Abdüssamed el-Hârisî el-Hemedânî.....	46
5.3.Şeyh Ali bin Zühre el-Cübbâf	46
5.4.Şeyh Muhammed bin Şeyh Muhammed el-Hürr.....	46
5.5.Seyyid Nureddin bin Seyyid Fahreddin Abdülhamid el-Kerkî	47
5.6.Hüseyin bin Ebi'l-Hasan el-Âmilî.....	47
5.7.Seyyid Ali bin Seyyid el-Celil en-Nebil Hüseyin es-Saiğ el-Âmilî	47
5.8.Şeyh ebu'l-Kasım Nureddin Ali bin Abdüssamed el-Âmilî	47
5.9.Muhammed bin Ali bin Hasan el-Ûdî el-Cüzeynî.....	47

5.10.Seyyid Âtaullah bin Seyyid Bedreddin Hasan el-Hüseyîn el-Mûsevî.....	48
5.11.HOCALARI	48
5.11.1.İmamiye şîâsından olan hocaları.....	49
5.11.2.Sünnî hocaları.....	50
5.11.3.Âlimlerin onun hakkındaki görüşü	53
5.1.4.Esedullah el-Kâzımî.....	55
5.1.5.Kerametleri	56
5.1.6.Rüyası	56
5.1.7.Şehid edileceği yeri bilmesi.....	57
5.1.8.Fiziksel özellikleri.....	57
5.1.9.Öldürülmesi	58
5.1.10.Öldürülme zamanı.....	64
5.1.11.Öldürüldüğü yer	64
5.1.12.Öldürülmesi hakkında genel değerlendirme	64
5.1.13.Hakkında yazılmış mersiyeler	65
SONUÇ	69
KAYNAKÇA	71

GİRİŞ

Şehid-i Sani diye meşhur olan Zeynüddin bin Nureddin (ö. 965/1558), Lübnanın Cebelu Âmil bölgesinde doğduğu için el-Âmilî nisbesi taşımaktadır. *El-Bidaye fî İlmi'd-Dirâye* ve *Mesâlikü'l-Efham* gibi imamiye Şiasında çok önemli olan eserleri ile şöhret kazanmıştır. Farklı alanlarda yazdığı eserleri ile ilim konusundaki becerisini ortaya koymuştur. Zeynüddin'in hayatı ve eserleri hakkında bizzat kendisinin kaleme aldığı bilgiler mevcuttur. Zeynüddin'in en yakın talebelerinden olan Muhammed bin Ali el-Avdî, hocasının son yıllarında sürekli yanında bulunmuş ve yaşadıklarına şahid olmuştur. Ali el-Avdî Zeynüddin'in hayatını anlattığı *Buğyetü'l-Mürîd* isimli bir eser yazmıştır. Bu eser, Zeynüddin'in ilim hatyatı, hocaları, öğrencileri ve vefatı gibi konuları ele alan on fasıldan oluşmaktadır.

Zeynüddin'in torunlarından Ali bin Muhammed, bu eserin ilk üç fasılasını ed-Dürrü'l-Mensur isimli eserinde toplamıştır. Zeynüddin'i ön plana çıkaran ve adından söz edilmesine sebep olan şeylerden bir tanesi de öldürülmesidir. Hayatının son dönemlerinde Şîlik propagandası yaptığı gerekçesi ile İstanbul'a sürekli şikâyet edilmiş ve hayatının son dönemlerini gizlenerek korku içerisinde geçirmiştir. Şiâ, Zeynüddin'in öldürülmesinden osmanlıyı sorumlu tutmaktadır. Ancak bu konuda elde ikna edici deliller bulunmamaktadır. Zeynüddin'in yazdığı *El-Bidaye fî İlmi'd-Dirâye* isimli eseri Şiâ tarihinde yazılmış ilk hadis usûlü olarak kabul edilmektedir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde de açıkça görüleceği üzere Şiâ, hadis usûlü konusunda Ehl-i Sünnet meşrebini taklit etmiştir.

1.ŞEHİD-İ SANİ

1.1.Adı

İmamiye şîasında eş-Şehîd es-Sânî olarak şöhret bulmuş olup tam adı Zeyneddin bin Muhammed bin Ali bin Cemaleddin bin Takiy bin Salih bin Müşerref el-Amilî eş-Şamî et-Tallûsî el-Cübbâf'dir.¹Asıl adı Zeynüddin'dir. Adının Zeynüddin Ali olduğu yönündeki yorumlar yanlıştır. Zira Ali babasının adıdır. Kendisi de yazdığı birçok risalenin sonunda "Ben Allah'ın engin rahmetine muhtaç Zeynüddin bin Ali bin Ahmed eş-Şamî" demek sureti ile bu durumu teyit etmektedir.² Lübnan'ın Cebel-u Âmil bölegesinde doğduğu için kendisine "Âmilî" denilmiştir.³

Adında geçen Tallûsî kelimesi kök olarak Rumca veya Süryaniceden gelmektedir. Âmil'de bir köyün ismidir. Aslında Tallûsî nisbesi kendisine ait olmayıp, büyük dedesi Salih bin Müşerref el-Amilî'nin nisbesidir.⁴Kaynaklarda ismi zikredilirken genelde "İbnü'l hucce" olarak vasıflanır.⁵Bazı kitaplarda ise ismi İbnü'l hacce olarak geçmektedir.⁶İbnü'l hucce devrin önde gelen âlimlerinden olan ve tahsilinin ilk yıllarında kendisinden ders aldığı babasının lakabı olduğu söylenmiştir. İbnü'l hacce ise Zeynüddin'in nenesinin adı olduğu söylenmiştir.⁷Zeynüddin, ikinci şehid anlamına gelen Şehîd-i Sanî ismiyle şöhret kazanmıştır. Zeynüddin Şîa tarihinde ikinci şehit olarak kabul edilir. Birinci şehit ise dimeşk'te öldürülen Muhammed bin Mekkî'dir. Kendisine şîa tarihinde Şehîd-i Evvel denilen Muhammed bin Mekkî'nin asıl adı Ebu Abdillah Şemsüddin Muhammed bin Mekkî bin Muhammed eş-Şamî el-Âmlî el-Cizzînî'dir. Hicri sekizinci asırda yaşamış olup 786 yılında vefat etmiştir.⁸Şehid-i Sanî Şîa kaynaklarında Şehîd-i Evvel ile kıyaslanmıştır. Aslında imamiye Şîasında öldürülen başka âlimler daha vardır. Ancak sadece bu iki âlim şehid adıyla şöhret kazanmışlardır.⁹

¹Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, thk. Hasan el-Emîn, Beyrut, Dârü't-teârûf, 1983, VII, s.143.

²Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*,VII, s.144.

³Hür el-Âmilî, *Emelü'l-Âmil*, thk. Ahmed el-Hüseynî, Beyrut müessesetü'l-Vefa, 1983, s.85.

⁴Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*,VII, s.144.

⁵Yusuf bin Ahmed el-Bahrânî, *Lülüetü'l-Bahrayn*, thk. Seyyid Muhammed Sadık Bahrü'l ulûm, Beyrut, Mektebetü'ül-Fehavî, 2008, s.28.

⁶Hansarî, *Ravzatü'l-Cennât*, Beyrut, Darü'l-islamiyye, 1991, III, s.338.

⁷Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, thk. Hasan el-Emîn, Beyrut, Dârü't-teârûf, 1983, VII, s.146.

⁸Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*,II, s.273; Hansarî, *Ravzatü'l-Cennât*, VII, s.4.

⁹Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*,VII, s.146.

1.2.Doğumu

Şehîd-i Sâni hicri 911 yılının 13 şevvalında Salı günü doğdu.¹⁰Zeynüddin'in kendi hayatı ile ilgili yazdığı bazı bilgiler mevcuttur.Ancak bu bilgiler müstakil bir kitap veya risale olarak elimizde mevcut değildir.Zeynüddin'in kendi hayatı ile ilgili olarak verdiği bilgiler günümüze, öğrencisi Muhammed bin Ali el-Âvdî'nin (975/1567) kaleme aldığı *Buğyetü'l-Mürîd* (*Buğyetü'l-Mürîd fi'l-Keşfi an Ahvâli's-Şehîd*) adlı eser ile ulaşmıştır.On kısımdan oluşan bu eserin nüshası günümüze ulaşmamıştır. Ancak Zeynüddin'in torunlarından olan Ali bin Muhammed(Ali b. Muhammed b. el-Hsan b. Zeyneddin el-Âmilî) bu eserin bir bölümünü *ed-Dürrü'l-Mensûr*(*ed-Dürrü'l-Mensûr min el-Me'sûr ve Gayri'l-Me'sûr*)adlı eserinde zikretmiştir.*Ed-Dürrü'l-Mensûr* da yer alan *Buğyetü'l-Mürîd* adlı eserde Zeynüddin'in öğrencisi el-Âvdî, Zeynüddin'in kendi eliyle yazdığı bir nüshayı gördüğünü ve Zeynüddin'in nüshada şunları söylediğini nakletmiştir; "bu, hayatımdan ve ömrümden geçirdiğim bir kesittir. Doğumum hicretin 911 senesi şevvalın on üçü salı günüdür.İlim yolculuğuna ise ne zaman başladığımı bilmiyorum.¹¹

1.3.İlim hayatı

Zeynüddin'in öğrencisi Muhammed bin Ali el-Âvdî'nin kaleme aldığı ve torunlarından olan Ali bin Muhammed'in *ed-Dürrü'l-Mensûr* adlı eserinde bir bölümünü zikrettiği*Buğyetü'l-Mürîd* adlı eserde el-Âvdî şunları kaydetmektedir: Zeynüddin, ilme başladığında henüz çok küçük olduğu için babası ona karşı çok şefkatli idi. Ona hiç kızmaz ve onu çok severdi. Hatta onu hocaya teslim edince "*Bu çocuğu hiç dövme zira ben onun dövülmeye azarlanmaya ihtiyacı olamadığını biliyorum*" dediği söylenir. Gerçektende öyleydi Zeynüddin çok zekiymi ve babası onu çok severdi.¹²

Zeynüddin'in bundan sonraki hayatını öğrencisi el-Âvdî kendi dilinden şöyle anlatıyor; "*ilme ilk olarak babamın yanında başladım. Hicri 920 yılında Kuran-ı kerim'i ezberledim. Kur'an-ı kerim'i ezberledikten sonra vefatına kadar babamın yanında arapça ilimleri ve fıkıh okudum. Babam hicri 925 yılında recep ayının ortalarında perşembe günü vefat etti. Babamın yanında birçok kitap okudum.Muhtasarü's-Şerai' ve el-Lüm'etü'd-Dimeşkiyye babamın yanında okuduğum kitaplardan bazılarıdır*".

¹⁰Muhsin el-Emîn, âyanü's-şîa, VII, s.143.

¹¹Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s.618.

¹²Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s.618.

el-Âvdî diyor ki; babası Zeynüddin'i gerçekten çok seviyordu. Ona soru sorup imtihan ederdi. Sorunun cevabını bilmen karşılığında sana şu kadar dirhem verecem derdi. Zeynüddin soruları doğru yanıtlayınca dediğini yapar ve ona söz verdiği sayıda dirhem verirdi. "*Babam vefat edince ilim talep etmek amacıyla o sene Meys'e gittim. Orada hicri 933 yılına kadar şeyh Ali bin Abdül-âlî'nin yanında ilim ile iştiğal ettim. Şeraiü'l-İslam, İrşad ve Kavâid onun yanında okuduğum eserlerden bazılarıdır*".¹³Asıl adı Şeyh Ali bin Abdül-âlî el-Meysî olan bu zat, imamiye şiasının önde gelen âlimlerindedir. Hicri 938 yılında vefat eden bu zat, Zeynüddin'in teyzesinin kocası ve kayın babasıdır.¹⁴

1.4.Kerkük'e gidişi

*Daha sonra Kerkük'e hicret ettim. Orada Hasan bin Seyyid Cafer'in*ısyanında bir kısım fennî ilimler okudum. Ayrıca onun yanında Kavaîd, et-TeHzîb fî usûli'l-fikhiyye, el-Kafiye fî'n-nahvi kitaplarını okudum. Kerkük'te bir süre kaldıktan sonra hicri 933 yılında memleketim cubba' a dödüüm. Cubba'da 937 yılına kadar kaldıktan sonra Şam'a gittim. Orada şeyh, muhakkik, filozof, Şemseddin Muhammed bin Mekki'nin yanında tıp ilmine dair Şerhu Mûcizi'n-Nefsî we Ğayetü'l-Kasdi fî Marifeti'l-Fasdi adlı eseri okudum. Bu süre zarfında Ahmed bin Cafer'in yanında Şatibiyye adlı kıraat ile alakalı eseri okudum. Keza onun yanında Nafi', İbn-i kesîr, Ebu Âmr ve Asım kıratlerini öğrendim. Hicri 938 yılında tekrar memleketim Cubba'a dödüüm. Orada iken hocalarım Şeyh Şemseddin ve Şeyh Ali aynı ay içerisinde vefat ettiler.

Bir başka hocam Seyyid Hasan ise 933 senesi ramazan ayının altısında vefat etmişti. Ben Cubba'da 941 senesine kadar kaldım".¹⁶

1.5.Mısır'a gidişi

*Daha sonra mümkün olduğu kadar ilim elde etmek amacıyla hicri 942 senesinde Mısır'a hicret etmek için yola çıktım.*¹⁷*Bu yolculukta birçok faziletli şahsiyet ile görüşme*

¹³Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s.618.

¹⁴Hür el-Âmilî, *Emelü'l-Âmil*, s.110.

¹⁵Asıl adı Seyyid Bedreddin bin Câfer bin Fahrettin Hasan bin Necmeddin bin el-Â'rec el-Hüseynî el-Âmilî el-Kerkî'dir. Âlim, kâmil, fâzıl, muhakkik ve müdakkik bir zattır. Şehid-i Sani'in rihle-i tedrisatından geçip ilminin feyzine kavuştuğu derin âlimlerden biridir. Birçok eser yazan bu âlimin *el-umdetü'l-celiyye fî usûli'l-fikhiyye* isimli eseri en meşhur eseri sayılmıştır. Şehid-i Sani, *el-umdetü'l-celiyye fî usûli'l-fikhiyye* adlı eseri bizzat Seyyid Câfer'in yanında okumuştur. Hicri 933 yılında vefat etmiştir. Bkz. Hür el-Âmilî, *Emelü'l-Âmil*, s. 91.

¹⁶Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s.622.

¹⁷Bazı nushalarda hicri 942 yılında Mısır'a gittiği yazılırken bazı nushalarda hicri 943 yılında mısır'a gittiği söylenmiştir. Bkz. Muhsin el-Emî, *âyanü's-şîa*, VII. s.148.

*imkânı buldum. Yolculuk esnasında görüştüğüm âlimlerin ilki Şeyh Şemseddin bin Tolûn ed-Dimeşkî el-Hanefî oldu. Onun ders halkasında bulunma fırsatı elde ettim. Yanında buhârî ve müslim'i okudum. Aynı yıl içerisinde bana buhârî ve müslimden hadis rivayet etme icazeti verdi. Hicri 943 senesinde, rebû'l-âhir ayının ortalarında Cuma günü Mısır'a yetiştim. Orada bir çok âlimden ders alma imkânı buldum.*¹⁸

1.6.Mısır'da ders aldığı âlimler ve okuduğu kitaplar

Mısır'da ders aldığı âlimlerden biri Şeyh Şihâbüddîn Ahmed er-Remlî eş-Şâfiî'dir.¹⁹ Onun yanında fıkıh alanında imam Nevevinin Minhacı ve İbni Hacibin el-Usûl adlı eserin birçok şerhini okudu. Ayrıca ondan birçok fennî ve aklî ilimlere dair kitaplar dinledi. Onun yanında dinlediği dersler arasında şunları sayılabilir; Molla Sadettin'in yazdığı *Şerhu Tahlîsi'l-Muhtasar fil-Meâni ve'l-Beyan*, Cüveynî'nin²⁰ usûlü'l-fıkıh'a dair yazdığı "el-Varakat" adlı eserin şerhi, Nevevi'nin "el-Ezkar" adlı eseri, Mahallî'nin "Cem'u'l-Cevami'" adlı eserinin şerhleri ve İbn-u Hişam'ın nahiv ilmine dair yazdığı "Tevdîh" adlı eseri.²¹ Mısır'da ders aldığı âlimlerden biri de Molla Hüseyin el-Cürcanî'dir. Onun yanında Molla Ali el-Kuşçî'nin "*tecrîd*" adlı eserini Molla Celaledîn ed-Divanî'nin haşiyeleri ile beraber okudu. Bunların yanında hendese ilmine dair Kadızade er-Rumî'nin yazdığı "*Şerhu Eşkâli't-Te'sis fil-Hendese*" adlı eseri okudu.²² Mısır'da ders aldığı hocalarından bir diğeri de Şeyh Şehabeddin bin Neccar el-Hanbelî'dir.²³ Onun yanında Çarberdî'ye ait olan *Şerhu's-Şafiye'nin tamamını* ve Zekeriyya el-Ensari'ye ait olan *Şerhu'l-Hazreciyye fi'l-Uruzî ve'l-Kawafî* adlı eserin tamamını okudu. Ayrıca onun yanında fenni ilimlere ve hadis ilmine dair birçok eser okudu. Onun yanında okuduğu tüm kitaplardan nakilde bulunma icazeti aldı.²⁴

¹⁸Öğrencisi el-Âvdî, bu yolculuk esnasında çok istese de Zeynüddin'in yanında yer alamamıştır. Yolculuk esnasında hocasının yanında olabilmek için teklif götürse de kabul görmemiştir. Bu yolculuk esnasında Zeynüddin'in yanında bulunan kişi, bir başka öğrencisi olan Şemseddin Muhammed bin Hilal isimli şahıstır. Bkz. Muhsin el-Emî, *âyanü's-şîa*, VII. s.148.

¹⁹Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Menûfî el-Ensârî ö. 957/1550. Şafî mezhebinin önde gelen âlimlerindendir. Bkz. Ahmet ÖZEL, "er-REMLÎ", *DİA*, XXXVI, 564-565.

²⁰İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdümelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbü'rî ö. 478/1085. Şafî mezhebinin büyük âlimlerindendir. Öyleki şafîi fıkıh kitaplarında imam deyince Cüveynî akla gelir. Bkz. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, "Cüveynî", *DİA*, XIII, 141-144.

²¹Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 635.

²²Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 635.

²³Ebü Bekr Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz el-Fütühî, 972/1564. Hanbelimezhebinin önde gelen âlimlerindendir. Bkz. Ferhat KOCA, "İBNÜ'N-NECCÂR EL-FÜTÜHÎ" *DİA*, XXI, 170-171.

²⁴Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 635.

Mısır'da talabelik yaptığı üstadlardan biri de Şeyh Ebu'l-Hasan el-Bekrî'dir.²⁵ Ondan fıkıh ve tefsire dair birçok eser ve Nevevî'nin *Minhac* adlı eserinin birçok şerhini dinledi. Zeynüddin'in öğrencisi el-Avdî diyor ki; “*Şehid, çoğu zaman bize bu hocasından bahsederdi*”. *Onun ilmine ve ahlakına olan hayranlığını anlatırdı bizlere. Hocası tefsir ve hadis dalında uzman bir kişiliğe sahipti. Halk ve devlet nezdinde saygın bir kişiliğe sahipti. Tatlı dilli ve güzel konuşan biriydi. Bir davete veya meclise geldiğinde insanlar onu görmek için izdiham çıkarırlardı*²⁶

Mısır'da ders aldığı bir başka hoca da Şeyh Zeyneddin el-Hurrî el-Malikî'dir. Onun yanında İbn-i Malik'in Elfiyesini okudu. Yine Mısır'da dizinin dibinde oturup ilim okuduğu hocalardan bir tanesi de Şeyh Muhakkik Nasirüddin el-Kânî el-Malikî'dir. Zeynüddin onun vaktini çok iyi kullanan bir âlim olduğunu söyler. Bu şehrin en faziletli hocalarından biriydi. Koca Mısır diyarında âklî ve arabi ilimlerde ondan daha iyisini görmedi. Onun yanında Beyzavî tefsiri başta olmak üzere farklı alanlarda birçok kitap okudu.

*Mısır'da talabelik yaptığı üstadlardan biri de Şeyh Nasirüddin et-Tablavî eş-Şafîî'dir.*²⁷ Onun yanında Ebu Âmr'ın kıraatine göre kur'an okuma dersi ve kıraat alanında yazılmış bazı eserleri ders aldı. Mısır'da rihle-i tadrîsatından geçtiği âlimlerden birisi de Şeyh Şemseddin Muhammed ebi'n-Neca en-Nuhhas isimli zattır. Onun yanında kıraat ilimlerine dair *Şatibiyye* isimli eseri ve kur'an-ı kerim'i yedi kıraat üzere okudu. Daha sonra onun yanında kıraat-ı âşere okumaya başladı. Ancak ne var ki bunu tamamına erdirmek kısmet olmadı. Zeynüddin'in öğrencisi el-Avdî diyor ki; yanımızda çoğu zaman bu hocasını güzel ahlak ve tevazu ile yâd ederdi. Mısır'ın en faziletli şahsiyetlerinden biriydi. Özellikle kur'an ilimleri ve kıraat alanında müstesna bir konuma sahip olduğu zeynüddin tarafından sürekli dile getirilmiştir. Hatta en-Nuhhas kıraat ilimlerinde öyle bir seviyeye gelmişti ki; o, kendi işi ile meşgul olurken, insanlar ona kur'an okurlar, yanlış yaptıklarında ise en-Nuhhas onları düzeltirdi.²⁸

²⁵Ebü'l-Hasen Tâcü'l-ârifin Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân es-Sıddîkî v. 952/1545. Kahire'de doğmuş ve kahire'de vefat etmiş bu büyük âlim, şafii mezhebinin önde gelen âlimlerinden olup çok sayıda önemli esere imza atmıştır. Bkz. İrfan GÜNDÜZ, “BEKRÎ”, V, 366.

²⁶Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 627.

²⁷Ebü's-Sa'd Zeynüddin Mansûr b. Ebi'n-Nasr b. Muhammed et-Tablavî eş-Şafîî v. 1014/1606. Şafii mezhebinin Mısır'daki en önde gelen âlimlerinden biridir. Şer'î ilimlere dair birçok kitabı hıfzetmiş olması ile tanınır. Bkz. Ali BULUT, "TABLAVÎ", II, 575-576.

²⁸Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 637.

1.7. Medine ziyareti

Zeynüddin'in öğrencisi Muhammed bin Ali el-Âvdî'nin kaleme aldığı ve torunlarından olan Ali bin Muhammed'in ed-Dürrü'l-Mensûr adlı eserinde bir bölümünü zikrettiği Buğyetü'l-Mürîd adlı eserde el-Âvdî, Zeynüddin'in dilinden olayları aktarmaya devam ediyor; Daha sonra hicri 943 yılının şevval ayının on yedisinde Mısır'dan hicaza gitmek için yola çıktı. Burada hac ve umre ibadetlerini yerine getirip Hz. Nebi aleyhisselam'ın mübarek kabirlerini ziyaret ettikten sonra memleketi Cubba'a doğru yola koyuldu.²⁹

1.8. Medine'de yazdığı şiir

Zeynüddin, hicri 943 yılında Medine'ye geldi. Burada Hz. Peygamber'in mübarek kabirlerini ziyaret etti. Ziyaret esnasında Zeynüddin çok duygulanır. Zira uzun zamandır Medine'ye gelip Hz. Peygamber'in mübarek kabirlerini ziyaret etmek istiyordu. Mısır'da iken Hz. Peygamberi rüyasında gördü. Zeynüddin, Hz peygamber için bir şiir kaleme alır:

ومن فضله ينبو عن الحد والحصر	صلاة وتسليم على أشرف الورى
وعوضه الله البراق عن المهر	ومن قد رقى السبع الطباق بنعله
شفاها ولم يحصل لعبد ولا حر	وخاطبه الله العلي بحبه
يكل لساني عنه في النظم والنثر	عدولي عن تعداد فضلك لائق
مدائحه الغراء في محكم الذكر	وما ذا يقول الناس في مدح من أنت
بعبئ ذنوب جمّة أثقلت ظهري	سعيت إليه عاجلا سعي عاجز
وروح الرجا مع ضعف نفسي ومع فقري	ولكن ريح الشوق حرك همتي
اعادته بالخير والحبر والوفر	ومن عادة العرب الكرام بوفدهم
فكيف وقد واعدتني الخير في مصر	وجادوا بلا وعد مضى لنزيلهم

²⁹Öğrencisi el-Âvdî, Zeynüddin'in medine ziyareti esnasında gece rüya gördüğünü ve haz peygamber'in kendisine dua ettiğini, Zeynüddin'inde Hz. Peygamber için bir şiir yazdığını nakleder. Bkz. Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr mine'l-Me'sûr ve Gayri'l-Me'sûr* thk. Mansur el-İbrahîmî, Merkezü'l-Âli li'l-ulûmi, ve's-sekafetü'l-İslamiyye, 2012, III, s.629.

“Salat ve selam olsun insanların en hayırlısına Onun fazlı had ve hasırdan tamamenuzaktı”.

O, yedi kat göğe ayakkabısı ile çıkmıştır Yüce Allah onu burak ile semaya çekmiştir.

Yüce Allah ona muhabbet ile hitap etmiştir Onun huzuru köleye de hürre de nasib olmadı

Sen her türlü fazilete layıksın Nazımda ve nesirde medhine sözüm yetmez

Nasıl methetsinki insanlar Kur'an'da methedilen birini

Âciz bir insan gibi âcilen vardım huzuruna Boynumu büken günahlar heybemde olarakNurunun rüzgarı himmetimi coşturdu Bu zayıf nefsimve fakirliğimle şefaata rica ettimArapların âdetindentir gelen misafiri Hayır bereket ve mükafat ile uğurlamakVâdetmeden cömertçe, gelene ikramolunur Mısır'da vâdettiğine, nasıl ikram olmasınZiyaretimde istediğimi ver bu yükümlü Mahşerde şefaata kıl ey nurlu efendim...”

1.9.Cubba'a dönüşü

Hicri 944 senesinin Safer ayının on dördünde memleketi Cubba'a vardı. Burada hicri 946 yılına kadar kaldı. Öğrencisi el-Âvdî anlatıyor; "Şeyh Zeynüddin'in Cubba'a gelişi cehalet bataklığında ölmüş olan bir halkı ilim yağmuruyla tekrar diriltmek gibiydi. Bütün ilim erbabı onu görmek için yollara düşmüştü. Onun Cubba'a gelişiyle sanki kapalı olan ilim kapıları açılmış, onun ışığıyla cehalet karanlıkları aydınlığa bürünmüş, marifet ehlinin kalpleri ferahlamış, ilim talebinde bulunanlar, onunla umdukları ivmeyi yakalamış medreseler onunla şenlenmiştir".³¹Zeynüddin uzun bir aradan sonra memleketi Cubba'a dönmüştü. Memleketinde çok görkemli bir şekilde karşılandı. Zira uzun süre kendi hemşerilerinden uzak dursa da, Zeynüddin tüm coğrafyaya olduğu gibi kendi memleketine de şöhretini ulaştırmayı başarmıştı. Memleketine döndüğü sırada öğrencisi el-Âvdî de yanında idi. Zeynüddin'in bu kadar görkemli karşılanması karşısında çok etkilenmiş ve hocası için şu şiiri yazmıştır;

³⁰Bkz. Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şâa*, VII. s.152.

³¹Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 630.

فيا لك بقعة قد نلت خيرا و شرفك إله بمن وطيك
لقد اصبحت تفتخرين بشرا بزين الدين اذ قد حلّ فيك
فكيف و لا افتخار و صرت ظرفا و نبع العلم مسكوب بفيك
تمنى الواردون بان يكونوا مكانك فى سمار مسامريك
ليقتفوا غرائب كلّ فنّ من الأقطار قد جمعن فيك
فلا زال السرور بكلّ يوم يخاطب بالتحية ساكنيك³²

" Ey yüksek makam sahibi hayır kazandın Allah seni bastığın yer ile şerefliendirdi

İnsanları gururlandırır oldun Sende eriyen o din süsü ile

Gururlanmamak elde mi senin zerafetine İlim kadehi senin pınarından doldurulmuştur

Sana gelenlerin tek arzu ve isteği Senin sohbetinde çakılı çiviv olmak

Tüm derin ilimleri öğrenmek için Dört bir yandan sana geldiler

Bu mutluluk her daim sürecek Sen dostlarını muhabbetle selamladıkça"

Zeynüddin'in öğrencisi el-Âvdî, hocasına olan muhabbetini bu sözlerle ifâ de etmiştir. El-Âvdî'nin, hocası Zeynüddin ile olan muhabbeti diğer öğrencilerinden farklıdır. Zira o, diğer öğrencilerden çok daha fazla hocasıyla beraber kalmıştır. Zeynüddin hicri 946 senesinin rebiülahir ayının on yedinci günü Irak'a gitmek için yola çıkıncaya kadar Cubba'da kaldı. Burada evinin yakınında bir mescid inşa ettirdi.³³

1.10.Irak'a yaptığı yolculuk

Değerli âlimleri ve zatları ziyaret etmek amacıyla hicri 946 senesinin rebiülahir ayının on yedinci günü Irak'a gitmek için yola koyuldu. Irak'tan dönüşü ise aynı sene şâban ayının on beşinde olmuştur. Zeynüddin'in öğrencisi el-Avdî diyor ki; Şeyh Zeynüddin'in bu yolculuğunda ben de yanında bulunma şerefine nail oldum. Bu yolculuk benim hayatım boyunca çıktığım en güzel ve en bereketli yolculuk idi.³⁴

³²Hansarî, *Ravzatü'l-Cennât*, III, s. 347.

³³Hansarî, *Ravzatü'l-Cennât*, III, s. 347.

³⁴Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 630.

1.11.Beytü'l-Makdis ziyareti

Irak ziyaretinden sonra Beytü'l-Makdis'i ziyaret etmek amacıyla hicri 948 senesinin zilhicce ayının ortalarında Kudüs'e gitti. Burada Şeyh Şemseddin bin Ebi'l-lutf el-Makdisî ile tanışma imkânı buldu. Onun yanında Sahih-i Buhari'yi ve Sahih'i Müslim'in bir kısmını okudu. Daha sonra memleketi Cubba'a döndü. Orada hicri 951 senesine kadar ilim ile meşgul olarak kaldı.

1.12.İstanbul'a gidişi

Daha sonra rum topraklarına gidip oradaki kıymetli ilim erbabı, değerli zatlar ve zamanın sultanı Süleyman bin Osman (Kanuni Sultan Süleyman) ile görüşme yönünde ilahi emirler ve rabbani işaretler aldığını söyler.³⁵ Onun Rum topraklarına gidip orada Sultan ile görüşme isteği, zamanın ruhuna aykırı ve ters bir durumdu. Bu yaptığının tehlikeli bir durum olduğunu biliyordu. Ancak takdir-i ilahinin önüne hiçbir şey engel olamayacağını düşünüyordu.³⁶

Ayın geri kalanını Şam'da geçirdi. Daha sonra haleb'e gitmek için yola koyuldu. Hicri 952 yılının muharrem ayının on altısı Pazar günü Haleb'e vardı. Aynı yıl safer ayının yedisine kadar orada kaldı. Haleb'e gelirken de pek fazla kalmaya niyeti yoktu. Bir an önce kostantiniyye'ye gitmek için yola koyulmak istiyordu. Bunun için kostantiniyye'ye gidecek olan bir kabile bekliyordu. Yola çıkmak üzere olan birçok kabile duydu. Ancak her defasında bir sıkıntı çıkıyor ve ben bir türlü istediği yolculuğu yapamıyordu. Bazen yola çıkacak olan kabile her hangi bir sebepten dolayı vazgeçiyordu. Bazen de beraber hareket etmek istediği kabile onları yanlarına almıyorlardı. Kostantiniyye'ye gitmek için sefere çıkışının bu kadar gecikmesi onu çok üzüyordu. Sürekli Kur'an okuyup kendimi teselli etmeye çalışıyordu. Bu bekleyiş esnasında Halep'te bulunmasının da bazı hayırlara vesile olduğunu, orada sayamayacağı kadar güzel faydalar elde ettiğini söylemiştir.³⁷

Halep'te ilim ile meşgul olup oyalanırken nihayet bir kafilenin Tokat üzerinden Kostantiyye'ye gideceği haberini aldı. Hemen hazırlıklarını tamamladı. Tokat üzerinden Kostantiniyye'ye gitmek için yola koyuldu. Safer ayının on ikisi cuma günü sabah Tokat

³⁵Burada söylediği rabbani işaretlerden, istihareyi kastediyor. Bkz.Muhsin el-Emî, *âyanü's-şîa*, VII. s.150.

³⁶Bkz.Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, VII. s.150.

³⁷Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, VII. s.150.

şehrine ulaştı.³⁸Tokat'ta iki gün kaldıktan sonra pazar günü öğle vakti Tokat'tan ayrıldı. Çarşamba günü Amasya'ya vardı. Amasya şehrinin de tıpkı Tokat gibi çok güzel ve bereketli bir şehir olduğunu belirtir.

Orada Sultan ikinci Beyazıt'a ait sağlam, büyük bir külliyesinin olduğuna dair bilgi verir. O günlerde Amasya şehrinin o günkü hâkimi Sultan Süleyman'ın oğlu Mustafa idi.Bu şehirde tam on sekiz gün kaldıktan sonra Kostantiniyye'ye gitmek için yola çıktı.Zeynüddin gittiği yerlerdeki hem siyasi hem de coğrafi havayı aktarmayı da ihmal etmemektedir. Zaman zaman Kanuni Sultan Süleyman'ın çocukları ile yaşadığı sorunları ve şehzade Mustafa'nın öldürülmesi olayını, bazen de geçtiği yollarda gördüğü ve içinde sadece yürümenin dahi bir gün süreceğini belirttiği büyük ve meyvelerle dolu bir vadiden bahsetmiştir.³⁹

1.13.İstanbul'a varışı

Kostantiniyye'ye hicri 952 yılı rebiü'l-evvel ayının on yedisinde pazartesi günü(27 Mayıs 1545)vardı. Burada kaldığı yerin, ihtiyaçlarını rahat karşılamak ve istediği maksatlara ulaşabilmek açısından son derece uygun bir yer olduğunu belirtmiştir. Kostantiniyye'ye gittikten sonra burada on sekiz gün boyunca hiç kimse ile konuşmadan ikamet etmiştir.Burada aklî, fikhî ve tefsir alanında çok güzel on mesele içeren bir risâle yazmış,özenle yazdığı bu eserini,Kazasker Muhammed bin Kutbettin bin Muhammed bin Muhammed bin Kâdı Zade er-Rumî'ye⁴⁰takdim etmiştir.Zeynüddin o kazasker hakkında şunları söyler; O akıllı ferasetli ve zeki biriydi.Çokahlaklı ve edepli biriydi.Onun sayesinde iyi bir yer edindim.İstediğim yerlereulaştım. Şehrin önde gelen şahıslarının yanında beni övmesi ve methetmesi, hedeflerime ulaşmamda bana çok yardımcı oldu.Bu süre zarfında kazaskerle aramda farklı konularda bir çok müzakereler ve tartışmalar oldu.⁴¹

³⁸Zeynüddin Tokat şehrinde etkilenmiş olmalı ki, Tokat'ta gördüğü güzellikleri uzun uzadıya anlatmaktadır. Tokat'ın çok bereketli topraklara sahip olduğunu, bahçelerinin envai çeşit meyvelere dolu olduğunu, her tarafının ırmaklarla ve akan sular ile dolup taşıdığını, anlatır. Bkz. Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 634.

³⁹Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 635.

⁴⁰Çesitli medreselerde müderrislik ve değişik bölgelerde kadılık görevleri de yapmış olan Anadolu kazaskeri Muhammed Çelebi ibn Kutbüddin hakkında detaylı bilgi için bkz. Tasküprüzâde, *es-Sekâiku'n-Numâniyye fî Ulemâi'l-Osmâniyye*, Beyrut, 1975, s. 267.

⁴¹Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şâa*, VII. s.150.

O günün İstanbul'unda, devlet erkanından bir talepte bulunmadan önce, bölgedeki bir kadından kendisini tanıtan bir yazı alması gerekiyordu. Zeynüddin böyle bir yazıya ihtiyacı olmadığını düşünüyordu. O, farklı alanlarda yazdığı ve on bahisten oluşan risalesini kazaskere göstererek istediği yere ulaşmayı pılanlıyordu. Nitekim bu durumu şöyle anlatmaktadır; *“Kostantiyye'de bazı âlimlerle beraber bir ilim meclisinde oturuyorduk. Bana kâdından yazı alıp almadığımı sordular.*

*Ben de almadığımı belirttim. Bunun üzerine bana işimin çok zor olacağını belirttiler. Ben de onlara, yazdığım risaleyi gösterdim ve "işte bu benim yazımdır" dedim. Yazdığım risaleyi kazasker eline aldı ve bundan başka hiçbir şeye ihtiyacımın olmadığını söyledi.*⁴²Kazasker ile tanışmalarının on ikinci gününde Kazasker kendisine, içerisinde medrese isimleri ve yapılabilecek vazifelerin bulunduğu bir defter gönderdi. Buna göre kazasker Zeynüddin'den Halep'te veya Şam'da bulunan bir medrese seçmesini istiyordu. Zeynüddin seçeceği medresede müderrislik yapacaktı. Ancak zeynüddin Ba'lebekke'deki Nuriye Medresesi müderrisliğini istedi. Zeynüddin'in bu medreseyi tercih etmesinin farklı sebepleri vardır. Bunların başında Baalbek halkının tamamının Şîi olmasıdır. Zira bu durumda Zeynüddin, istediği propagandaları yapacak ve halkı kendi görüşleri doğrultusunda yönlendirecekti. Bu bölge, tamamen Şîilik propagandası yapan Harfuş oğullarının elindeydi.⁴³

Zeynüddin'in Ba'lebekke'deki Nuriye medresesine müderris olarak tayininin gerçekleştirilmesi için dönemin padişahı Sultan Süleyman'a durum arzedildi. Bir berat yazıldı ve kendisine aylık bağlandı.⁴⁴Zeynüddin İstanbul'da kaldığı süre zarfında burada medfun bulunan büyük sahabe Eba Eyyüb el-Ensari hazretlerinin kabrinde ziyaret etmiştir. Bu ziyareti kendi ifadesiyle şöyle anlatır; *İstanbul'da ikamet ederken aklıma büyük sahabe Eba Eyyüb el-Ensari hazretlerini ziyaret etmek geldi.*

Onu ziyaret etmek amacıyla aynı yıl cemazilevvel ayında kabrine gittim. İstanbul fatihi Sultan Mehmed, bu sahabe için şehrin dışında büyük bir meşhed inşa ettirmişti. Meşhede vardığımda bir köşeye çekilip kur'an-kerim okumaya başladım. Derin düşüncelere daldım. Eşimi düşündüm. Yolculuğa çıkmadan hemen önceki durumunu düşündüm. Hemen mushafı elime alıp, Allah'tan bana bir müjde vermesi için dua ettim.

⁴²Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 637.

⁴³el-Muhıbbî, *Hulâsatül-Eserfi Âyânî'l-Karnî'l-Hâdî Aşer*, Beyrut: Dâru Sâdır, ts., IV, s. 432

⁴⁴Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 637.

Eşimin doğumu da cemazilevvel ayına rastlıyordu. Mushafı açtığımda şu ayet ile karşılaştım. " biz ona uysal bir oğul müjdeledik" 45Çok sevinmiş ve Allah'a şükretmiştir.46 Zeynüddinİstanbul'da taplamda üç buçuk ay kaldıktan sonra o gün için başka bir şehir olarak nitelediği Üsküdar'a geçti.47Recep ayının on birinde cumartesi günü Üsküdar'a vardı.

1.14.İstanbul'dan ayrılışı

Zeynüddin, Sivas üzerinden Irak'a ulaşmak için şaban ayında Üsküdar'dan ayrıldı. Şaban ayının sonlarına doğru Sivas'a vardı. Ramazan ayının ikinci günü Irak'a gitmek için yola koyuldu. Zeynüddin, Sivas şehrinde ayrılırken havanın çok soğuk ve karlı olduğunu anlatır. Sivas'ta karlar üzerinde geçirdiği ve aşırı bir soğuğun olduğu son gece ise ilginç bir rüya görür. Zeynüddin rüyasında Muhammed b. Ya'kub b. İshâk el-Küleynî'yi⁴⁸ görür.

Rüyasında, ilim ve saygın kişilik noktasında çok övdüğü Kuleynî'den, en meşhur eseri olan el-Kâfi isimli kitabın asıl nushasını ister. Kuleynî evin içerisine girer. Biraz sonra elinde bir nusha ile gelir. Elindeki nushanın el-Kâfi isimli eserin sadece bir parçası olduğunu söyler. Zeynüddin, el-Kâfi'nin nushasını eline alıp inceler. Yazısının çok güzel olduğunu ve dış kabının çok kıymetli olduğunu görür. Rüyasında, Kuleynî ona *el-Kâfi*'nin mevcut nushalarının ne kadar kötü olduğuna dair üzüntüsünü dile getirir. Bunun üzerine Zeynüddin, kendisine Şam'da çok iyi bir kitapçının olduğunu ve el-Kâfi'yi çok güzel bir şekilde bastığını müjdeler. Duyduğbu haber karşısında çok sevinir ve o kitapçıya dua eder.

⁴⁵Saffat:101.

⁴⁶Zeynüddin, mushafı rastgele açıp kendi durumu ile ilgili bir cevap bulma yöntemini, İstanbul'a gelecek olan kafilelerle beraber hareket edip etmeme konusunda uygulamıştır. Bkz.Muhsin el-Emî, *âyanü's-şîa*, VII. s.149. Oysa ne kur'an'da ne de sünnette görülmeyen bu yöntemin, şiiilerce çok büyük bir otorite olarak kabul edilen bir zat tarafından ısrarla uygulanması pek şaşırtıcıdır.

⁴⁷Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensür*, II, s. 637.

⁴⁸Ebü Ca'fer Muhammed b. Ya'kub b. İshâk el-Küleynî er-Râzî ö. 329/941. İmamiye şiasının en öncü âlimlerinden biridir. Uzun süre Kum şehrinde kalmıştır.Abbâsî Halifesi Muktedir-Billâh devrinde İmâmiyye fırkasının ilmî başkanlığını yapmıştır. Başta Ca'fer es-Sâdık olmak üzere imamlardan nakledilip *el-Uşûlü'l-Erba'a Mi'e* adı verilen hadis derlemeleri yanında diğer imamlardan gelen rivayetleri toplamış ve büyük bir hadis mecmuası meydana getirmiştir. Küleynî'ye asıl şöhreti getiren ise 20 yılda yazdığı ve 16.199 hadis ihtiva eden el-Kâfi fi'l-İlmi'd-Dîn adlı eseridir. Bkz. Mustafa ÖZ, "KÜLEYNÎ" XXVI, 538-539.

Zeynüddin uykudan uyanır ve bu rüyadan çok etkilenir.⁴⁹Sivas'tan ayrıldıktan dört gün sonra Malatya'ya ulaşır.⁵⁰ Şevval ayının dördünde cuma günü Sâmerrâ⁵¹şehrine geçer. Burada iki gece kalır.

1.15.Irak'a gidişi

Daha sonra Bağdat'a gitmek için yola koyulur. Şevval ayının sekizinde Bağdat'a ulaşır. Cuma gününü Bağdat'ta geçirir. Burada büyük sahabilerden Selman-i Farisî ve Huzeyfetü-'l-Yemani'nin kabirlerini ziyaret eder. Oradan da Hz. Hüseyin (r.a)'in kabrini ziyaret etmek amacıyla şevval ayının ortalarında Kerbela'ya⁵²geçer. Cuma gününü burada geçirir. Kerbela ziyaretinden sonra Hille'ye geçip burada Cuma gününe kadar kalır. Oradan ayrıldıktan sonra Kasım'ın⁵³kabrini ziyaret eder. Daha sonra zilkade ayının üçü Çarşamba günü Kufe'ye geçer ve ayın geri kalanını burada geçirir.⁵⁴

1.16.Baalbek'te ikameti ve nuriye medresesindeki dersleri

Zeynüddin Irak bölesindeki kabir ziyaretlerini tamamladıktan sonra hicri 953 senesi Safer ayının ortalarında (Nisan 1546)⁵⁵ Baalbek'e gelir. Burada Hanefî, Şafîi, Maliki, Hambeli ve Caferi mezhebine ait kitapları ders olarak okuttu. Baalbek halkı da onu bağrına bastı. Halk ile arasında ciddi bir muhabbet hâsıl olmuştu. Herkesle iyi geçiniyordu. Zaten bölge halkı da kendisi gibi imamiye mezhebine bağlı şiiilerdi.⁵⁶

Öğrencisi el-Âvdî anlatıyor; Baalbek'te ders verdiği zamanlarda ben de onun yanındaydım. Halkın ona olan saygısını ve hürmetini hiç unutamiyorum. Ona karşı son derece saygılı idiler. Herkes onun ilmine saygısı duyardı. Her konuda kendisine fetva sorulur ve cevaplardı. Mezheb kitaplarını ders olarak okuturdu. Bunun yanında Baalbek'teki büyük bir mescitte günlük yaptığı dersler vardı. Ders halkasına birçok talebe katılırdı. Bölgedeki diğer âlimler nezdinde de belli bir itibarı vardı. Her taraftan

⁴⁹Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 641.

⁵⁰Zeynüddin Malatya şehrini beğenmiştir. Bol meyveli ve firat nehrinin kenarında çok güzel bir şehir olduğunu söylemiştir. Bkz. Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 641.

⁵¹Halife Mu'tasım-Billâh tarafından 221'de (836) Bağdat'ın yaklaşık 100 km. kuzeyinde ve Dicle'nin sol kıyısında kurulmuş, 221-279 (836-892) yılları arasında başşehir olarak kullanılan, günümüzde Irak sınırları içerisinde kalan tarihi bir şehirdir. Bkz. Mustafa DEMİRCİ, "SÂMERRÂ" XXXVI, 70-71.

⁵²Bağdat'ın 100 km güybatısında bulunan ve günümüzde Irak sınırları içerisinde yer alan bu şehir, Hz. Hüseyin'in türbesinin bulunmasından dolayı Şiiiler'ce kutsal sayılır. Bkz. Mustafa ÖZ, "KERBELA" XXV, 274-275.

⁵³Musa el-Kazım'ın oğlu. Bkz. Muhsin el-Emî, *âyanü's-şîa*, VII. s.150.

⁵⁴Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 644.

⁵⁵ Muhsin el-Emî, *âyanü's-şîa*, VII. s.152.

⁵⁶Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 644.

âlimler onun sohbetini dinlemeye gelirdi. O, Baalbek şehrine ilim getirmişti.⁵⁷Zeynüddin belli bir süre baalbek'te ders verdikten sonra oradan ayrılıp memleketine döner. Bu dönüş kararı içinde ilahi bazı emirler üzerine olduğunu söyler. Zeynüddin, kendi memleketi Cubba'a döndükten sonra burada hicri 955 yılına kadar kalarak ilim faaliyetleri ile meşgul olup dersler vermiştir.

Zeynüddin'in kendi hayatıyla ilgili olarak kaleme aldığı bilgiler burada son bulmaktadır. Bundan sonra ki bilgileri öğrencisi el-Âvdî'den öğreniyoruz. Bu durumu el-Âvdî şöyle anlatmaktadır; Şehid Zeynüddin'in kendi eliyle yazdığı hattında kendisiyle alakalı son olarak Baalbek'ten ayrılıp memleketine döndüğünü ve burada dersler verdiğini anlatmaktadır. Bu, Zeynüddin'in güvenli geçirdiği son zamanlardı. Başına ne geldiye bu tarihten sonra geldi.⁵⁸

1.17.Müctehid seviyesine ulaşması

Öğrencisi el-Âvdî anlatıyor; *"Hicri 956 senesi safer ayının on biri pazartesi gecesi benim evimde oturuyorduk. Zeynüddin'in benim evimde olduğunu kimse bilmiyordu. Zaten o da, korka korka gizli bir şekilde evime gelmişti. Korkuyordu zira artık can güvenliği kalmamıştı. Gece benim evimde otururken bana, doğumunun 13 Şevval 911 yılında gerçekleştiğini, müctehid seviyesine ulaşmasının 944 senesine tekabül ettiğini ve ictihad ehli olduğunun anlaşılmasının ise 948 senesinde olduğunu anlattı. Zeynüddin, ictihad seviyesine ulaştığında yaşı henüz 33 idi"*.⁵⁹Sadece öğrencisi el-Âvdî değil birçok âlime göre Zeynüddin, 33 yaşında müctehid olmuştur.⁶⁰

1.18.Zeynüddin hicri 944 senesinde müctehid olduğuna itiraz

Zeynüddin'in hicri 944 yılında müctehid olduğu ve bu esnada yaşının henüz 33 olduğu yönündeki bilgilerin tamamı, Ali b. Muhammed'in *Ed-Dürrü'l-Mensûr mine'l-Me'sûr ve Gayri'l-Me'sûr* adlı eserde yer alan bilgiye dayanmaktadır. Bu eserde yer alan bilgilerin tamamının doğru olduğunu söylemek aldaticı olur. Bazı hatalar olmuş olabilir. Zira Zeynüddin'in hicri 944 yılında müctehid olduğu ve bu esnada yaşının henüz 33 olduğu yönündeki bilgi de bazı yönlerden hatalıdır. Bu bilginin hata olduğuna delalet

⁵⁷Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 644; Hür el-Âmilî, *Emelü'l-Âmil*, s. 89.

⁵⁸Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 645.

⁵⁹Bkz. Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 645.

⁶⁰Hür el-Âmilî, *Emelü'l-Âmil*, s. 89; Hansarî, *Ravzatü'l-Cennât*, III, s. 338.

eden bazı deliller mevcuttur. Mesela; Zeynüddin, hicri 941 yılında öğrencisi şeyh el-Behâ'ye verdiği icâzet içerisine şunları yazmıştır; " *bu zayıfın yanında ders almıştır. Fıkıh, usûl ve mantık ilmine dair birçok kitap okumuştur. Usûlü'l-fıkıh'a dair, mebâdiü'l-vüsûl ve teHzîbü'l-vüsûl adlı eserler okumuştur. Mantika dair de birçok eser okumuştur. Fıkıh alanında ise şerâi' ve irşad kitaplarının bir kısmını ders olarak dinlemiştir.*

*Kavâidü'l-Ahkâm fi mârifeti'l-helali ve'l-haram isimli eserin tamamını yanımda okumuştur. Bu kitapları okurken de son derece titiz bir şekilde meselelerin delillerini ele almış ve o mesele hakkındaki ayet ve hadislere odaklanmıştır. Bu haliyle iyi bir muhakkik ve mudakkik olduğunu tesbit etmekle beraber ilim yolunda zirveye ulaştığını da göstermiştir".*⁶¹Bu sözlere baktığımızda görüyoruz ki Zeynüddin'in öğrencisi olan el-Behâî, ilmi seviye olarak zaten müctehidlik derecesine gelmiştir. Müctehidlik derecesine gelen biri ise henüz o seviyede olmayan birinin öğrencisi olamaz. Zira o tarihte henüz Zeynüddin'in ictihad ehli olmasına 3 yıl var. Bu büyük bir çelişki meydana getirmektedir. Öyleyse biz, ya el-Behâî'yi Zeynüddin'in öğrencisi olarak kabul etmeyecez, ya da ictihad seviyesinde olan öğrencisine ders verdikten 3 yıl sonra değil daha evvel de müctehid seviyesinde olduğunu kabul etmemiz lazım.

1.18.1.ESERLERİ

1. *Ravzu'l-Cenan fi Şerhi İrşadi'l-Ezhan İla Ahkami'l-İman*. Eser, Şiâ'nın önde gelen âlimlerinden Cemâlüddîn el-Hasen b. Yûsuf b. Alî İbnü'l-Mutahhar el-Hillî (ö. 726/1325)'ye aittir. Fıkıhla ilgili 15.000 kadar meseleyi ihtiva eden bu çalışmanın son neşri Fâris el-Hassûn tarafından gerçekleştirilmiştir.⁶²Zeynüddin bu eseri şerh ederken Kitabü's-Salat'a kadar yetişmiştir.⁶³
2. *el-Mekasidü'l-Ulviyye fi Şerh-i Risaleti'l-Elfiyye*. Eser, Usûliyye akımının öncülerinden ve Cebel-iâmil ekolünün kurucusu olan, Şehid-i Sani adıyla şöhret kazanmış, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Cemâliddîn Mekkî b. Muhammed b. Hâmid el-Muttalibî el-Cizzînî el-Âmilî (ö. 786/1384)'ye aittir. İmam Ca'fer es-Sâdik ve İmam Rızâ'dan rivayet edilen, "Namazın dört bin kuralı vardır" hadisine istinaden yazılan risâledir. Bu eserde namazın bin farzı /

⁶¹Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 662.

⁶²Mustafa ÖZ, "HİLLÎ", XVIII, 37-39.

⁶³Muhsin el-Emî, *âyanü'ş-şîa*, VII. s.154.

vâcibi, ele alınır. Büyük ilgi gören ve çeşitli baskıları yapılan bu risale, çok sayıda şerhe konu olmuş, Farsça tercümeleleri yapılmış ve nazma çekilmiştir.⁶⁴Zeynüddin'in yazdığı bu uzun ve faydalı şerh Riyad'da basılmıştır.⁶⁵

3. *Ravzatü'l-Behiyye fi Şerhi el-Lüm'ati'd-Dımaşkıyye*. Kitabın metni Şehid-i Evvele'e aittir. Ca'ferî fihhına dair muhtasar bir metin olup Şehîd-i Evvel'in en meşhur eseri ve bütün fıkıh konularını kapsayan özgün tek fıkıh kitabıdır. Müellifin bu eseri 785 (1383) yılında hapiste iken yedi günde yazmıştır. Kitapta Muhakkık el-Hillî'nin *el-Muhtaşarü'n-Nâfi*'i esas alınmakla birlikte özellikle fıkıh terimlerinin daha titiz kullanılması bakımından onu aştığı kabul edilen eser, sistematik açıdan mükemmel olduğu kadar dil ve anlatım itibariyle de yazarın özgün edebî üslûbunu yansıtır. Onuncu yüzyıldan itibaren Usûliyye akımı mensupları tarafından büyük ilgi gören eser üzerine yirmiye yakın şerh yazılmıştır. Bunların en meşhuru ve muhtemelen ilki Şehîd-i Sâni'nin *er-Ravzatü'l-behiyye* adlı eseridir. Telif edildiği tarihten bugüne kadar Şii medreselerinde ders kitabı olarak okutulan bu şerh üzerine de yetmiş yakın hâşiye yazılmış ve el-Lüm'atü'd-Dımaşkıyye muhtemelen bu şerh sayesinde meşhur olmuştur.⁶⁶Zeynüddin'in yazdığı bu şerh aynı zamanda kaleme aldığı son eseridir. Bu eserine oldukça fazla önem vermiştir. Ders halkalarında bu şerhini ders olarak okutmuştur. Birçok baskısı yapılan bu şerh Zeynüddin tarafından Hicri 957 senesi Cemazilevvel ayı yirmi biri cumartesi günü tamalanmıştır.⁶⁷
4. *Mesaliku'l-Efham ila Tankîhi Şeraii'l-İslam*. Eserin "*Şeraii'l-İslam fi Mesaili'l-Helali ve'l-Heram*" adlı metni şîâ'nın önde gelen âlimlerinden Cemâlüddîn el-Hasen b. Yûsuf b. Alî İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'ye (ö. 726/1325) aittir.⁶⁸el-Hillî'nin fıkıh alanında yazdığı bu eser, asırlar boyunca medreselerde ders kitabı olarak okunmuştur. Fıkıh alanında şiilerce baş otoritelerden biri olarak kabul edilir. Eser üzerine iki yüzden fazla şerh, on ikiden fazla hâşiye

⁶⁴Ali Hakan ÇAVUŞOĞLU, "ŞEHİ-İ EVVEL", XXXVIII, 437-440.

⁶⁵Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîâ*, VII. s.155.

⁶⁶Ali Hakan ÇAVUŞOĞLU, "ŞEHİ-İ EVVEL", XXXVIII, 437-440.

⁶⁷Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîâ*, VII. s.155.

⁶⁸Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîâ*, VII. s.155.

yazılmıştır.⁶⁹Zeynüddin'inyazdığı bu şerh, el-Hillî'nin " *Şerâi'* " adlı eserine yazılmış en güzel şerhtir.Öğrencisi el-Âvdî, bu şerhin bir ilim pınarı ve fıkıh çeşmesi olduğunu söyler. Zeynüddin bu eserine başlarken amacı kısa bir muhtasar yazmaktı. Ancak ilim bereketiyle bu muhtasar tam bir cilt haline geldi. Zeynüddin, şerhine sürekli bir şeyler eklemeye devam etti. Sonunda yedi ciltlik bir eser ortaya çıktı.Bu güzel şerh, İran'da defalarca basılmıştır. Ancak içerisinde çok fazla hata bulunduğundan dolayı kaynak gösterme adına pek muteber bir eser olduğu söylenemez. Bu gün yapılabilen tek şey, eserin tüm nushalarını tarayıp az da olsa eseri tashih etmektir.⁷⁰Zeynüddin'in yazdığı şerhin asıl adının ne olduğu konusunda ufak bir anlaşmazlık vardır. Bu eserin adının *Mesaliku'l-Efham Şerhun Mezciyyün li- Şerai'l-İslam* olduğu söylenmişse de sahih görüş eserin adının, *Mesaliku'l-Efham ila tankîhi Şerai'l-İslam* şeklinde olduğudur.⁷¹Zeynüddin bu şerhini dokuz ayda yazmıştır.⁷²Zeynüddin'in oğlu Hasan, babasının Mesâlik adlı eseri hakkında şu şiiri yazmıştır;

لو لا كتاب مسالك الافهام ما بان نهج الشرائع الاسلام
 كلا ولا كشف الحجاب عن مشكلات غوامض الاحكام
 قد زينته حقائق ودقائق خضعت لهن نواصب الافهام
 وحوث صحائفه نفيس فرائد قد نظمت بنهايت الاحكام
 تزهو بهن كمثل احسن روضة اظهارها خرجت من الاكمام
 ان الانسان لعاجز عن نعته وكذاك تعجز السن الاقلام
 فجزى مؤلف الرحيم بجوده خير الجزا وحباه بالاكرام

“Mesalkü'l-efham kitabı olmasaydı İslam şeriâtının yükselişi ortaya çıkmazdı
Hayır,kalkamazdı perdeler onsuz Ahkâmın üzerine abanan müşkillere dair
Şüphesiz süsü hakikat ve nüktelerdir Pâk zihinler onu anlamaya odaklanmıştır
Sayfaların düzeni hep nefis ve tektir Ahkâmın zirvesi ile nazmedilmiştir
satırları

⁶⁹Şehid-i Sani, *Mesaliku'l-Efham fi Şerhi Şerai'l-İslam* mukaddimesi, thk. Müessesetü'l-Mearifi'l-İslamiyye, Kum, I, s.45.

⁷⁰*Mesaliku'l-Efham* mukaddimesi, I, s.45.

⁷¹Şehid-i Sâni, *Ravzatü'l-Behiyye fi Şerhi el-Lüm'ati'd-Dımaşkıyye* Mukaddimesi, Müessesetü'l-Mearifi'l-İslamiyye, Beyrut, c. I, sç 177.

⁷²Hansarî, *Ravzatü'l-Cennât*, III, s.338.

*En güzel bahçeler gibidir satırları
sayfalarda*

*İnsan onu methetmekten âciz kalır
bilemekten*

*Rahîm, cömertliği ile müellife verdi
ikrâm....”⁷³*

Gezersin başağından yeni çıkmış

Kılıçlar ise onu yazacak kalemi

En güzel mükâfat ve de en güzel

5. *Haşiyetü Kavâidi'l-Ahkâm*. El-Hillî'ye ait olup klasik bir fıkıh kitabı olan "Kavaid" adlı esere yazılmış bir haşiyedir. Zeynüddin bu haşiyesinde birçok önemli meseleyi ele almış ve tek cilt halinde ticaret bahsine kadar yetirmiştir.⁷⁴
6. *Münyetü'l-mürîd fî Edebi'l-Müfîd ve'l-Müstefîd*. İlimin kıymetini, üstadların sorumluluklarını, öğrencilerin sorumluluklarını, Müfti ve Müsteftinin uyması gereken kuralları, münazara ve yazı yazma adabını, İslamî ilimleri öğrenme ve öğretmede usûl ve âdabı, ilmin mertebelerini, ilim erbabının karşılaşabileceği birbirinden kıymetli onlarca meseleyi anlatan bir eserdir. Yazıldığı günden itibaren günümüze kadar kıymetini hiç kaybetmemiş, medreselerde sürekli olarak hocaların ve öğrencilerin başucu kitabı olmaya devam etmiştir. Zeynüddin bu eseri ölümünden 11 yıl önce hicri 954 senesi rebûlevvel ayının yermi beşinde bitirdi. Zeynüddin yazdığı bu kitapta konuları ele alırken birçok ayet ve hadis kullanmış, anlattığı konuları şiir ve beytlerle süslemiştir. Âlimlerin bu kitap hakkındaki sözleri, bu kitabın aslında ne kadar kıymetli olduğunu gösteriyor. Kitap hem İran'da hem de Hindistan'da bir çok defa basılmıştır. İran'da 3 defa farsçaya çevrilmiştir.⁷⁵
7. *Haşiyetü's-Şerai'*. İki cild olan bu eserin sadece bir cildi günümüze ulaşabilmiştir.⁷⁶
8. *Haşiyetü Fetva Hulafiyati's-Şerâi'*. El-Hillî'nin Şerâi' adlı eserinde geçen ve üzerinde ihtilaf edilmiş konuları ele alan veciz bir haşiyedir.⁷⁷
9. *Er-Risale fî Esrari's-sala*. *Namazda dikkat edilmesi gereken adaptan bahseder*. Asıl adı et-Tenbîhâtü'l-'aliyye ala Vazaiifi's-salati'l-kalbiyye olan bu eser, Zeynüddin'in namaz hakkında yazdığı üç risaleden biridir. Zeynüddin,

⁷³Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, VII. s.157.

⁷⁴Ali bin Muhammed, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, S.647.

⁷⁵Şehid-i Sâni, *Münyetü'l-mürîd fî edebi'l-müfîd ve'l-müstefîd* Mukaddimesi, thk. Rıza el-Muhtar, Beyrut, s. 53-68.

⁷⁶Ali bin Muhammed, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, S.648.

⁷⁷Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, VII. s.155.

namaz hakkında yazdığı diğer risalelerinden biri, muhtevasında namazın vaciplerinden bahsettiği *Risaleti'l-elfiyye* diğeri isenamazın sünnetlerinden bahsettiği *Risaletü'n-nefliyye'dir*. Zeynüddin bu eserinde ise namazda hüşu içerisinde olabilmek için kalbin içerisinde bulunması gereken hallerden bahseder. Bu eserde anlatılanlar namazın fikhî boyutunu değil kalbi boyutunu ele alır. Zeynüddin bu eserini yazarken kur'an, hadisler, seleften gelen haberler ve *ihya-u ulûmiddingibi* eserlerden faydalanmıştır.⁷⁸

10. *Âdabü's-salat*.

11. *Esrarü'z-zekati ve's-savm*

12. *Risaletün fi ahkami necaseti'l-bi'ri bi'l-mülakati*. Bu risalde Zeynüddin, içerisinde necaset düşen kuyuları fikhî yönden ele alır.

13. *Risaletün iza teykkana't-taharetü ve'l-hadesü ve şekke fi's-sâbiki*.

14. *Risaletün fîma iza ahdeşe fi esnai ğasli'l-cenabeti bi'l-hadesi'l-aşğari*.

15. *Risaletün fi tahrîmi talaki'l-haizi*.

16. *Risaletün fi salati'l-cum'a*.

17. *Risaletün fi âdabi'l-cum'a*.

18. *Risaletün fi'l-hassi ala salati'l-cum'a*.

19. *Risaletün fi âhkami'l-habve*.

20. *Netaicü'l-afkar fi hükmi'l-mukîmine fi'l-esfar*.

21. *Mensikü'l-hacci ve'l-umre*.

22. *Mensikü'l-hacci's-sağîr*.

23. *Risaletün fi tahkîki mîrasi'z-zevce*.

24. *Risaletün fi ecvibeti's-selâse*.

25. *Risaletün fi aşreti mebhâise ve fi aşreti ulûm*. Zeynüddin bu risâlesini İstanbul'da iken yazmıştır. Bu risâlesinde farklı alanlara dair on meseleyi ele alır ve bu meseleleri çözmeye çalışır.⁷⁹

26. *Risaletün fi'l-ğîbeti ve tahkîki ahkâmiha*.

27. *Risaletün fi ademi taklidi'l-emvat*.

28. *Risaletün fi tahkîki'n-niye*.

29. *Risaletün fi'l-velaye*.

⁷⁸Şehid-i Sâni, *Er-Risale fi Esrari's-salamukaddimesi*, thk. Muhammed Ali Kasım, ed-Dârü'l-İslamiyye, s. 31-38

⁷⁹Ali bin Muhammed, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, S.650

30. *Risaletün fi talâki'l-ğâibi.*
31. *Risaletü'l-muhtar min mevâdi'l-hilafî mine'l-lum'â.*
32. *Risaletün fi tahkîki'l-icmâ.*
33. *Risaletün fi'l-ictihad.*
34. *Risaletün fi'l-besmele.*
35. *Risaletün fi'l-adâle.*
36. *Risaletün fi ahvâlihi.*
37. *er-Ricâl ve'n-neseb*
38. *Keşfü'r-Rîybe fi Ahkâmi'l-Ğaybe.* İmâmiyye Şîası'nda gaybetle ilgili hükümlere dair bazı karşı görüşlerin reddine dairdir.
39. *Müsekkini'l-Fu'âd İnde Fağdi'l-Ahibbe ve'l-Evlâd.* Hasan'ın dışındaki çocuklarını kaybettiğinde bu durumda olan bir kimsenin dinen yapması gereken hususları anlattığı eserdir. Şehîd-i Sâni bu eserini *Müberraü'l-Ekbâd fi Muhtaşari Müsekkini'l-Fu'âd* adıyla özetlemiştir.⁸⁰
40. *Cevâhirü'l-Kelimat fi Siyeği'l-Ukûdi ve'l-İkâât.* Bu kitabın Zeynüddin'e ait olduğu söylense de⁸¹aslında Zeynüddin'e ait olan böyle bir kitap tesbit edilememiştir.⁸²
41. *Ğunniyetü'l-Kâsîdîne fi Marifeti İstilahati'l-Muhaddisîn.* Zeynüddin'in bu eseri hadis usûlü ile alakalıdır. Şîada hadis usûlü ile alakalı olarak eser yazan ilk isim Zeynüddin olmuştur.⁸³
42. *Kitabu Tahkîki'l-İmâni ve'l-İslam.*
43. *Kitabu'l-İcâzat.* Zeynüddin bu eserde ilim talebelerine verdiği icazetlerden bahsetmiştir.⁸⁴
44. *Manzûmetün fi'n-Nahvi ve Şerhiha.*
45. *Cevabatü'l-Mesaili'l-Hindiyye.*
46. *Cevabatü'l-Mesaili'l-Horasaniyye.*
47. *Cevabatü'l-Mesaili'l-İraniyye.*

⁸⁰Mustafa ÖZ, "ŞEHİD-İ SÂNİ", VIII, s. 440-441.

⁸¹Muhsin el-Emîn, *âyanü'ş-şîa*, VII. s.155; Ali bin Muhammed, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, S.650; Hansarî, *Ravzatü'l-Cennât*, III, s.338.

⁸²Şehid-i Sâni, *Münyetü'l-Mürîd fi Edebi'l-Müfid ve'l-Müstefid* mukaddimesi, s.55.

⁸³Ali bin Muhammed, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, S.652.

⁸⁴Muhsin el-Emî, *âyanü'ş-şîa*, VII. s.155

48. *Ġayetü'l-Mürad fi Şerhi Nüketi'l-İrşad*. Bu kitabın Zeynüddin'e ait olduğu söylenmişse de 85aslında bu eser Şehid-i Evvel'e aittir.⁸⁶
49. *Menarü'l-Kâsıdîne fi Esrâri Meâli'd-dîn*. Zeynüddin'in yazdığı bu kitap, fihhi hükümlerin konuluş sebepleri, helal ve haram olan fiillerin bu hükmü almalarındaki hikmetleri, mükelleflere bir fiil helal ya da haram kılınırken, bu sebep olan etkenleri ele alan bir kitaptır.⁸⁷
50. *er-risaletü'l-i'tikâdiyye fi marifetillahi*.
51. *el-Bidaye fi ilmi'd-dirâye*. Hadis usûlü ile alakalı olan bu eser Zeynüddin'in en önemli eserlerindendir.
52. *Şerhu'l-Bidaye fi ilmi'd-dirâye*.

Bu bölümde, son derece üstün bir ilmi kişiliğe sahip olan Zeynüddin'nin hayatı boyunca yazdığı eserleri tanıtmaya çalıştık. Eserlerinden bazıları neşredilmiş ve günümüze ulaşmıştır. Lakin bazıları ise sadece kitaplarda adı zikredilmekle yetinilmiş, baskısı ve nüshası bulunmayan eserlerdir.

Zeynüddin'in yaklaşık 60 eserinin olduğu söylenir.⁸⁸

1.19.EL-BİDAYE Fİ İLMİ'D-DİRÂYE

Hadis usûlü ile alakalı olan bu eser Zeynüddin'in en önemli eserlerindendir. Zeynüddin şîâ âlimleri arasında ilk defa hadis usûlü yazan kişidir.⁸⁹Bundan dolayı hadis usûlü alanında önemli bir yere sahiptir. Bu eser, Şîâ hadis usûlünün temelini teşkil etmektedir.

1.19.1.Zeynüddin'in şîâda hadis usûlü yazan ilk kişi olduğuna itiraz

Zeynüddin'in Şîâda hadis usûlü yazan ilk kişi olduğunu birçok âlim söylemiştir.⁹⁰ Oysa bu bilgi hatalıdır. Zira Şehid-i Sani'den evvel bazı kimseler hadis usûlü hakkında kitap yazmışlardır. Bunlardan bir tanesi de İbni Ebi'l-Cumhur el-

⁸⁵Hasan el-Emin en-Necefi, *Şühedâi'l-fezile*, müessesetü'l-vefa, Beyrut, s.145.

⁸⁶Şehid-i Sâni, *Münyetü'l-mürîd fi edebi'l-müfid ve'l-müstefid* mukaddimesi, s.55.

⁸⁷Muhsin el-Ermî, *âyanü'ş-şîâ*, VII. s.155

⁸⁸Ali bin Muhammed, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, S.654.

⁸⁹Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 645; Hür el-Âmilî, *Emelü'l-Âmil*, s. 89; Hansarî, *Ravzatü'l-Cennât*, III, s. 338.

⁹⁰Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 645; Hür el-Âmilî, *Emelü'l-Âmil*, s. 89; Hansarî, *Ravzatü'l-Cennât*, III, s. 338.

Ahsâf'dir.⁹¹ Ahsâf,Zeynüddin'den birkaç yıl önce hadis usûlü alanında bir kitap yazmıştır. Hadis usûlü alanında yazdığı kitap *Tuhfetü'l-Kâsîdîne fî Mârifet-i İstilahî'l-Muhaddisîn* isimli kitaptır.⁹²

Şeyh Ağa Büzürgî et-Tahrânî,⁹³ ez-Zerîâ isimli eserinde, hadis hakkında bir konu üzerinde ki ihtilafları belirttikten sonra şunları söylemektedir;" *dileyen bu konu hakkında, hadis usûlü alanındaki ilk eser olan Tuhfetü'l-Kâsîdîne fî Mârifet-i İstilahî'l-Muhaddisîn adlı esere bakabilir*".⁹⁴Tezimizin ana konusu hadis olduğu için Zeynüddin'in bu eserini biraz daha yakından tanımak için genel bir taramasını yapamaz ve hadis usûlü alanında Şîâ ile Ehl-i Sünnet arasında kıyaslama yapamaz.

1.19.2.Müellifin ön sözü

Bismillahirrahmanirrahim

Bu eseri yazmaya beni muvaffak kılan Allah'a hamdolsun. İnsanları sapkınlıktan çıkarıp hidayet yoluna ileten Resûlüne, pâk ailesine ve seçilmiş ashabına salat ve selam olsun. Bu eser hadis ilmi ile alakalıdır. Hadis ilmi ise hadisin metninden, sahih ve sakîm tariklerinden ve bir hadisin sahih veya zayıf olduğunun anlaşılması için gerekli olan kurallardan bahseder. .

Konusu: hadis ilminin konusu râvi ve râvinin rivâyet ettiği hadislerdir.

Gâyesi:hangi hadislerin sahih olduğunu bulup onlarla amel etmek ve hangi hadislerin zayıf olduğunu bulup onlarla amel etmemek.

⁹¹Asıl adı Muhammed bin Ali bin İbrahim ibni Ebi'l-Cumhur el-Hicrî el-Ahsâf olan bu zat, hicri 838 yılında doğmuş olup 901 veya 909 yılında vefat etmiştir. Büyük bir fakih, muhaddis ve kalamcıdır. İlmi yönü çok kuvvetli olmasına rağmen, felsefeye meyletmesi ve ahad haberlerle amel etme konusundaki gevşekliği sebebiyle tenkîde uğramıştır. Toplam 35 esere imza atmıştır. En önemli eseri *Avâilü'l-leâli* isimli, hadis alanında yazdığı eserdir. Bkz. Hür el-Âmilî, *Emelü'l-Âmil*, s. 280.

⁹²Rıza el-Muhtârî, *Münyetü'l-mürîd fî edebi'l-müfid ve'l-müstefîd* mukaddimesi, s.44.

⁹³Tam adı Muhammed Muhsin bin Ali bin Muhammed Rıza bin Muhsin Büzürgî et-Tahrânî olan bu zat hicri 1293 yılında tahranda doğmuş, 1389 yılında vefat etmiş, şîî bir âlimdir. En önemli eseri ez-Zerîâ adlı eserdir. Kendisi de bu kitap ile şöhret kazanmıştır.

⁹⁴Büzürgî et-Tahrânî, *ez-Zerîâ ilâ Tesânifi'ş-Şîâ*, Shia Books.net, c. III, s. 461.

1.19.3.Hadis ve haber kelimelerinin manaları

Zeynüddin *Şerhu'l-Bidaye fî İlmi'd-Dirâye* isimli eserine göre "hadis", Hz. Peygamberden ve mâsum imamlardan⁹⁵gelen sözlere denir."Haber" ise hem Hz peygamber, hem imam, hem sahabe, hem tabîî, hem de diğer âlimlerin sözlerine denir. Yani "haber" "hadisten" daha geneldir. "Eser" ise hem hadisten hem de haberden daha geneldir. Bu durumda "eser" denilince akla hem hadis hem de haber gelir.⁹⁶Ehl-i sünnet kaynaklarında da aşağı yukarı aynı şeyler söylenmiştir. Buna göre hadis ile haber müteradiftir.

Ancak hadisin Hz. Peygamber (S.A.V.)'in sözleri, haberi de sahabe ve tabîînin sözleri olarak anlayanlar da olmuştur. Eser ise genelde sahabe ve tabiin sözleri için kullanılmıştır.⁹⁷

Metin: hadisin bizzat lafzıdır.

Sened: hadis metninin dayandığı raviler silsilesidir.

İsnad: Hadisi ilk söyleyene doğru götürmek maksadıyla zincir oluşturmaktır.

Mütevâtir: her tabakada, yalan üzere birleşmeleri âdeten mümkün olmayan çoğunlukta bir topluluğun rivayet ettiği hadistir. Mütevâtir hadisin ilim değeri taşıması için râviler, aldıkları hadisleri semâ' yoluyla veya görmek sureti ile almaları gerekir.⁹⁸Ehl-i Sünnet âlimlerine göre ise böyle bir şart yoktur.⁹⁹

Âhad: Tevatür seviyesine ulaşmayan hadislerin tamamı âhad kabul edilir. Âhad haberler de kendi arasında "Müstefîz, Ğarîb ve Azîz diye üçe ayrılır".

Müstefîz: Her tabakada râvi sayısı kimilerine göre en az üç, kimilerine göre de en aziki olan hadislerdir.

Ğarîb: Her hangi bir tabakada râvi sayısı bire düşen hadislerdir.

Azîz: Her hangi bir tabakada râvi sayısı ikiye düşen hadislerdir.

⁹⁵Şiâda masum yani günahsız kabul edilen ve on birincisi imam hasan el-âskerî (260/874) olan on ikincisi ise ahir zamanda gelecek kurtarıcı olan Mehdi isimli imamdır. Bu imamlar ehl-i sünnete göre de müteber şahıslardır. Yalnızca masumiyet peygamberlere aittir. Bkz. Ethem Ruhi FİĞLALI "İSNAAŞERİYYE" c. XXIII, s.149-153.

⁹⁶Şehid-i sâni, *Şerhu'l-Bidaye fî ilmi'd-dirâye*, thk. Seyyid Muhammed Rıza el-Huseynî el-Celâlî, Menşûratü Zıyâü'l-firûz Âbâdî, Kum, s. 6-7.

⁹⁷Celâleddin es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, thk. Muhammed el-Farayâbî, Mektebetü'l-kevser, I, s. 29.

⁹⁸Şehid-i sâni, *Şerhu'l-Bidaye fî ilmi'd-dirâye*, s. 14.

⁹⁹Celâleddin es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, s.629.

Makbûl: Kendisi ile amel etmenin vacip olduğu hadislerdir.

Merdûd: Kaynak değeri olmayan ve adis olarak deęerlendirilmeyen haberlerdir.

Müştebih: Senesinde baba ve oğul isimlerinin hataen yer deęiřtirdiđi hadislerdir.

2.HADİSLERİN KISIMLARI

Sahih: Senedi, âdil imamlar tarafından Hz. Peygambere ulaştırılan ve tüm tabakalarda da bu âdaletin bozulmadığı hadislerdir. Bu hadise tearüz eden şâz bir durumun olup olmaması da farketmez. Ayrıca hadisin senedinin de şîâ tarafından rivayeti kabul gören bir kişiye ulaşması lazım.¹⁰⁰Ehl-i Sünnet âlimlerine göre ise bir hadisin sahih olabilmesi için senedinin muttasıl, râvilerinin güvenilir, adalet ve zapt ehli olması lazım. Bunun yanında Ehl-i Sünnete göre bir hadis, zikredilen şartları taşımakla beraber, şaz ve mu'tel olmamalı.¹⁰¹

Hasan: Hasan hadis, sahih hadisle aynı olmakla beraber tek farkları şudur ki; Hasan hadis senedinin herhangi bir yerinde râvilerinden birinin güvenilir olmadığı hadistir. Ehl-i Sünnete göre ise hasan hadis ile sahih hadis arasında tek bir fark vardır. O da herhangi bir tabakada râvilerden birinin zaptında bir kusur olmasıdır.

Muvassak Hadis: Kendileri güvenilir kimseler olmakla beraber imamiye şîâsına muhalif görüşlere sahip râviler tarafından rivâyet edilen hadislerdir. Muvassak hadislere aynı zamanda "Kavîy" hadislerde de denir. Ehl-i Sünnet âlimlerinin kitaplarında muvassak hadis diye bir hadis yer almamaktadır.

Zayıf hadis: Senedinde, hadis uydurmakla itham edilmiş veya fisk ile cerh edilmiş ya da mechul olan bir râvi barındıran hadislere zayıf hadis denir. Zayıf hadis de tıpkı sahih hadis gibi derecelere ayrılır. Senedinde yer alan râvilerden sadece biri bahsi geçen kusurları taşıyorsa hadis zayıf kabul edilir. Ancak senedinde geçen râvilerden ikisi bahsi geçen kusurları taşıyorsa daha zayıf, üçü taşıyorsa daha zayıf kabul edilir. Yani senette yer alan râvilerden kusurlu sayısı arttıkça hadis daha fazla zayıf olur.¹⁰²Ehl-i Sünnet âlimlerinin yaptığı zatîf hadisi târifî aşağı yukarı böyledir. Ancak Ehl-i Sünnet âlimlerine göre hadisin zayıflık sebebine göre aldığı isimler değişir. Şöyleki; hadisin zayıflık sebebi senedinde yer alan râvilerden birinin mechûl olması ise o hadise "Mübhem" denilir.

¹⁰⁰Şehid-i sânî, *Şerhu'l-Bidaye fi ilmi'd-dirâye*, s. 22-23.

¹⁰¹Celâleddin es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, s.61.

¹⁰²Şehid-i sânî, *Şerhu'l-Bidaye fi ilmi'd-dirâye*, s. 22-23.

Hadisin zayıflık sebebi senedinde yer alan râvilerden birinin yalancılığı ise o hadise "Mevzû" denir. Hadisin zayıflık sebebi senedinde yer alan râvilerden birinin yalancılık ile itham edilmesi ise o hadise "Metrûk" denir.

2.1.Hasan hadisle amel edilir mi?

İmamiye şîâsının "Hasan" hadisle amel etme konusundaki fikirleri birbirinden farklıdır. Bazı Âlimler hasan hadisle hiçbir şart koşmaksızın âmel edilebileceğini söylemişken, bazı âlimler ise Hasan hadisle mutlak sûrette âmel edilemeyeceğini belirtmişlerdir. "Hasan" hadisle mutlak sûrette âmel edilemeyeceğini belirten âlimler çoğunluktadır. Bunu yanında "Hasan" hadisle amel etme konusunda her iki görüşten farklı bir görüş beyan edenler de vardır. Buna göre; Eğer o hadisin muhtevası ile amel etme, sahabeler arasında meşhur olmuş ise o hadisle amel edilir. Hatta böyle bir durumda Hasan hadis, muhtevası sahabeler arasında kendisi ile amel etmenin meşhûr olmadığı bir hadis olan sahih hadisten daha kuvvetli sayılmıştır.¹⁰³Ehl-i Sünnet âlimlerine göre ise Hasan hadis ile mutlak olarak amel edilir.¹⁰⁴

2.2.Muvassak hadisle amel edilir mi?

İmamiye Şîâsının "Muvassak" hadisle amel etme konusundaki fikirleri birbirinden farklıdır. Bazı Âlimler "Muvassak" hadisle hiçbir şart koşmaksızın âmel edilebileceğini söylemişken, bazı âlimler ise "Muvassak" hadisle mutlak sûrette âmel edilemeyeceğini belirtmişlerdir. "Muvassak" hadisle mutlak sûrette âmel edilemeyeceğini belirten âlimler çoğunluktadır. Bunu yanında "Muvassak" hadisle amel etme konusunda her iki görüşten farklı bir görüş beyan edenler de vardır. Buna göre; Eğer o hadisin muhtevası ile amel etme, sahabeler arasında meşhur olmuş ise o hadisle amel edilir.¹⁰⁵

2.3.Zayıf hadisle amel edilir mi?

Şîâ âlimlerinin çoğunluğuna göre zayıf hadis ile amel edilmez. Ancak bazı şîâ âlimleri de zayıf hadis ile amel edilebileceğini söylemişlerdir. Eğer zayıf olan hadis helal ve haram hakkında ise veyahut itikâdi bir konu hakkında ise mutlak surette kendisi ile amel edilmez. Ancak zayıf olduğu belirtilen hadis, eğer bir kıssa hakkında ise veya

¹⁰³Şehid-i sâni, *Şerhu'l-Bidaye fi ilmi'd-dirâye*, s. 26-27.

¹⁰⁴Celâleddin es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, s. c. II, s.166.

¹⁰⁵Şehid-i sâni, *Şerhu'l-Bidaye fi ilmi'd-dirâye*, s. 29.

nasihat bağlamında ise o hadis ile amel edilebileceğini şîâ âlimlerinin bir çoğu kabul etmiştir.¹⁰⁶

Müsned hadis: Senesinde herhangi bir kopukluk olmaksızın Hz. Peygamber'e ulaşan hadislerdir.

Muttasıl hadis: Senedinin başından sonuna kadar herhangi bir kopukluk olmayan hadislerdir. Muttasıl hadis ile Müsned hadis arasında şöyle bir fark vardır: Müsned hadis senesinde kopukluk olmaksızın Hz. Peygamber'e ulaşan hadislerdir. Muttasıl hadis ise senesinde kopukluk olmayan ancak Hz. Peygamber'e ulaşma zorunluluğu olmayan hadislerdir.

Merfû hadis: Senedinin sonu Hz. Peygamber'e veya mâsum bir imama ulaşan söz, fiil ve takrîrlerdir. Şunu da vurgulamak gerekirken; Merfû hadislerde senedin muttasıl olması önemli değil. Önemli olan senedin Hz. Peygamber'e veya mâsum bir imama ulaşmasıdır. Sened Hz. Peygamber'e veya mâsum bir imama ulaşıyorsa ona Merfû denir. (**Şehid-i sânî, Şerhu'l-Bidaye fî ilmi'd-dirâye, s. 32**)

Muan'an hadis: Sened zinciri oluşurken sema', ihbar ve tahdîs gibi metodlar kullanılmadan sadece râviler arasında "ân fûlanin ve ân fûlanin" demek sûreti ile tamamlanan rivâyetlerdir.

2.4.Muan'an hadis ile amel edilir mi?

Muan'an hadis ile amel edilir. Ancak muan'an hadis rivâyet edilirken rivâyet zinciri içerisinde bulunan râvilerin tamamının tedlîsten (Tedlîs: Râvinin, aslında hiç karşılaşmadığı birinden almadığı hadisi almış gibi göstermesidir) uzak olması lazım. Ancak rivâyet zinciri içerisinde bulunan râvilerden bir tanesi dahi Tedlîs yapmışsa o hadis ile amel edilmez.

Muallak hadis: Senedinin başından bir veya daha fazla kişinin hazfedildiği hadistir. Hazfedilen râviler aynı hadisin başka tariklerinde bulunabiliyorsa, o zaman bu hazfın bir zararı olmaz ve o Muallak hadis ler ile amel edilir.

Müfred hadis: Râvinin hadisi rivayet etmede tek kalmasıdır.

¹⁰⁶Şehid-i sânî, Şerhu'l-Bidaye fî ilmi'd-dirâye, s. 31.

Müdreç hadis: Müdreç hadis, senedine veya metnine râvinin sözünün karıştığı hadislerdir. Müdreç hadisin başka bir tanımı daha vardır ki o da şudur; senedleri veya metinleri yer değiştirmiş hadislere müdreç hadis denir.

Meşhûr hadis: Meşhur hadis âlimler nezdinde şöhret bulmuş hadislerdir. Keza insanlar arasında şöhret bulmuş veya hem insanlar hem de âlimler nezdinde şöhret bulmuş hadislere de meşhur hadis denir.

Ĝarîb hadis: Ĝarîb hadis üçe ayrılır. Metin yönünden Ĝarîb olan hadisler. Sened yönünden Ĝarîb olan hadisler. Hem sened hem de metin yönünden Ĝarîb olan hadisler. Metin yönünden Ĝarîb olan hadisler, birçok tarîki bulunmakla beraber bunlardan sadece bir tarîkindeki metnin farklı olduğu hadislerdir. Sened yönünden Ĝarîb olan hadisler, birçok tarîki bulunmakla beraber bunlardan sadece bir tarîkindeki senedin farklı olduğu hadislerdir. Hem sened hem de metin yönünden Ĝarîb olan hadisler ise, birçok tarîki bulunmakla beraber bunlardan sadece bir tarîkindeki senedin ve metnin farklı olduğu hadislerdir.¹⁰⁷

Musahhaf: Tashîf, hadis içerisinde bir harfin sehven değişmiş olmasıdır. Bu tashif bazen metinde görülür. Bazen de senette görülür. Şöyle ki: sened içerisindeki râvilerden birinin ismi zikredilirken, isimde yer alan harflerden biri değişmiş ise, senette tashif meydana gelmiş olur. Şayet metinde yer alan lafızlardan birinin harfleri değişmiş ise o zaman metinde tashîf meydana gelmiş olur. Metninde veya senedinde tashîf meydana gelmiş olan hadislere Musahhaf hadis denir.¹⁰⁸

Âli sened: rivâyet zincirinde az sayıda râvinin yer aldığı hadislerdir. Diğer bir ifadeyle son râvi ile Hz. Peygamber arasında ki râvi sayısının az olduğu hadislerdir.

Şâz hadis: Güvenilir bir râvinin, cumhura muhalefet ederek rivâyet ettiği hadislere Şâz hadis denir. Güvenilir bir râvinin, cumhura muhalefet ederek rivâyet ettiği hadisin karşısında yer alan ve cumhur tarafından rivayet edilen hadislere de Mahfûz hadis denir. Böyle bir durumda şayet Mahfûz olan hadisin râvisi, Şâz olan hadisin râvisinden daha güvenilir ve daha âdil biriye, Mahfûz olan hadis Şâz olan hadise tercih edilir.

¹⁰⁷Şehid-i sâni, *Şerhu'l-Bidaye fi ilmi'd-dirâye*, s. 36.

¹⁰⁸Şehid-i sâni, *Şerhu'l-Bidaye fi ilmi'd-dirâye*, s. 36.

Diğer bir ifadeyle Şâz olan hadis reddedilir. Ancak Şâz olan hadisin râvisi Mahfûz olan hadisin râvisinden daha güvenilir ve daha âdil biriyse o zaman Şâz hadis ile Mahfûz hadis arasında tercih yapılmaz. Diğer bir ifade ile ikisi ile de amel edilmez. Şayet cumhura muhalefet ederek hadis rivâyet eden râvi güvenilir biri değilse o zaman rivâyet ettiği hadise münker hadis denilir. Muhalefet ettiği cumhur hadisine de Mârûf denir.¹⁰⁹

Müselsel hadis: Hadis rivâyet edilirken birkaç râvi boyunca aynı vasıf üzere rivâyet edilen hadislerdir. Bu vasıf ya söz olur. Ya fiil olur. Ya da bir durum olur. Söz gelimi bir hadis rivâyet edilirken, rivâyet zincirinde yer alan râviler, hadisi alış şekillerini ifade ederken aynı ifadeleri mesela, "falandan işittimki" şeklinde rivâyet ediyorlarsa, o hadis Müselsel olur. Keza hadis rivâyet edilirken râviler hadisi alırken yaptıkları bir fiil varsa o hadis müselsel olur. Hadis rivayet edilirken, hadisi rivâyet eden râvilerden bir kaç belli bir durum üzere bulunuyor ise o hadis Müselsel olur. Bu teselsül bazen hadisin senedinin ortasında kesilir. Söz gelimi rivâyet zincirini oluşturan râvilerden bir kaç hadisi bir yere yaslanarak rivâyet etmişlerse ve bu durum senedin ortalarındaki biri tarafından bozulursa, mesela bir râvi hadisi bir yere yaslanmadan rivayet etmişse o hadis yine Müselsel sayılır.¹¹⁰

Mezîd hadis: Farklı tariklerle rivâyet edilen hadisin tariklerinden birinde diğerlerinde olmayan bir fazlalık varsa o hadise diğer hadislerle nazaran Mezîd hadis denir. Bu fazlalık ya metinde olur ya da senette olur. Farklı tariklerle rivâyet edilen hadisin tariklerinden birinin senedinde diğerlerinde olmayan bir fazlalık varsabu hadise senedindeki fazlalıktan dolayı Mezîd denir. Fazlalık ister senette olsun ister metinde olsun, hadis eğer güvenilir bir kimse tarafından rivâyet ediliyorsa o hadis makbûldür.

Muhtelif hadis: Birbiri ile çelişen, görünüşte aralarında zıtlık bulunan hadislerle Muhtelif hadis denir. Böyle hadisler ile amel edilebilir. Lakin evvela aradaki zıtlığın giderilmesi gerek. Şöyle ki: aralarında zıtlık bulunan iki hadis arasını cem etmek mümkün ise cem edilir. Aralarında görünüşte zıtlık bulunan hadislerden biri tahsis edilmeye çalışılır.

¹⁰⁹Şehid-i sânî, *Şerhu'l-Bidaye fi ilmi'd-dirâye*, s. 37.

¹¹⁰Şehid-i sânî, *Şerhu'l-Bidaye fi ilmi'd-dirâye*, s. 37.

Aralarında görünüşte zıtlık bulunan hadislerden biri takyîd edilir. Tüm bunlardan sonra hadislerden biri tercih edilir. Hadislerden birinin vârid olma zamanı biliniyorsa biri diğerini nesheder.

Nâsîh Mensûh: Daha önce geçmiş olan şer'î bir hükmü ortadan kaldırmaya delalet eden hadise Nâsîh denir. Hükmü ortadan kaldırılmış olan hadise de Mensûh denir. Nâsîh ve Mensûh konusu gerçekten de zor konudur. Az sayıda âlim bu konunun hakkını vermiştir.

Nâsîh Mensûhnasıl bilinir:

- a. Nass ile bilinir;** Hz. Peygamber sahabelere hitaben şöyle buyurdular; " sizi kabir ziyaretlerinden menetmişim, artık ziyaret edebilirsiniz". Burada, daha önce geçen ve kabir ziyaretlerini yasaklayan hadis, nass ile neshedilmiştir ki o da " sizi kabir ziyaretlerinden menetmişim, artık ziyaret edebilirsiniz"hadisidir.
- b. Sahabe sözü ile bilinir:** Sahabeler Hz. Peygamberin hayatının sonlarına doğru, ateşte yakılan sulardan abdest almayı menettiğini haber vermektedirler.
- c. Tarih ile bilinir:** Vârid olan hadislerden hangisinin önce söylendiği biliniyorsa sonra gelen bir öncekini neshetmiştir.
- d. İcma' ile bilinir:** İçki içenin öldürüleceği hükmünün İcma' ile neshedilmesi gibi.

Lafzen ğarîb hadis: Metninde, anlaşılması zor olan, anlamı kapalı olan değişik kelimelerin bulunduğu ve bu kelimelerden dolayı manasında bâriz bir kapalılığın meydana geldiği hadislerdir.

Makbûl hadis: İçeriği, amel edilme bakımında kabul edilmiş olan hadislerdir. Sahih ve Hasan hadisler de bu kısma girer.

Mevkûf hadis: Senedinin sonunun Hz. Peygamber'e veya mâsûm bir sahabe de durduğu hadislerdir. Bazen de "fülanün vakafahu alâ fûlanin" şeklinde rivayet edilirse, o hadis Mevkûf olur. Ehl-i Sünnet âlimlerine göre ise Mevkûf hadis sahabe de duran hadislerdir. Horasan âlimleri Mevkûf hadise bazen "Eser", Merfû hadise de bazen "Haber" denilir. Muhaddisler ise hem Merfû hem mevkûf hem de Maktû hadise "Eser" tabirini kullanmışlar.¹¹¹

¹¹¹Celâleddin es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, s.202-203.

Rivâyet edilen bir hadise bakıldığında, eğer hadiste sahabeler tarafından “biz şöyle yapardık, biz böyle yapardık” gibi bir ifade yer alıyorsa, ve o hadis rivâyet edilirken Hz. Peygamber’in zamanına izafe edilmiyorsa, o hadis Mevkûf hadistir. Ancak içerisinde sahabenin “biz şöyle yapardık, biz böyle yapardık” gibi bir ifadesinin yer aldığı hadis Hz. Peygamber’in zamanına izafe edilmişse, sahih kavle göre o hadis Merfû’dur. Keza rivâyet edilen hadis içerisinde “ Hz. Peygamber hayatta iken şöyle yapardık, biz şöyle yaparken Hz. Peygamber’de yanımızda idi” gibi ifadeler yer alıyorsa veya sahabeler hakkında “ onlar Hz. Peygamber hayatta iken şöyle yapıyorlardı, Hz. Peygamber hayatta iken şu konuda her hangi bir sıkıntıları yoktu” gibi ifadeler yer alıyorsa o hadis sahih kavle göre Merfû’dur.¹¹²

2.5.Mekûf hadisin huccet değeri

İmamiye Şîâ’sına göre mevkûf hadisin senedi sahih dahi olsa, o hadisin huccet değeri yoktur. Yanişer’î bir meselenin çözümünde ana kaynak rolü oynamaz.¹¹³Ehl-i Sünnet âlimlerine göre ise Mevuf hadis Mutlak olarak hüccet değerine sahiptir.

Maktû’ hadis: Sened zincirinin sonunun tabiiinde durduğu hadistir. Diğer bir ifade ile, Maktû’ hadis tabiînden birinin söylediği söze denir.

2.6.Maktû’ hadisin hüccet değeri

Maktû’ hadis, imamiye şîâsına göre huccet değeri taşımaz.

Mürsel hadis: Bir râvinin karşılaşmadığı birinden, almadığı hadisi almış gibi yapmasıdır. Bu karşılaşmadığı birinden, almadığı hadisi almış gibi yapan râvi sahabe de olabilir ki ozaman o hadise sahabe mürseli denir. Keza karşılaşmadığı birinden, almadığı hadisi almış gibi yapan râvi, tabiînden de olabilir. Tabiînden olan râvi, bir hadisi naklederken “Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur” derse, o hadis Mürsel olur. Buna Sa’d bin Müseyyib’in hadis zikrederken, “Kâle Resulullah” demesi örnek olarak gösterilebilir.

Muallal hadis:Zahiren sorunsuz görünse de, içerisinde sadece hadis konusunda uzmanlaşmış kimselerin farkedebileceği bir kusurun bulunduğu hadislerdir.

¹¹²Celâleddin es-Süyûtî, *Tedribü’r-râvi*, II, s.204.

¹¹³Şehid-i sânî, *Şerhu’l-Bidaye fi ilmi’d-dirâye*, s. 49.

2.7.Hadiste yer alan illetin bilinme yolları

1. Râvinin rivâyet ettiği hadiste tek kalması,
2. Râvinin rivâyet ettiği hadis konusunda başka bir çok râvinin kendisine muhalefet etmesi,
3. İki hadisin birbirine girmiş olması,
4. Hadis rivâyet eden râvilerden birinin hadis hakkındas şüpheye düşmesi,

Bu ve benzeri sebepler, hadisin sahih mi? Yoksa zayıf mı? Olduğuna dair şüphe doğurur. Bundan dolayı sahih hadisin şartlarından biri de, o hadisin gizli illetlerden sâlim olmasıdır.

Müdelles hadis: Râvinin, bir hocadan almadığı hadisi ondan almış gibi aktarmasına tedlîs, bu tür hadislere de Müdelles hadis denir.

Tedlîs'in çeşitleri:

1. Râvinin normalde karşılaşmış olduğu ancak kendisinden hadis almadığı bir kimseden hadis almış gibi yapması. Buna ehl-i Sünnet ıstılahında Tedlîsü'l-ismad denir.¹¹⁴
2. Râvinin, hadisi aldığı sened zincirini zikrederken iki güvenilir râvi arasında yer alan zayıf râviyi hafzetmek sureti ile kendi rivâyet ettiği hadise ilgiyi arttırması. Buna ehl-i Sünnet ıstılahında Tedlîsü't-tesviye denir.¹¹⁵
3. Râvinin, rivâyet ettiği hadisin sened zincirinde yer alan şeyhlerden birini, tanınmasını istemediği için, normalde kendisi ile tanındığı vasıflarla değilde başka vasıflarla zikretmesidir. Böylece hadisi rivâyet eden râvi amacına ulaşmış olur ve belki de ismi duyulunca hadisin kıymet kaybedeceği şeyhten kurtulmuş olur. Bu da Müdelles hadisin son çeşididir. Buna ehl-i Sünnet ıstılahında Tedlîsü's-şüyûh denir. ¹¹⁶

Tedlîsin bu üçüncü kısmı en az zararlı olanıdır. Çünkü burada her ne kadar şeyhin, kendisi ile tanınan özellikleri bi kenara bırakılıp başka vasıflar zikredilmişse de, netice itibari ile şeyh burada zikredilmiştir. Şeyh zikredildiğine göre, hadis şerhedilirken o şeyhin güvenilir olup olmadığı araştırılır ve böylece müşkil çözülür.

¹¹⁴Celâleddin es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, II, s.206.

¹¹⁵Celâleddin es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, II, s. 206.

¹¹⁶Celâleddin es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, II, s.206.

İlk iki tedlîs çeşidi ise üçüncüsüne nazaren daha kötüdür. Zira bu tedlîs çeşitlerinde râvi, ne ismiyle ne de vasfiyla zikredilmiştir. Hal böyle olunca, hadis sahih veya zayıflık yönünden değerlendirilirken hafzedilmiş râvinin güvenilir olup olmadığı tesbit edilemez. Bu da büyük bir müşkildir.

Tedlîs yapan kişi, hadis âlimlerince şiddetle cerhedilen ve hadisleri alınmayan, yalancı râviler konumuna düşmemek için, hadisleri rivâyet ederken “ falan kişi bana anlattı, falan kişi bana söyledi, falan kişiden işittim” gibi ifadeler kullanmazlar. Zira falan kişi diye bahsettikleri kişileri aslında hiç görmediler. Müdellis, bu duruma düşmemek için hadisleri rivâyet ederken, işitme ve görmeye delalet etmeyen, “rivayet edildiğine göre” anlamına gelen “rüviye” ifadesi kullanırlar.¹¹⁷

Müdellis râvinin rivâyeti kabul edilir mi?

Müdellis olan râvinin, yani rivâyet ettiği hadisler de tedlîs yapan râvinin, tedlîs yaptığı hadis alınmaz. Bu konuda ihtilaf yoktur. Asıl ihtilaf, müdellisin tedlîs yapmadığı rivâyetleridir. Bu konuda iki görüş vardır;

- a. Herhangi bir rivâyetinde tedlîs yaptığı görülen râvinin diğer hadisleri de alınmaz. Çünkü o râvi güvenilirliğini kaybetmiştir.
- b. Herhangi bir rivâyetinde tedlîs yaptığı görülen râvinin diğer hadisleri kabul edilir. Çünkü tedlîs yalancılık değildir.¹¹⁸

Muztarib hadis: Bir veya bir kaç râvinin rivâyet ettikleri hadis konusunda karışıklık yaşamaları sebebiyle, ortaya biri diğerine tercih edilemeyen iki hadisin ortaya çıkmasına İztirab, bu hadislerin her birine Muztarib denir. İztirab iki türlü olur.

- a. **Senette İztirab:** aynı hadisi iki veya daha fazla tarikle rivâyet eden râvinin, ilk rivâyetinde senette başka bir isim, ikinci rivâyetinde başka bir isim zikrettiği hadistir.
- b. **Metinde iztirab:** aynı hadisi iki veya daha fazla tarikle rivâyet eden râvinin, ilk rivâyetinin başka bir mana taşıdığı, ikinci rivâyetinin başka bir mana taşıdığı hadislerdir.

¹¹⁷Şehid-i sânî, *Şerhu'l-Bidaye fi ilmi'd-dirâye*, s. 49.

¹¹⁸Şehid-i sânî, *Şerhu'l-Bidaye fi ilmi'd-dirâye*, s. 55.

Maklûb hadis: hataen veya imtihan amacıyla sened veya metninde değişiklik olan hadistir. İki türlü olur;

- a. Hadisin sened veya metninin başka bir hadisin sened veya metni ile yer değiştirmesi. Bu hataen olabildiği gibi imtihan amacıyla da yapılabilir.
- c. Hadisin metninde geçen bir ifadenin ters ifade edilmesi. “sağ elinin verdiğini, sol elinin görmediği...” şeklinde olması gereken hadisin, “sol elinin verdiğini, sağ elinin görmediği...” şeklinde yazılması gibi.¹¹⁹
- d. **Mevzû hadis:** rivâyet eden kişi tarafından uydurulmuş, îcad edilmiş aslı olmayan sözlerdir. Zayıf hadis kategorisinin altına giren en kötü sınıftır. Âlimler tarafından rivâyet edilmesi kesinlikle haramdır. Ancak bir muhaddis Mevzû hadisi rivâyet ediyorsa, o hadisin hükmünü yani mevzû olduğunu söylemek zorundadır.

Mevzû hadisin anlaşılma yolları

- a. Hadisi rivâyet eden râvi veya hadisi kitabına alacak olan muhaddisin, o hadisin mevzû olduğunu belirtmesi.
- b. Hadisin lafzının normal hadislerde alışlagelen akıcılıktan uzak olup rekaket, yani telafüz zorluğu içermesi.
- c. Hadisin içeriğinin hatalı olduğunun kesin anlaşılması. Hadis okuyan şeyhin “kim gece çok namaz kılarsa...” dedikten sonra içeri giren bir adam için, “yüzü gündüz güzelleşir” demesi gibi. Burada hadisi şeyhten dinleyen râvi, “yüzü gündüz güzelleşir” ifadesini hadis zannetmiştir. Bu da bu hadisin, hatalı haliyle uydurma/mevzû olduğunu gösterir.

Hadis uydurma sebepleri:

- a. **Devlet büyüklerine yağcılık yapmak;** bunun örneklerinden bir tanesi de şudur; Ğıyas bin İbrahim, halife Mehdi bin Mansûr’un yanına gider. Halife, uzaklardan gelen postacı güvercinleri çok severdi. Ğıyas bin İbrahim de bunun farkında idi. Hemen bir hadis rivâyet etti ve Hz. Peygamber’in “atta, deve de okta ve güvercinde” müsabaka yapılır” dediğini idda etti. Bunun üzerine halife hemen Ğıyas’a on bin dirhem verilmesini emretti. Halife dışarı çıkınca Ğıyas hakkında,

¹¹⁹Şehid-i sâni, *Şerhu’l-Bidaye fi ilmi’d-dirâye*, s. 57.

“onun kafası tam bir yalancı kafasıdır. Zira Hz. Peygamber müsabaka konusunda güvercinden bahsetmemiştir” dedi.

- b. Para kazanmak;**tarihte bir kısım insanlar çıkmıştır ki, sırf para kazanmak için hadis uydurmuşlardır. Hadis uydurmayı âdeta geçim kaynağı haline getirmişler.
- c. Zühd ve takva amaçlı yapmak;** kendine zühd ve takva ehli diyen bazı kimseler, güya başka insanları da dine karşı teşvik edip onları kötülükten uzaklaştırmak amacıyla hadis uydurmuşlardır.
- d. Zındıklık;** ortada dolaşan mevzû hadislerin bir çoğu, islam dinine zarar vermek isteyen zındıklar tarafından uydurulmuştur.
- e. Ğulat-i Şiâ:** şîânın sapık fırkları, farklı amaçlarla hadis uydurmuşlardır. Burada Zeynüddin’in hadis uydurma sebeplerini aktarırken Ğulat-ı şîâ ifadesini kullanması takdire şayandır.¹²⁰

¹²⁰Şehid-i sâni, *Şerhu'l-Bidaye fi ilmi'd-dirâye*, s. 61.

3.RİVÂYETİ KABUL EDİLENLER VE EDİLMİYENLER

Rivâyeti kabul edilen ve edilmeyen râvileri bilmek, hadis usûlü ilminin en önemli konularındandır. Hadislerin bizlere sağlam bir şekilde gelmesi için hadis âlimleri oldukça çaba göstermişlerdir. Önüne gelen herkesten hadis almayı, kimin güvenilir olup olmadığını araştırmışlardır. Bunun sonucunda, hadis rivâyet eden râviler hakkında, hadisleri ile âmel edilenler ve hadisleri ile âmel edilmeyenler diye iki sınıf oluşturmuşlardır. Muhaddisler bazı râvileri eleştirip bunların hadisleri ile âmel edilmez diye hüküm koyduklarında, kendilerine “ya bu râviler kıyamet günü niye benim hadisimi almadın diye size hesap sorarlarsa, o zaman ne yapacaksınız” denildiğinde, onlar, “ Allah resulü bizlere neden bana ait olmayan bir sözü benim hadisimmiş gibi gösterdiniz diye sorarsa daha mı iyi olur” demişlerdir. Bu ikinci bölümün altında, sekiz tane meseleye değinecez.

Râvide aranan şartlar

- a. **İslam:** hadisi rivâyet eden râvinin, rivâyet esnasında müslüman olması gerekir. Tahammül esnasında râvinin müslüman olma zorunluluğu yoktur.
- b. **Bülûğ:** râvi hadisi rivâyet ederken bülûğ çağına ermiş olması gerekir.
- c. **Akıllı olmak:** çocuğun ve delinin rivâyeti kabul edilmez. Çünkü onlar dini meselerle yükümlü değiller.
- d. **Adâlet:** büyük günah işleme veya küçük günahlarda ısrar etme gibi, fasıklığa delalet eden davranışlardan uzak durmak.
- e. **Kişiliği zedeleyen davranışlardan uzak durmak:** zaman ve mekâna göre, yapılması gereken şeyleri yapıp, terkedilmesi gereken şeyleri terketmek, kişilikli olmanın belirtisidir.
- f. **Zabt ehli olma:** Zabt, hafıza ile alakalı bir durumdur. Kişinin zabt ehli olabilmesi için, uyanık olması ve gâfil olmaması lazım. Kitaptan okuduğu bilgileri hatasız bir şekilde ve unutmadan akılda tutmalı. Aynı şekilde hafızasında olan bilgileri eksiksiz bir şekilde deftere kaydedebilmeli. Bir hadisi mânâ ile rivâyet ettiğinde, hangi şeylerin mânâya etki edeceğini bilmeli.¹²¹

¹²¹Şehid-i sâni, *Şerhu'l-Bidaye fi ilmi'd-dirâye*, s. 70.

Râvide aranmyan şartlar:

- a. Erkek olma**
- b. Gözleri sağlam olma**
- c. Hür olma.**
- d. Arapça biliyor olma.**
- e. Sayı.** Hadis rivâyetinde, hadisleri rivâyet eden râvilerin sayısı konusunda âhad haberlerde belli bir kriter yoktur. Hadisi rivâyet eden kişi tek başına olsa dahi rivâyet ettiği hadis sıhhat şartlarını taşıyorsa sahihtir.

3.1.Farklı fırkalardan olan kimselerin hadisleri

Farklı fırkalardan olan kimselerin hadislerinin kabul edilip edilmediği konusunda farklı görüşler vardır. Bu görüşleri 4 ana maddede sıralayabiliriz.

1. Bidat bir fırkaya mensub olan kişilerin rivâyeti mutak olarak alınmaz. Çünkü hak olmayan bir mezhebe tâbi olmakla zaten adâlet özelliğini kaybetmişlerdir.
2. Kendi mezhebini savunurken küfrü gerektirecek bir söylemde bulunmuyorsa rivayeti kabul edilir.
3. Hadis rivâyet ederken kendi mezhebine çağırıyorsa rivâyeti kabul edilmez. Çünkü kendi mezhebine çağırın kişinin, mezhebini haklı çıkarmak için çaba göstermesi muhtemeldir.
4. Hadisi rivâyet eden râvinin imamiye şîâsına bağlı olması.

3.2.Adâleti belirlemenin yolu

Hadisi rivâyet eden râvinin âdil olup olmadığını belirlemenin farklı yolları vardır. Bunlardan bir tanesi, iki âdil râvinin olumlu görüş bildirmesidir. Buna göre iki tane âdil râvinin, hakkında görüş bildirdiği râvi adâletli sayılır. Hadisi rivâyet eden râvinin âdil olup olmadığını belirleme yollarından bir tanesi de o râvinin adâlet konusunda herkesçe şöhret kazanmış olmasıdır.

3.3.Zabtı belirlemenin yolları

Hadisi rivâyet eden râvinin, rivâyet etmiş olduğu hadis, zabt ehli tarafından itibar görmüşse o râvi zabt ehli olmuş olur.

3.4.Râvideki Cerh ve Tâdil

Râvi, cerh veya tâdil edilirken bazen bu cerh ve tâdilin sebebi bildirilir. Bazen de bildirilmez. Râvi tâdil edilirken sebep bildirilmesi sonucu etkilemez. Yani, bir râvi sebep zikredilmeksizin tâdil ediliyorsa o râvi adâletli sayılır. Ancak bir râvi cerhediliyorsa, burada râvinin bu cerhten etkilenebilmesi için yapılan cerhin sebebinin bilinmesi lazım. Aynı zamanda bir râvi hem cerh hem de tâdil ediliyorsa, cerh öncelenir. Bir râvi, hadis rivâyet ederken "haddeseni sıkatün" yani bana güvenilir bir râvi rivâyet etti derse, o kişinin rivâyeti kabul edilmez. Çünkü güvenilir dediği râvinin kim olduğunu bilinmiyor.

3.5.Cerh ve Tâdil lafızları

3.5.1.Tâdil lafızları

- a. "ثقة" (sikatün) veya "عدل" (adlün) : bu ifadeler bir râvi hakkında kullanılırsa o râvinin güvenilir olduğunu gösterir.
- b. "حجة" (hucetün) : bir râvi hakkında bu ifade kullanılıyorsa, o râvinin rivâyet ettiği hadis herhangi bir konuda delil olarak kullanılabilir demektir.
- c. "الحديث صحيح" (sahihü'l-hadis): bu ifade râvinin hem güvenilir hem de zabt ehli olduğunu gösterir.

Bunların dışında ayrıca bir çok tâdil lafzı daha vardır.

3.5.2.Cerh lafızları

- a. "ضعيف" (Zayıf)
- b. "كذاب" (Kezzab)
- c. "وضاع" (Vedda')
- d. "مضطرب الحديث" (Muzdaribü'l-hadis)
- e. "لين" (Leyyin) : hadis alırken, sika olmayan kimselerden hadis alma kusurunu çok gösteriyor.
- f. "متروك" (Metruk): hadisi terkedilmiş, yani kendisinden hadis almayı râvilerin terkettiği kimselerdir.
- g. "مرتفع القول" (Mürtefeu'l-kavl) : bir anlamda sözü rafa kaldırılmış, sözüne itibar edilmeyen demektir.

- h. "متهم" (Müttehem): yalancılıkla itham edilmiş ve üzerinde yalancılık şüphesi bulunan kimse demektir.
- i. "ساقط" (Sakit): mûteberlik seviyesinden aşağı düşmüş demektir.
- j. "واه" (Vâhin): çok şiddetli zayıf demektir.
- k. "لا شيء" (La şey'e): muteber olmadığını ifade etmek amacı ile kullanılır.
- l. "ليس بذاك" (Leyse bizake): sika, âdil ve güvenilir olmadığını ifade eder.¹²²

İhtilat: sözlük olarak karışmak anlamına gelen ihtilat, terim olarak fasıklık veya bunama sebebi ile râvinin kafasının karışmış olmasıdır. Bu duruma ihtilat, böyle râviye "Muhtelit" denir.

Soru: Muhtelit olan râvinin hadisine îtibar edilir mi?

Cevap: ihtilattan önceki hadislerine îtibar edilir ancak ihtilattan sonraki hadislerine îtibar edilmez.¹²³

¹²²Şehid-i sâni, *Şerhu'l-Bidaye fi ilmi'd-dirâye*, s. 73.

¹²³Şehid-i sâni, *Şerhu'l-Bidaye fi ilmi'd-dirâye*, s. 73.

4.HADİS TAHAMMÜL VE EDA YOLLARI

4.1.Tahammülün şartları

1. **Temyiz:** Temyiz, râvinin hadisi alırken o hadisin sahih veya zayıf olduğunu anlayabilmesi durumuna denir. Râvi, hadisi alırken mümeyyiz ise yeterlidir. Ancak hadisi eda ederken yani başkasına verirken bülûğ çağına ermiş olması lazım.Mümeyyiz olan râvi hadisi tahammül ederken yani başkasından hadisi alırken, sema' veya kıraat gibi onun manasında olan bir yöntemle almalı. Mesela râvi, hadisi icazet yolu ile alırsa ve henüz bülûğa ermemiş bir mümeyyiz ise o hadise itibar edilmez.
2. **İslam:** sahih olan görüşe göre kişi hadisi tahammül ederken yani alırken kâfir olsa da olur. Ancak bu hadisi eda ederken yanihadisi başkalarına naklemeden müslüman olmalı.
3. **Bülûğ:** sahih olan görüşe göre hadis tahammül ederken bülûğ çağına ermiş olmak şart değil. Ancak hadisi eda ederken hadisi nakleden râvinin bülûğ çağına ermiş olması gerekir. Mesela Hz. Peygamber (S.A.V.) vefat ettiklerinde, Hz. Hasan 8, Hz. Hüseyin 7 yaşında idi. Hz. Peygamber (S.A.V.) vefat ettiğinde kendileri henüz bülûğ çağına ermemiş olmalarına rağmen, vefatından sonra hadis naklinde bulundular.
Hadis nakleden kişi hadisi verdiği kişiden yaşça daha büyük olmak zorunda değildir. Keza Hadis nakleden kişi hadisi verdiği kişiden ilim ve edeb yönünden de üstün olmak zorunda değil.

4.2.Tahammül yolları

1. **Sema':** râvinin şeyhten hadisi dinleyerek almasıdır. Şeyhin bu durumda hadisi kendi hıfzından okuması veya kendi eliyle yazdığı hattından okuması arasında fark yoktur.Sema' hadis tahammül yollarının en kuvvetlisidir. Çünkü hadisi sema' yolu ile alan râvi o hadisi bizzat şeyhten dinlemiştir. Şeyh de o hadisi bizzat kendisi aktardığı için, râvinin yapacağı muhtemel hataları kendisi düzeltecektir. Râvi sema' yolu ile aldığı hadisi birkaç farklı ifade ile alabilir.

- a. "سمعتُ" (**Semi'tu**): bu ifade "dinledim" veya "işittim" anlamına gelir. sema' yolu ile hadis alınırken kullanılan en iyi yöntem bu yöntemdir. Zira burada direk râvi hadisi şeyhten bizzat dinlediğini ifade etmektedir.
- b. "حدثنا، حدثني" (**haddeseni, haddesena**): "bana anlattı" veya "bize anlattı" anlamına gelen bu ifade sema' yoluyla hadis alınırken kullanılan ifadelerden mütbece ikinci sırada olanıdır. İlkbakışta "semi'tu" ifadesinden pek farkı görünmüyor. Ancak ayrıntıya inildiğinde şöyle bir fark ortaya çıkıyor; "semi'tu" ifadesi yalnızca işitmeyi ve bizzat dinlemeyi ifade ederken, "haddeseni" ifadesi ileride geleceği üzere hem işitmeyi hem de icazeti ifade eder. İcazet ifade etme ihtimali bulunduğundan dolayı rütbece ikinci sıraya gerilemiştir.
- c. "أخبرنا" (**ahberena**): ahberena ifadesinin hem icazet hem de kitabet için kullanılma ihtimali var olduğundan dolayı rütbece üçüncü sırada yer almıştır.
- d. "أنبأنا و نبأنا" (**enbeena ve nebbeena**): çoğu zaman icazet anlamında kullanıldığı için rütbece dördüncü sıradadır.
- e. "قال لنا" (**Kale lena**): normalde bu ifade "haddesena" ifadesi ile aynı konumda olup, "enbeena" ifadesinden daha kuvvetlidir. Bu ifadenin "haddesena" ile aynı manada olmasına rağmen ondan daha aşağıda olmasının sebebi ise, "kale lena" ifadesinin genelde münakaşa ve münazara ortamlarında kullanılmasıdır.
- f. "قال فلان" (**Kale fūlan**): bu ifade sema' anlamına gelen ifadelerin en düşük olanıdır. Zira burada "fūlanün" denilerek sözü söyleyen kişi mechul bırakılmıştır.
2. **Kıraat**: hadis tahammül yollarından ikincisi kıraattır. Kıraat, râvinin şeyhine hadis okuması ve şeyhin de râvinin okuduğu hadisler içerisinde bir hata olup olmadığını tesbit etmesidir. Râvi bu kıraatı ister kendi hıfzından da yapar ister bir kitaba bakarak yapar. Kıraat yolu ile hadis alınırken bir kaç farklı ifade kullanılır;
- a. "قرأت على فلان" (**Kare'tü ala fūlan**): bu ifade hadisin kıraat yolu ile alındığını gösterir. Bu ifadeyi kullanan bir râvi, hadisi hocasına okumuş anlamına gelir.

- b. “قرئ على فلان” (**Kurie ala fūlan**): bu ifade hadisin kıraat yolu ile alındığını ifade eden ikinci tâbirdir.
- c. “حدثنا قراءةً عليه” (**Haddesena kiraeten aleyh**): bu ifade de kıraat yolu ile hadis alırken kullanılır. Ancak sahih olan görüşe göre “haddesena” ifadesi tek başına kullanılamaz. Eğer tek başına kullanılırsa o hadis kabul edilmez. Mutlaka yanında “kıraaten aleyh” ifadesi kullanılmalıdır.
- 3. İcazet:** şeyhin, râvinin kendisinden dinlediği hadisleri nakletmesine izin vermesidir. İcazet yolu ile hadis almanın bir kaç çeşidi vardır;
- a. Muâyyen birine muâyyen bir hadisi vermek. Şeyhin "Sana bu kitaptaki hadisleri rivâyet etmen için izin verdim" demesi gibi.
- b. Muâyyen birine muâyyen olmayan hadisleri vermek. Şeyhin öğrencisine "sana bütün hadislerimi rivâyet etmen için izin verdim" demesi gibi ki burada "bütün hadislerim" demesi, izin verilen şeyin tam olarak hangi hadis veya hangi kitap olduğunu öğrenmemize engel oluyor.
- c. Muâyyen olmayan birine hadis icazeti vermek. Şeyhin öğrencisine "falan kitabımı, rivâyet etmeleri için tüm müslümanlara izin verdim" demesi gibi. Burada "tüm müslümanlar" demesi, kendilerine icazet verilen kimselerin belli kişiler olmadığını gösterir.
- 4. Münâvele:** şeyhin, rivâyet etmesi için öğrencisine elden hadis sahifeleri veya kitap vermesidir. Münavele ikiye ayrılır;
- a. **İcâzetli münâvele:** şeyhin, öğrencisine hadisi verirken, yani münavele yaparken aynı zamanda "bu hadislerimi rivâyet etmene izin veriyorum" demesidir. Bu tür münâvele, tüm hadis âlimlerince caiz görülmüştür.
- b. **İcâzetsiz münâvele:** şeyhin, öğrencisine hadisi verirken, yani münavele yaparken icazetsiz vermesidir. Yani hadisleri öğrencisine verirken bu hadisleri rivâyet etmesine izin verip vermeyen bahsetmemesidir. Bu çeşit münavele, bazı kişiler tarafından caiz görülse de sahih olan görüşe göre bu tür münavele ile hadis rivâyet etmek caiz değildir.
- 5. Kitabet:** şeyhin, ğaib veya hazırda olan bir talebesine kendi eliyle yazdığı veya başkasına yazdırdığı hadisivermesidir. Bu da ikiye ayrılır:

- a. **İcâzetli kitabet:** şeyhin, bir hadis yazıp öğrencisine "bu hadisi rivâyet etmen için sana izin verdim" demesidir. Bu tür kitabet yolu ile hadis rivâyet etmek caizdir. İcazetli kitabet, icazetli münâvele kuvvetindedir.
- b. **İcâzetsiz kitabet:** şeyhin, hadisleri rivâyet etme izninden falan bahsetmeden sadece yazıp öğrencisine göndermesidir. Bu tür kitabet ile rivâyetin caiz olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır.
6. **İ'lam:** şeyhin, öğrencisine "bu hadisi benden rivayet et, sana izin verdim" gibi bir ifade kullanmadan sadece "bu hadisler benimdir" diye bilgi vermesidir. İ'lam ile hadis rivâyet etmenin caiz olup olmadığı hususunda iki görüş vardır;
- a. **Caizdir:** i'lam yolu ile hadis rivâyet etmek caizdir. Zira şeyhin râviye kendi hadislerini bildirmesi bir anlamda kıraat sayılmıştır.
- b. **Caiz değildir:** i'lam yolu ile hadis rivâyet etmek caiz değildir. Zira burada öğrencinin hadisi rivâyet etme hususunda şeyh tarafından herhangi bir onay veya kıraat yoktur.
7. **Vicade:** öğrencinin, çağdaşı olduğu veya çağdaşı olmadığı bir şeyhe ait, kendi eliyle yazdığı veya başkasına yazdırdığı hadisler veya kitaplar bulmasıdır. Öğrenci, vicade yolu ile aldığı hadisleri rivâyet ederken, "kara'tu bi hatti fûlanin" veya "vecettü fi hatti fûlanin" gibi icazete işaret eden lafızlar kullanır.

5.RİCAL TABAKATI

Tabakat konusu oldukça nühim bir konudur. Zira tabakat bilgisi sayesinde birçok hadisin mürsel, mevkuf, maktu', müdelles veya münkatı' olduğu anlaşılır.

- a. **Sahabe:** peygamberi görüp ona iman eden, bir aralar riddet içine düşse de son nefesinde islam üzere vefat eden kimselere sahabe denir.¹²⁴Görüldüğü üzere imamiye şîâsına göre peygamberi görüp iman ettikten sonra, mürted olup tekrar islama dönen kişi yine sahabe sayılır. Ancak ehl-i sünnet âlimlerine göre, peygamberi görüp müslüman olduktan sonra mürted olan kimse, son nefesinde islâm üzere vefat ederse bakılır. Eğer peygamber hayatta iken müslümanlığa dönüş ise sahabe sayılır. Ancak peygamber vefat ettikten sonra müslümanlığa dönmüş ise, o kişi sahabe sayılmaz.¹²⁵

Sahabeler arasında en faziletli olanı Ali bin Ebi Talip'tir.¹²⁶Ehl-i sünnet âlimlerine göre ise sahabeler arasındaki fazilet sıralması şöyledir;

- Hz. Ebubekir (r.a.)
- Ömer bib Htatap (r.a.)
- Osman bin Afvan (r.a.)
- Ali bin Ebi Talip (r.a.)¹²⁷

Sahabe olan kişinin sahabe olduğu, tevatür yoluyla, kendisinin itirafı ile veya güvenilir birinin ikrarı ile bilinir.Medine'de vefat eden son sahabi Cabir bin Abdullah'tır.¹²⁸

Son vefat eden sahabe ise Ebu Tufeyl Amr bin Vasile'dir.¹²⁹

- b. **Tabî:** sahabeyi gören müslümanlara tabî denir. Sahabe konusunda işlediğimiz ihtilafların aynısı burada da geçerlidir.
- c. **Muhadremun:**üçüncü bir kısım da vardır ki bunlara muhadremun denir. Muhadremun, hem islâmiyet devrinde yaşamış hem de islâmiyetten önce

¹²⁴Şehid-i sânî, *Şerhu'l-Bidaye fi ilmi'd-dirâye*, s. 125.

¹²⁵Celâleddin es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* II, s.667.

¹²⁶Şehid-i sânî, *Şerhu'l-Bidaye fi ilmi'd-dirâye*, s. 125.

¹²⁷Celâleddin es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, s. 682.

¹²⁸Ebû Abdillâh Câbir b. Abdillâh b. Amr b. Harâm el-Ensârî. Bu sahabi 78/697 yılında vefat etmiştir. Bkz. M. Yaşar KANDEMİR, "CABİR BİN ABDULLAH", XI, 530-532.

¹²⁹Asıl adı Ebû't-Tufeyl Âmir b. Vâsile b. Abdillâh el-Leysî olan bu sahabe, uhud savaşının yaşandığı yıl doğmuş ve hicri 100/718-19 yılında vefat etmiştir. Bkz. Ali Osman KOÇKUZU, "EBÛ'T-TUFEYL", X, s. 346.

yaşamış ve Peygamberi görmediği halde iman etmiş kimselerdir. Buna Veysel Karanî'yi¹³⁰ örnek olarak gösterebiliriz.

- d. Rivâyetü'l-Akran:** aynı yaşta olan râvilerin birbirinden hadis almaları için kullanılan bir ifadedir.
- e. Müdebbec:** aynı asırda yaşayan kişilerin birbirinden hadis alması anlamında kullanılır. Görünüş itibari ile rivâyetü'l-akran ile aynı gibi görünselerde aralarında şöyle bir fark vardır; müdebbec daha hastır. Yani her müdebbec aynı zamanda rivâyetü'l-akrandır. Ancak her rivâyetü'l-akran müdebbec değildir.
- f. Rivâyetü'l-ekâbiri ani'l-asâğir:** yaşça büyük olan râvinin kendinden küçük olan râviden hadis rivâyet etmesidir. Sahabenin tabîinden hadis rivâyet etmesi gibi. Tabîinde tebeî tabîinden hadis alması gibi.
- g. Rivâyetü'l-âbâi ani'l-ebnâ:** babaların kendi evlatlarından hadis rivâyet etmesi anlamında kullanılır.
- h. Rivâyetü's-sabiki ve'l-lahik:** aynı şeyhten hadis alan ve vefat tarihleri arasında çok fark olan iki râviyi ifade eder.
- i. el-Müttefik ve'l-Müfterik:** şahısları farklı olsa da isimleri aynı olan kişiler için kullanılan bir tâbirdir.
- j. el-Mü'telif ve'l-Muhtelif:** yazılışları aynı olsa da okunuşları farklı olan râvi isimleri için kullanılır.

Burada kitabın özet sunumu son bulmuştur. Daha önce de belirtildiği üzere şehid-i sani, Şiâ hadis usûlünü ilk yazan isimdir. Biz de bu bölümde elimizden geldiği kadarıyla Zeynüddin'in *el-Bidaye fi ilmi'd-dirâyeadlı* eserini özetleyip şiâ ile ehl-i sünnet arasındaki hadis usûlü farkını ortaya çıkarmaya çalıştık. Ancak gördüğümüz kadarı ile şiâ ile ehl-i sünnet arasında usûl açısından pek bir fark yok. Zira şiâ, hadis usûlünü kendilerinden asırlar önce yazmış olan ehl-i sünnetten kopyalamıştır.

5.1.ÖĞRENCİLERİ

Zeynüddin'in öğrencisi Muhammed bin Ali el-Âvdî'nin kaleme aldığı ve torunlarından olan Ali bin Muhammed'in *ed-Dürrü'l-Mensûr* adlı eserinde bir bölümünü

¹³⁰Asıl adı Ebû Amr Üveys b. Âmir b. Cez' b. Mâlik el-Karanî olan bu zat, hicri 37/657 yılında vefat etmiştir.

zikrettiği *Buğyetü'l-Mürîd* adlı eserde el-Âvdî, Zeynüddin'in öğrencilerinden bir kısmını sayıp onlar hakkında bilgi veriyor.

5.2.İzzeddin Hüseyin bin Abdüssamed el-Hârisî el-Hemedânî

Ali el-Âvdî'nin, şeyh, kâmil, âlim ve fâzıl olarak vasıflandırdığı bu zat, Zeynüddin'in ilk öğrencisi kabul edilir. Hemedânî, Zeynüddin'in yanında uzun süre kalmış ve onun sohbetinde bulunmuştur. Hemedânî, Zeynüddin'in yanında birçok kitap okumuştur. Zeynüddin'in yanında *Kavaidü'l-İmamü'l-Âllame* adlı eserin tamamını okudu. Hemedânî, Zeynüddin'in yanında birçok kitap daha okumuştur. Okuduğu bu kitapların isimleri, Zeynüddin'in kendisine verdiği icâzetin¹³¹içerisinde yer almaktadır. Zeynüddin'in Hemedânî'ye verdiği icâzet yaklaşık 15 sahifeden oluşmaktadır. Üzerinde ise cemaziyelahir ayı 941 yılına ait tarih bulunmaktadır.¹³²Hemedânî, Zeynüddin'in Mısır seferi sırasında kendisine eşlik etmiştir. İstanbul'a yaptığı ilk yolculuk sırasında yine Zeynüddin'in yanında yer almıştır. Irak'ta Zeynüddin'den ayrıldı ve burada bir süre kaldıktan sonra Horasana gitti. Hemedânî Horasana yerleşti ve burada kalmaya devam etti.¹³³

5.3.Şeyh Ali bin Zühre el-Cübbâî

Zeynüddin'in ilk öğrencisi olan Hemedânî'in amcasının oğludur. Zeynüddin'in yanında birçok kitap okudu. Onun yanında ilim ve takva üzere kurulmuş bir ilim geleneği edindi. Zeynüddin, kendisine ve takvasına çok güveniyordu. Mısır seferinde hocası Zeynüddin ile beraber bulunma şerefine nail oldu. Şeyh Ali bin Zühre el-Cübbâî, Zeynüddin'in vefatından sonra Mısır'a yerleşti ve vafatına kadar orada kaldı.¹³⁴

5.4.Şeyh Muhammed bin Şeyh Muhammed el-Hür

Zeynüddin'in, kendisini celil, âlim ve fâzıl olarak nitelediği bu zat, Zeynüddin'in müctehidlik seviyesine ulaştığını kabul eden ilk öğrencilerindendir. El-Hür, Zeynüddin'e son derece samimi bir şekilde bağlı olup onun yanında birçok kitap okumuştur. Zeynüddin, öğrencisi el-Hür'e genel bir icâzet vererek tüm konularda konuşma yetkisine sahip olmasını sağlamıştır. El-Hür ile hocası Zeynüddin arasında

¹³¹İslâmî eğitim ve öğretimde akademik diplomaları, sanat ve meslekte yeterlilik için gerekli izin ve onayı ifade eden terim. Bkz. Cemil AKPINAR, "İCÂZET", XXI, 393-400.

¹³²Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şâa*, VII. s.154.

¹³³Ali bin Muhammed, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, S.653.

¹³⁴Ali bin Muhammed, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, S.653.

muhabbete dayalı ciddi bir bağ ve hürmet vardır.¹³⁵el-Hür, aynı zamanda zeynüddin'in eşinin babası yani kayınbabasıdır. Zeynüddin onun kızı ile evlenmiştir.¹³⁶

5.5.Seyyid Nureddin bin Seyyid Fahreddin Abdülhamid el-Kerkî

Zeynüddin'in yanında uzun süre kalmış ve ilminden istifade etmiştir. Şam'a yerleşmiş ve orada yaşamıştır.¹³⁷Zeynüddin'in yanına gelip ondan ders almak isteyen ilk talebelerdendir. Zeynüddin'in yanında özellikle fıkıh konusunda iyi ders almış olup hocası tarafından takdie ve beğeni kazanmıştır.¹³⁸

5.6.Hüseyin bin Ebi'l-Hasan el-Âmilî

Zeynüddin'in, kendisini seçilmiş âlimlerin gözbebeği, temiz imamların pâk nesli, seyyid, âlim, fâzıl ve kâmil olarak vasıflandırdığı bu zat aynı zamanda Zeynüddin'in damadı oluyor. Zira Zeynüddin onu kendisine çok yakın ve sadık gördüğü için kızına ona vermiştir. Hüseyin bin Ebi'l-Hasan el-Âmilî, ilimde çok zeki ve parlak biri olduğu için fikhî, âklî ve naklî ilimlerde birçok arkadaşının önüne geçmiştir.¹³⁹

5.7.Seyyid Ali bin Seyyid el-Celil en-Nebil Hüseyin es-Saiğ el-Âmilî

Zeynüddin'in, kendisini seyyid, celil, âlim, fâzıl ve kâmil olarak vasıflandırdığı bu zat, Zeynüddin'e en yakın duran öğrencilerindendir.¹⁴⁰

5.8.Şeyh ebu'l-Kasım Nureddin Ali bin Abdüssamed el-Âmilî

Uzun süre Şeyh Zeyneddin'in yanında kaldı. Ondan fıkıh ve hadis dersleri aldı. Şeyhin yanında tedrisatını bitirince icazet aldı.¹⁴¹

5.9.Muhammed bin Ali bin Hasan el-Ûdî el-Cüzeynî

Zeynüddin'in en önde gelen talebelerindendir. Uzun süre Zeynüddin'den ders aldı. Ondan ders alırken aynı zamanda ona hizmet ediyordu. Cüzeynî Zeynüddin'in hem talebesi hem de hizmetçisidir.Zeynüddin'e hizmet ettiğini kendi risâlesinde belirten Cüzeynî, hizmete başlayış tarihini de, risâlesinin kenarına 945 yılı rabiülevvel ayı diye

¹³⁵Ali bin Muhammed, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, S.653.

¹³⁶Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şâa*, VII. s.154.

¹³⁷Ali bin Muhammed, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, S.653.

¹³⁸Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şâa*, VII. s.154.

¹³⁹Ali bin Muhammed, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s.653.

¹⁴⁰Ali bin Muhammed, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s.653

¹⁴¹Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şâa*, VII. s.154.

not etmiştir.Uzun süre hocasının dizinin dibinde ders alan Cüzeyni 962 zilkadesinde Horasan'da hocasından ayrıldı.¹⁴²

5.10.Seyyid Âtaullah bin Seyyid Bedreddin Hasan el-Hüseynî el-Mûsevî

Zeynüddin'in öğrencisi olan Mûsevî, Zeynüddin'in yanında birçok kitap okumuştur. Hocasının yanında okuduğu kitaplardan bir tanesi de Zeynüddin'in el-İrşâd adlı eseridir. Zeynüddin, öğrencisi Mûsevî'ye 950 senesi rabiülevvel ayının üçünde icâzet vermiştir.¹⁴³

1. Mevla Muhammed bin Muhammed bin Ali el-Ceylânî

Zeynüddin'in talebelerindedir.

2. Muhyeddin bin Ahmed bin Taceddin el-Meysî el-Âmlî

Zeynüddin'in talebelerindedir.

3. Şeyh Taceddin bin Hilal el-Cezâirî

Zeynüddin'in talebelerinden olup hicri 964 yılında ondan icazet almıştır.¹⁴⁴

5.11.HOCALARI

Zeynüddin, gerek Şam'da olsun gerek Halep'te olsun ve gerek İstanbul'da olsun, birçok âlimden rivâyetlerde bulunmuştur.¹⁴⁵Keza Zeynüddin'in öğrencisi Muhammed bin Ali el-Âvdî'nin kaleme aldığı ve torunlarından olan Ali bin Muhammed'in *ed-Dürrü'l-Mensûr* adlı eserinde bir bölümünü zikrettiği *Buğyetü'l-Mürîd* adlı eserde el-Âvdî, Zeynüddin'in birçok âlimden ders aldığını ve ders aldığı hocalarının yanında birçok kitap okuduğunu belirtmektedir.¹⁴⁶

Zeynüddin'in hocalarının yanında okuduğu dersler arasında fıkıh, hadis, usûlü'l-fıkıh ve usûlü'l-hadis gibi ana dersler vardır. Zeynüddin okuduğu tüm kitapları aynı zamanda hocalarının izniyle onlardan rivâyet etmiştir. (**Hansarî, *Ravzatü'l-Cennât*,c.3, s.338**)

¹⁴²Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, VII. s.154.

¹⁴³Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, VII. s.154.

¹⁴⁴Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, VII. s.154.

¹⁴⁵Hür el-Âmilî, *Emelü'l-Âmil*, s. 92.

¹⁴⁶Ali bin Muhammed, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, S.653.

5.11.1.İmamiye şîâsından olan hocaları

5.11.1.1.Ali bin Ahmed en-Nehâirî

Zeynüddin'in babasıdır. Lakabı ibnü'l-hacce'dir. Zeynüddin'in ilk talebesidir.Nehâirî, Zeynüddin'in ilk hocasıdır. Zeynüddin babasının yanında kur'an-ı kerim dersi aldı. Onun yanında hafızlığını tamamladı. Babası zeynüddin'e ayrı bir önem vermiştir. Onu el üstünde tutmuş ve onunla ilgilenmiştir.Babası hicri 925 yılında recep ayının ortalarında Perşembe günü vefat etti.¹⁴⁷

5.11.1.2.Ali bin Abdü'l-Âli el-Meysî

Tam adı Ali bin Abdü'l-Âli el-Meysî el-Âmlî'dir. Çok iyi bir muhakkiktir.Zeynüddin'in teyzesinin kocasıdır. Aynı zamanda Zeynüddin'in büyük eşinin babasıdır. Zeynüddin, babası vefat ettikten sonra Meys'e gitti ve oradaMeysî'den ders almaya başladı. Zeynüddin, babası vefat ettikten sonra Meys'e gidip orada ders almaya başladığında henüz 14 yaşında olup, tarihler hicrî 925'i gösteriyordu.

Bu tarihten itibaren Zeynüddin, hicri 933 yılına kadar hocası el-Meysî'nin yanında ikamet etmiştir.¹⁴⁸Hür el-Âmilî, *Emelü'l-Âmil* isimli eserinde onu şöyle anlatır; "*o, âlim, fazıl, değerli, muhakkik ve takva sahibi bir zattır. Kendisine ait birçok eseri vardır. Bunlardan bir tanesi tefviz-i talakı konu edinen 6 ciltlik şerhu'l-kavâid isimli eserdir. Ondan birçok âlim rivâyette bulunmuştur. Özellikle şeyhimiz şehid-i sani ondan vasıtasız bir şekilde direk olarak rivâyette bulunmuştur. Hicri 933 yılında vefat etmiştir.*¹⁴⁹

5.11.1.3.Seyyid Hasan el-A'recî el-Kerkî

Asıl adı Seyyid Hasan bin Seyyid Cafer bin Seyyid Fahreddin bin Seyyid Hasan bin Necmeddin el-A'recî el-Hüseynî el-Kerkî'dir. Zeynüddin onun yanında ilim okumuş ve ondan icâzet almıştır.¹⁵⁰Âlim, fâzıl, kâmil ve zâhid bir zattır.Isbahan'a sefere çıkmış, orada devlet başkanlarına yaklaşmış ve devlet başkanları tarafından âlimlerin ve

¹⁴⁷Hasan el-Emin en-Necefi, *Şühedâü'l-Fazıla*, Müessesetü'l-vefa, Beyrut, 1982, s. 138.

¹⁴⁸Hansarî, *Ravzatü'l-Cennât*, s. 342.

¹⁴⁹Hür el-Âmilî, *Emelü'l-Âmil*, s.132.

¹⁵⁰Muhsin el-Emîn, *âyanü'ş-şîa*, VII. s. 139.

emîrlerin başı konumuna getirilmiştir. Oğulları, babası ve dedesi de kendisi gibi âlim kimseler idi.¹⁵¹

1. Şemseddin Muhammed bin Mekki ed-Dimeşki

Zeynüddin'in üstadları arasında zikredilmekle¹⁵²beraber hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

2. Şeyh Ahmed bin Câbir

Âyanü's-şîa isimli eserde Zeynüddin'in hocaları arasında adı geçmektedir.¹⁵³

3. Şeyh Cemaleddin Ahmed bin Şeyh Şemseddin Muhammed bin Hatun el-Âmilî

Zeynüddin uzun süre bu hocasından ders almış. Hocası kendisine ilim yolunda nakil icâzeti vermiştir. *Âyanü's-şîa* isimli eserde âlim, muttaki, zâhid, muhakkik ve faziletli olan efendisi olarak geçmektedir.¹⁵⁴

5.11.2.Sünnî hocaları

5.11.2.1.Şemseddin bin Tolun ed-Dimeşki el-Hanefî

Şemseddin bin Tolun, nisbesinden de anlaşılacağı üzere Dimeşk'lidir. Zeynüddin, Mısır seferine çıkarken yolda birçok âlim ile tanışma fırsatı buldu. Yolda tanışıp ders aldığı âlimlerden bir tanesi de Tolun ed-Dimeşki'dir. Zeynüddin, bu hocasından Buhâri ve Müslim dersleri almış ve hicri 942 yılı rabülevvel ayında, sahihayn'dan rivâyette bulunma izni alıyor. Öğrencisi el-Âvdî, bu dönemde kendisi ile birlikte olup onun hizmetinde bulunduğunu belirtiyor.¹⁵⁵

5.11.2.2.Şeyh Muhyeddin Abdülkâdir bin Ebi'l-hayr el-Ğazzî

Zeynüddin'in sünnî hocalarındandır. Zeynüddin ondan icâzet almıştır.¹⁵⁶

5.11.2.2.Şeyh Şemseddin bin Ebü'l-Lutf el-Makdîsî

Zeynüddin'in hocaları arasında ismi geçmektedir. Ancak hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁵⁷

¹⁵¹Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, VII. s. 472.

¹⁵²Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, VII. s.139.

¹⁵³Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, VII. s.153.

¹⁵⁴Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, VII. s.153.

¹⁵⁵Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, VII. s.153.

¹⁵⁶Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, VII. s.153.

¹⁵⁷Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, VII. s.153.

5.11.2.3.Şeyh Şehâbeddin Ahmed er-Remlî eş-Şâfî

Zeynüddin'in Mısır'da ders aldığı hocalarındandır. Onun yanında fıkıh alanında imam Nevevinin Minhacı ve İbni Hacibin el-Usûl adlı eserin birçok şerhini okudu. Ayrıca ondan birçok fennî ve aklî ilimlere dair kitaplar dinledi. Onun yanında okuduğu kitaplar arasında şunlar sayılabilir; Molla Sâdettin'in yazdığı şerhu tahlîsi'l-muhtasar fil-meâni ve'l-beyan, Cüveynî'nin usûlü'l-fıkıh'a dâir yazdığı "el-Varakât" adlı eserin şerhi, İmam Nevevi'nin "el-Ezkâr" adlı eseri, Mahallî'nin "Cem'u'l-Cevami'" adlı eserinin şerhleri ve İbn-u Hişam'ın nahiv ilmine dair yazdığı "Tevdîh" adlı eseri.¹⁵⁸Zeynüddin, hicri 943 yılında bu hocasından icâzet almıştır.¹⁵⁹

5.11.2.4.Molla Hüseyin el-Cürcânî

Zeynüddin'in Mısır'da ders aldığı hocalarındandır.¹⁶⁰Onun yanında Molla Ali el-Kuşcî'nin "tecrîd" adlı eserini Molla Celaledîn ed-Divanî'nin haşiyeleri ile beraber okudu. Bunların yanında hendese ilmine dair Kadızade er-Rumî'nin yazdığı "Şerhu Eşkâlî't-te'sis fil-hendese" adlı eseri okudu.¹⁶¹

1. Molla Muhammed el-İstirâbâdî

Zeynüddin'in hocaları arasında adı geçmektedir.¹⁶²

2. Molla Muhammed el-Ceylânî

Zeynüddin'in hocaları arasında zikredilmektedir.¹⁶³

3. Şeyh Şehâbeddin bin Neccâr el-Hanbelî

Mısır'da Neccâr el-Hanbelî'den ders almıştır.¹⁶⁴Onun yanında Çarberdî'ye ait olan Şerhu'ş-Şâfiye'nin tamamını ve Zekeriyya el-Ensari'ye ait olan Şerhu'l-Hazreciyye fi'l-uruzî ve'l-kavafî adlı eserin tamamını okudu. Ayrıca onun yanında fenni ilimlere ve hadis ilmine dair birçok eser okudu. Onun yanında okuduğu tüm kitaplardan nakilde bulunma icazeti aldı.¹⁶⁵

¹⁵⁸Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 635.

¹⁵⁹Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şâa*, VII. s.154.

¹⁶⁰Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şâa*, VII. s.154.

¹⁶¹Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 635.

¹⁶²Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şâa*, VII. s.154

¹⁶³Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şâa*, VII. s.154.

¹⁶⁴Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şâa*, VII. s.154.

¹⁶⁵Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 635.

5.11.2.5.Şeyh Ebu'l-Hasan el-Bekrî

Mısır'da dizinin dibinde talebelik yaptığı üstaplardan birisi de Hasan el-Bekrî'dir.¹⁶⁶Ondan fıkıh ve tefsire dair birçok eser ve Nevevinin Minhac adlı eserinin birçok şerhini dinledi. Zeynüddin'in öğrencisi el-Avdî diyor ki; şehid çoğu zaman bize bu hocasından bahsederdi. Onun ilmine ve ahlakına olan hayranlığını anlatırdı bizlere. Hocası tefsir ve hadis dalında uzman bir kişiliğe sahipti. Halk ve devlet nezdinde saygın bir kişiliğe sahipti. Tatlı dilli ve güzel konuşan biriydi. Bir davete veya meclise geldiğinde insanlar onu görmek için izdiham çıkarırlardı.¹⁶⁷

1. Şeyh Zeyneddin el-Cürnî el-Malikî

Zeynüddin'in hocaları arasında adı zikredilmektedir.¹⁶⁸

2. Şeyh Nâsirüddin el-Mülkânî el-Mâlikî

Zeynüddin'in hocaları arasında adı zikredilmektedir.¹⁶⁹

3. Şeyh Nasirüddin et-Tablavî eş-Şafî

Asıl adı Ebü's-Sa'd Zeynüddîn Mansûr b. Ebi'n-Nasr b. Muhammed et-Tablâvî eş-Şâfîî olan bu zat, Zeynüddin'in en önemli hocalarındandır.¹⁷⁰ Onun yanında ebu Âmr'ın kıraatine göre kur'an okuma dersi ve kıraat alanında yazılmış bazı eserleri ders aldı.¹⁷¹

4. Şeyh Şemseddin Muhammed en-Nühhas

Zeynüddin'in hocaları arasında adı zikredilmektedir.¹⁷²

5. Şeyh Abdulhamid Semnehûdî

Zeynüddin'in son yıllarda ders aldığı hocalarındandır.¹⁷³

¹⁶⁶Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 635.

¹⁶⁷Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 627.

¹⁶⁸Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, VII, s.154.

¹⁶⁹Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, VII, s.154.

¹⁷⁰Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, VII, s.154.

¹⁷¹Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 629.

¹⁷²Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, VII, s.154.

¹⁷³Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, VII, s.154.

6. Şeyh Şemsuddin Muhammed bin Abdulkâdir Farzî eş-Şafî

Zeynüddin'in hocaları arasında adı zikredilmektedir.¹⁷⁴

5.11.3.Âlimlerin onun hakkındaki görüşü

5.11.3.1.Öğrencisi el-Âvdî

Zeynüddin'in öğrencisi Muhammed bin Ali el-Âvdî'nin kaleme aldığı ve torunlarından olan Ali bin Muhammed'in *ed-Dürri'l-Mensûr* adlı eserinde bir bölümünü zikrettiği, *Buğyetü'l-Mürîd* adlı eserde el-Âvdî, Zeynüddin hakkında şunları zikretmektedir; *Zeynüddin, kendisinde bütün kemal ve güzellik sıfatlarını toplamış, kendisindeki güzelliklerle insanları büyülemeyi başarmış, oturduğu her yerde kendisinden ilim ve edeb kokusu saçılırdı. O, ümmetin şeyhi, genç âlimi, faziletlerin başlangıcı ve sonuydu. Zamanın bütün ilimlerini kendinde toplamış ve onları hafızasına kazıyordu. İlimle şöhret buldu ve ömrünün her anını ilim ve fazilet elde etmek için harcadı. Hiçbir zaman ilim ve faziletten ayrılmadı. Her daim kitab ve kalem ile meşgul olurdu. Gündüz vakitlerinde daima ilim, müzakere, mütalaâ ve ilmi sohbetlerle meşgul olurdu. Gece vakitlerinde ise daima ibadet ve taât ile uğraşır rabbime nasıl daha fazla yönelebilirim diye çaba harcardı. Tüm bunları sadece rabbinin rızası için yapıyor ve faziletli bir insan olmaya çalışıyordu. Ancak bu uğraşlarının yanında asla dünya meşğalesinde geri durmazdı. Rızasını kazanmak için çalışır çabalardı. Kendi ihtiyaçları için çabalaması bir yana başkalarının ihtiyaçları için de çabalardı. Hülasa Şehid Zeynüddin kensini birçok alanda kanıtlamıştı.*

Edeb: Şehid Zeynüddin edeb konusunda zirve idi. Hatta edebın semasına oturmuş biriydi.

Fıkıh: Şehid Zeynüddin fıkıh ilminin kutbuydu. Fıkıh ilminin parlayan yıldızıydı. Fıkıh ilminde ışık gibi saçardı. Bulunduğu memlekette fıkıh ile alakalı bir mevzu olduğunda kendisinden sorulurdu.

Hadis: Şehid Zeynüddin hadis ilminde uzun mesafe katetmişti. Hadis ilmindeki zor manaları kolaylaştırdı. Bu ilim hakkında en parlak ve herkesin dikkatini çeken yeni sözler söyledi. Hadis ilminde meydanı hiçkimseye bırakmadı. Söz konusu hadis olunca bütün erler meydanı ona bırakıp çekilirlerdi. Hadis ilminde o kadar şöhret kazandı ki,

¹⁷⁴Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şâa*, VII. s.154.

tüm ilim talebeleri hadis konusunda onu önder olarak kabul ettiler. Arkasından gelenlere hadis ilmi açısından bir ışık oldu. Kendini hadis ilminde yer alan hataları düzeltmeye adadı. Bu konudaki şöhreti mağrib ile maşrik arasındaki tüm ilim yuvalarında kendini hissettirdi.

Aklî ilimler: aklî ilimlerde son noktaya ulaşmıştı. Bu konudaki meharetini farklı medreselerde verdiği dersler ile göstermişti.

Ulûmü'l-Kur'an: yazdığı "besît" ve "vecîz" tefsirler ile bu konudaki dehasını konuşturup ne kadar iyi bir müfessir olduğunu insanlara göstermişti.

Hendese ve vakitler ilmi: bu konulardada kendini iyice kanıtlamıştı. Hülasa Şehid Zeynüddin birçok ilimde kendini geliştirmişti. İnsanlar akın akın onun yanına koşup ondan ilim öğrenmek için adeta bir birleri ile yarışıyorlardı. Nereye giderse ve nerede oturursa orasını medreseye çeviriyor, etrafındaki insanları aydınlatıyordu. Bu ilim ve şöhrete rağmen mütevazilği hiçbir zaman elden bırakmadı".¹⁷⁵

5.11.3.2. Âyanü'ş-şâisimli eserin sahibi Muhsin el-Emin'nin görüşleri

Muhsin el-Emin Âyanü'ş-şâia adlı eserinde Zeynüddin hakkında şunları söylemektedir; "Zeynüddin, âlim, fâzıl, şâni yüce, kıymeti büyük, takva sahibi, temiz ve duru ahlaklı, verâ', zâhid, âbid, kemal sıfatlarına hâiz, güzel ahlakta rakipsiz, varlığı ile insanların onurlandığı kişi, zamanın en berrak âlimi ve ihlaslı kişi".¹⁷⁶

5.1.3.3. Emelü'l-Âmil isimli eserin sahibi Hür el-Âmilî

Hür el-Âmilî Emelü'l-Âmil isimli eserinde Zeynüddin'den bahsederken şunları söylemektedir; "Zeynüddin, ilimde, fazilette, zühde, ibâdette, verâ' konusunda, tahkikte ve tahriçte başkası ile kıyas edilemeyecek kadar iyiydi. Onun şâni yüceydi. Çok kıymetli bir âlimdi. Onun güzellikleri ve övülesi sıfatları sayılamayacak kadar çoktu. Birçok eser yazmış bir âlimdi. Farklı alanlarda ilim sahibi olduğunu kanıtlamıştı. Zeynüddin, fakih, muhaddis, nahvi, kârî, mütekellim, hâkim ve farklı fenleri cemedan bir âlimdi."¹⁷⁷

¹⁷⁵Ali b. Muhammed ed-Dürrü'l-Mensûr, II, s. 618.

¹⁷⁶Muhsin el-Emîn, âyanü'ş-şâia, VII. s.146.

¹⁷⁷Hür el-Âmilî, Emelü'l-Âmil, s.85.

5.1.3.4.Hansarî, Ravzatü'l-Cennât isimli eserin sahibi

Ravzatü'l-Cennât isimli eserin sahibi Hansarî, söz konusu eserde Zeynüddin hakkında şunları zikretmektedir; "şeyh, âlimlerin önderi, dolunay gibi parlayan, ilim ve edeb erbâbı, değerli âlimleri yetiştiren, nice keramât sahibi, takva ve zühd ehli, âlim, âbid, zâhid, kâmil ve muhlis bir zattır".¹⁷⁸

5.1.3.5.Lülüetü'l-Bahrayn isimli eserin sahibi Yusuf bin Ahmed el-Bahranî

Lülüetü'l-Bahrayn isimli eserin sahibi Yusuf bin Ahmed el-Bahranî, söz konusu eserde Zeynüddin hakkında şunları zikretmektedir; " o, imamiyenin önde gelen âlimlerindendir. İmamiye şîasının en güvenilir, en faziletli ve öncü isimlerindendir. O, âlimdir, zâhittir, âmildir, muhakkiktir, müdakkiktir, zâhittir, mücahittir, güzel yönleri sayılamayacak kadar çoktur, faziletleri ihata edilemeyecek kadar fazladır.¹⁷⁹

.1.3.6.Şühedâü'l-Fâzıla isimli eserin sahibi Şeyh Abdü'l-Hüseyn el-Emînî en-Necefî

Şühedâü'l-Fâzıla isimli eserinde Şeyh Abdü'l-Hüseyn el-Emînî en-Necefî Zeynüddin hakkında şunları zikretmektedir; "zamanın en güzel nimetlerinden, ilim geleneginin en köklü isimlerinden, din ve milletin süsü, büyük fakihlerin üstadı, kelâm ilminin zirvesi, fıkıh âlimi, usûl âlimi, şiir, edebiyat, matematik âlimi kıymetli zât. Bu alanlardaki şöhreti sebebiyle hiç övgüye ihtiyacı olmayan güzel bir insandır. Kendini bilmez, ilimden nasibini almamış kimselerin onun hakkında söyledikleri hiç önemli değildir. O, başkalarının övgüsüne muhtaç olmayacak kadar, başkalarının eleştirmesi ile küçülmeyecek kadar değerli bir âlimdir. Hem fıkıhta hem hadiste hem kelâmda hem de diğer ilimlerde kendisini oldukça geliştirmiştir".¹⁸⁰

5.1.4.Esedü Allah el-Kâzımî

Esedü Allah el-Kâzımî¹⁸¹Zeynüddin hakkında şunları zikretmektedir; "son dönem âlimlerinin en önemlisi ve faziletlisi, mütebahhir üstatların en zirvesi, geçmiş en iyi yansıtan âlim, geleceği en iyi gören âlim, ümmetin müftîsi, en iyi rehber, şîânın önderi,

¹⁷⁸Hansarî, *Ravzatü'l-Cennât*, III, s.338.

¹⁷⁹Yusuf bin Ahmed el-Bahranî, *Lülüetü'l-Bahrayn*, s.23.

¹⁸⁰Hasan el-Emin en-Necefî, *Şühedâü'l-fezile*, s.145.

¹⁸¹Tam adı Şeyh Esedü Allah ibnü'l-Hac İsmail et-Testerî el-Kâzımî ed-Dezfûlî'dir. Hicri 1185 yılında doğmuştur. 1234 yılında vefat etmiştir. Âlim, kâmil âbid ve zâhid bir kişidir. En önemli eseri *mekâbisü'l-envâr ve nefâisü'l-ebâr* isimli eserdir. Bkz. (Muhsin el-Emî, *âyanü's-şîa*, VII. s.146.

şeriâtın nûru, mürekkeplerin fâziletini yazmaya güç yetiremediği, yeni âlimlerin kendisine özenerek büyüdüğü, fazilet ve kemalâtı kendinde toplayan, âlim âbid, zâhid ve müdakkik."¹⁸²

5.1.5.Kerametleri

Zeynüddin'in hayatının anlatıldığı eserlerde kendisi hakkında bazı ilginç anekdotlar yer almıştır. Garip olaylardan oluşan bu anekdotlara islamî literatürde keramet¹⁸³denir.

5.1.6.Rüyası

Zeynüddin daima düşüncelere dalar ve tefekkür ederdi. Bir gün yine tefekkür eder ve uykuya dalar. Uykudan uyanınca tavırları değişir. Durgunlaşır ve kimse ile pek muhattap olmaz. Etrafındakilerin şaşkın bakışları arasında, abdestini alır, namazını kılar ve köşesine çekilir. Zeynüddin'in bu haline pek anlam veremeyenler ona bu durumunu sormak için fırsat kollarlar. Nihayet yanına giden bir öğrencisi cesaretini toplar ve Zeynüddin'e durgunluğun sebebini sorar. Aldığı cevap ilginçtir. Zira Zeynüddin bir rüya gördüğünü ve o rüya sebebiyle durgun olduğunu belirtir. Öğrencisinin sorması üzerine Zeynüddin rüyayı anlatmaya başlar. “ *dün gece rüyamda büyük âlim Seyyid Murtaza'yı gördüm. Büyük bir ziyafet tertip etmişti. Bu ziyafete imamiye şîâsına bağlı olan âlimleri toplamıştı. Seyyid Murtaza, ziyafete gelen bütün âlimlerle tek tek ilgileniyor ve yanlarına oturup dertlerini dinliyordu. Ziyafete ben de gittim. Seyyid Murtaza beni görünce hemen ayağa kalktı. Beni kucakladı. Bana özel ilgi gösterdi. Belli bir süre ayaküstü konuştuktan sonra bana Şehid-i Evvel'in¹⁸⁴yanına oturmamı söyledi. Ben ilk başta biraz şaşırdım ve tepki vermedim. Daha sonra kendimi toparlayıp büyük üstadın dediğini yaptım. Gittim ve büyük âlim, zâhid, mütebahhir ve mudakkik Şehid-i*

¹⁸²Muhsin el-Emî, *âyanü'ş-şîa*, III. s.283.

¹⁸³ Sözlükte “iyi, ahlâklı ve cömert olmak” anlamına gelen kerâmet, kerem gibi masdar olup “iyilik, cömertlik” mânasında isim şeklinde de kullanılır. Terim olarak “Allah'ın sâlih, takvâ sahibi, velî kullarından zuhur eden olağan üstü hal” diye tanımlanır. “Bir yetkiye dayanarak iş yapmak” anlamındaki tasarruf kelimesi de tasavvufta kerametle eşanlamda kullanılmıştır. Keramet, tıpkı mucize gibi tabiat kanunlarıyla açıklanamayan olağan üstü ve sıra dışı bir olay olup mahiyeti itibariyle mucizeden farklı değildir; aralarındaki fark meydana geliş şekliyle ilgilidir. Mucize peygamberlerden, keramet tam olarak ona bağlı olan velîlerden zuhur eder. Ancak peygamber peygamberliğini iddia eder ve bunu ispat için mucize gösterir. Gösterdiği mucize ile inananlara meydan okur. Peygamberi örnek alan velî ise velîlik iddiasında bulunmadığı gibi kimseye meydan da okumaz. Birinde mucizenin izharı, diğerinde kerametın zuhuru söz konusudur. Mucize gibi kerametın de yaratıcısı ve hakiki sahibi Allah'tır. Bkz. Süleyman ULUDAĞ, “KERAMET”, XXV, 265-268.

¹⁸⁴Kendisine Şîa tarihinde Şehîd-i Evvel denilen Muhammed bin Mekkî'nin asıl adı Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed bin Mekkî bin Muhammed eş-Şâmî el-Âmlî el-Cizzîni'dir. Hicri sekizinci asırda yaşamış olup 786 yılında vefat etmiştir. Bkz. Muhsin el-Emîn, *âyanü'ş-şîa*, c.2, s.273, Hansarî, *Ravzatü'l-Cennât*, VII, s.4.

Evvel'in yanına oturdum. Ben Şehid'in yanına oturunca ortam sakinlendi. Herkesi bir vakâr hâli kapladı ve öylece beklediler.

*Bu halde belli bir süre bekledikten sonra ben uyandım. Gördüğüm rüya bana çok tesir etti. Sanki bu rüya bana benim de tıpkı Şehid-i Evvel gibi şehid olacağım hissini veriyordu".*¹⁸⁵Zeynüddin gördüğü bu rüya karşısında çok etkilenmiştir. Zaten nihayetinde de rüyasında gördüğü gibi öldürülmüştür ve şîâ tarafından kendisine Şehid-i Sani denilmiştir.

5.1.7.Şehid edileceği yeri bilmesi

Zeynüddin seyahati çok severdi. Gezmeyi, dolaşmayı, farklı diyarlara gidip farklı insanlar tanımayı çok severdi. Çıktığı bir yolculuk sırasında bir yere geldiklerinde yüzü düşmüş ve etrafındakilere şunları söylemiştir; “ *burada büyük bir adamın kanı dökülecek.*”¹⁸⁶İleriki zamanlarda görüldü ki Zeynüddin gerçekten orada öldürüldü. Zeynüddin, öldürüleceği ve kanının döküleceği yeri önceden hissetmişti. Etrafındakilere bunu anlatmaya çalışıyordu.¹⁸⁷

Burada anlatılan olaylar tamamen şîâ kaynaklarından elde edinilen bilgilerdir. Zeynüddin'in hayatı ile alakalı sünni kaynaklarda doyurucu bilgi bulunmamaktadır. Zeynüddin'in kerametleri de sadece şîâ kaynaklarından alınmıştır. Bazıları doğal görünse de bazılarının içerisinde abartı payı olduğunu ve inandırıcılıktan uzak olduğunu görüyoruz. Tıpkı bu olayda görülen abartmalar gibi.Zira peygamberler dahi vefat edecekleri mekânı önceden bilme şerefine nail olamamışlar ki insanlara bunu haber versinler.

5.1.8.Fiziksel özellikleri

Zeynüddin'in ahlaki özelliklerini farklı birçok eserde görebilme ihtimalimiz vardır.¹⁸⁸Ancak Zeynüddin'in fiziksel özelliklerini kitaplarda görmek pek mümkün değildir. Bu konuda bizleri aydınlatıcı tek bilgi, Zeynüddin'in öğrencisi Muhammed bin Ali el-Âvdî'nin kaleme aldığı ve torunlarından olan Ali bin Muhammed'in *ed-*

¹⁸⁵Şeyh Muhammed Rıza el-Hakimî, *Tarihü'l-Ulemai Abre'l-Usûri'l-Muhtelifa*, Müessesetü'l-Â'la, 1983, Beyrut, s.293.

¹⁸⁶Şeyh Muhammed Rıza el-Hakimî, *Tarihü'l-Ulemai* s.293.

¹⁸⁷Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîâ*, III. s.283.

¹⁸⁸Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 618, Muhsin el-Emî, *âyanü's-şîâ*, VII. s.146,Hür el-Âmilî, *Emelü'l-Âmil*, s.85, Hansarî, *Ravzatü'l-Cennât*, III, s.338, Yusuf bin Ahmed el-Bahrânî, *Lülüetü'l-Bahrayn*, s.23, Hasan el-Emin en-Necefî, *Şühedâü'l-fezîle*, s.145.

Dürrü'l-Mensûr adlı eserinde bir bölümünü zikrettiği *Buğyetü'l-Mürîd* adlı eserde yer almaktadır.

"Bu eserde yer alan bilgilere göre Zeynüddin boy olarak ne fazla uzun boylu ne de fazla kısadır. Orta boyludur. Kilo olarakta zayıfa yakın orta kiloludur. Ancak hayatının son demlerinde biraz kilo almaya başlamıştır. Yüzü geniş ve parlaktır. Saçları fazla dalgalı ve kıvrıçığa yakındır. Kaşları ve gözleri siyahtır. Vücudunda iki ben vardır. Benlerden biri, yanağındadır, diğeri ise alınındadır. Zeynüddin'in ten rengi beyazdır. Vücudu ise oldukça zariftir. Kolları ve bacakları hafifçe uzundur. Parmakları tıpkı bir kalem gibi ince ve uzundur. İnsanlar onun yanına gelip, sözlerinin zerafetini ve yüzünün güzelliğini görünce bir daha asla ondan ayrılmak istemiyorlardı. Onun yanına bir defa oturan biri, onun sohbetinin güzelliğini görür ve bir daha asla ondan ayrılmak istemezdi. Onun yanında oturan biri, diğer dertlerini unuttur ve onun sohbeti ile teselli bulurdu. Şehid Zeynüddin bir yerde insanlara hitab ettiğinde, oradaki insanların kalplerini hemen bir korku salar, hüzünlenirler ve gözleri yaşarmaya başlardı.189

5.1.9.Öldürülmesi

Zeynüddin, uzun yolculuklar yapmış ve nihayet hicri 956 yılında öğrencisi el-Âvdî'ye, Cizzin'deki evinde gizlenirken, artık hiçbir şekilde can güvenliğinin kalmadığını bu yüzden sürekli saklanması gerektiğini söylemiştir.¹⁹⁰Hayatının son yıllarını Cubba'da geçiren Zeynüddin, ilmi ve fikri olarak muhalefet ettiği kişilerden daima korkmuş ve onlardan gelebilecek bir zarara karşı sürekli içerisinde bir endişe taşıyarak yaşadı. Muhalefet ettiği kimseler onun hakkında farklı iddalarda bulunuyorlardı. Kendisi hakkında söylenen en büyük iddia ise, onun müctehidlik iddasında bulunduğu ve insanları kendi mezhebi olan Şiiliğe çağırdığı yönündedir. Bu konu günden güne alevlenmeye başladı ve her tarafta konuşulmaya başlandı. Hakkındaki şüpheler artmaya başlayınca, İstanbul'a şikayet edildi. Dönemin Sayda kadısı Ma'rûf, onun sapık mezhepli birisi olduğu ve etrafındaki insanları da bu yönde zihin bulanıklığına sevk ettiği yönünde İstanbul'a şikayette bulundu. Dönemin Sayda kadısı Ma'ruf, Zeynüddin'i Şii propagandası yapmak ve halkı sapık mezheplere doğru sürüklediği gerekçesiyle, Rüstem Paşa'ya bir mektup yazarak durumu bildirdi.

¹⁸⁹Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 618.

¹⁹⁰Ali b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, s. 645; Hansarî, *Ravzatü'l-Cennât*, III, s.373.

İstanbul'da bulunan Rüstem Paşa hemen Zeynüddin'in yakalanıp İstanbul'a getirilmesi için emir verdi.¹⁹¹

Bu emir Üzerine Zeynüddin'in yakalanıp İstanbul'a getirilmesi için bir plan yapıldı.Netice olarak Zeynüddin yakalandı.Ancak İstanbul'a varmadanyolda öldürüldü.¹⁹²el-Bahranî'nin kaydettiğine göre Zeynüddin 5 Rabiulevvel 965 (Aralık 1557) tarihinde Mekke'de tutuklanıp İstanbul'a getirilerek öldürülmüştü.¹⁹³

Zeynüddin'in son yılları ve öldürülmesi ile ilgili çelişkili bilgiler için genellikle el-Hür el-Âmilî'nin (ö. 1104/1693) *Emelü'l-Âmil* isimli eseri kaynak olarak kullanılmaktadır.¹⁹⁴O, "duyduklarına" ve "bazı âlimlerin yazdıklarına" atıf yaparak, Zeynüddin'in baktığı bir dava sonrasında yaşanan gelişmelerin onun öldürülmesi sürecinin başlangıç sebebi olarak anlatmaktadır. Şîî araştırmacılara göre bölgedeki İmâmiyye mezhebinden olanlar için kadılık görevini, pratikte kendi mezheplerinden âlimler yerine getirmekteydi.Resmi makamların atadıkları kadı ve müftülerin sadece isimleri vardı.¹⁹⁵Nitekim Zeynüddin el-Âmilî de "gayri meşru (câir) kadı ve sultandan" söz etmekte ve bunlara müracaatın büyük günah olduğuna, elde edilen mahkeme sonucunun Allah'ın hükmüyle uyuşmayacağına dair rivayetlere yer vermektedir.

el-Hür el-Âmilî'nin kaydettiği Zeynüddin'in öldürülme süreci şöyle gelişmiştir:

Şeyh zeynüddin el-Âmilî, ilmi ile şöhret kazanmış biri olduğu için, bölge halkı tarafından kendisinden fetva alınmak maksadı ile veya kendisi ile bazı konularda istişare etmek gerekçesiyle sürekli ziyaret ediliyordu.Şeyh Zeynüddin, kendisine fetva için gelenlere üstün ilmi ve zekası ile fikhî konularda yardımcı olur ve onlara fetva verirdi.İstişare için gelenlere ise hikmetli sözler söyleyerek onlarla kucaklaşarak, samimiyet kurarak sıcak bir ortamda karşılar ve dertlerini dinlerdi.Onları dinledikten sonra istişare etmek istedikleri konularda onlara yardımcı olur ve konuyla ilgili kendi görüşünü söylerdi.

¹⁹¹Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, Tahran, Esâtir yayınları, I, s.46.

¹⁹²Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, Tahran, Esâtir yayınları, I, s.46; Hansarî, *Ravzatü'l-Cennât*, III, s.373; Muhsin el-Emî, *âyanü's-şâa*, VII. s.146; Hür el-Âmilî, *Emelü'l-Âmil*, s.90.

¹⁹³el-Bahranî, *Lülüetü'l-Bahrayn*, s.28.

¹⁹⁴Hür el-Âmilî, *Emelü'l-Âmil*, s.90.

¹⁹⁵Muhsin el-Emîn, *Hitatu Cebeli Âmil*, Beyrut, 1982, s. 137-8.

Bir gün Şeyh Zeynüddin'in yanına iki adam geldi. Bir konuda fetva istiyorlardı.Şeyh Zeynüddin tarafları iyice dinleyip onlara bazı sorular sordu. Şeyh Zeynüddin belli bir süre düşünüp araştırma yaptıktan sonra taraflardan birinin lehine, diğerinin ise aleyhine bir hüküm verdi.Aleyhine hüküm verilen kişi durumu kabullenemedi.

Herkese bu hükmün bir haksızlık olduğunu söyledi ve Zeynüddin'in kendisinin aleyhinde bilerek karar çıkarttığını idda etti. Zeynüddin'i Sayda kadı'sına şikâyet etti. O günkü Sayda kadısı Ma'ruf adında biri idi. Şeyh Zeynüddin iseo günlerde *Şerhu'l-lum'â* isimli kitabı ile meşğul oluyordu.Şeyh Zeynüddin, bu kitabına çok önem verdiği için sürekli onunla meşğul oluyor ve günde bir kaç sayfa yazıyordu. *Şerhu'l-lum'â* kitabını Şeyh Zeynüddin, 6 ay 6 günde yazdı. Zira kitabın üzerinde telif başlangıç ve bitiş tarihi yazmaktadır.

Kadı Ma'ruf şikayetlerin artması üzerine Şehid-i Sani'yiizlemesi için adam gönderdi.. Şehid-i Sani o sıralar şehirden uzak bir şekilde inzivaya çekilmiş, insanlardan ve toplumun kargaşasından uzak duruyordu. Yaptığı tek şey eser yazmak ve kitaplarla uğraşmak idi. Onu evden çıkarıp beraber yolculuğa çıkmak isteyen kişiler olsa da Zeynüddin pek yanaşmıyordu. O, sadece evinde oturup telif ile uğraşmak istiyordu. Sonunda bazı arkadaşları onu yolculuğa çıkması için ikna ettiler. Zeynüddin'in artık aklında hac yapma fikri belirmişti. Aslında Şehid Zeynüddin daha önce defalarca hacca gitmişti. Ama bu seferki hacca gidişinin asıl sebebi, uzun süredir muhalefet ettiği ve kendisine zarar vermelerinden endişe ettiği kimselerden kaçıp saklanmak idi. Hacca da bu amaçla gitmek istiyordu. Nihayet hacca gitmek için yola çıktı.

Bu esnada Sayda kadısı Ma'ruf ise, yeni bir ismin zuhur ettiğini, dört hak mezhepten hiç birisine uymadığını, insanları farklı düşüncelere ve dört mezhepte olmayan fikirlere sevk ettiği ve önleminin alınmaması halinde durumun daha vahim yerlere geleceğine dair İstanbul'a bir mektup yazarak, şikâyette bulundu. Bunun üzerine Şeyh Zeynüddin el-Âmlî'nin yakalanması için Sultan tarafından bir adam gönderildi. Zeynüddin'i yakalaması için gönderilen adama “ *onu sakın öldürme. Onu bana sağ olarak getir. İlmine çok güvenen bu adamı, buradaki âlimlerin karşısına çıkaracam. Tartışsınlar ve ilmi konularda münazaralar yapsınlar ki kimin haklı kimin haksız olduğu ortaya çıksın. Zira münazara esnasında rakibini yenmek için kullanacağı deliller, onun*

hangi mezhepten olduğunu bize gösterecek. Bizler de onun hangi mezhebe mensup olduğunu öğrenecek ki kendi mezhebimize göre ona bir ceza verelim.

Şeyh Zeynüddin'i yakalaması için görevlendirilen adam Cubba'a geldi. Burada bir süre Zeynüddin'i aradı. Onun Cubba'da olmadığını, hacca gitmek için Cubba'dan ayrıldığını öğrenince hemen peşinden yola çıktı.Zeynüddin ile Mekke yolunda karşılaştılar. Bu adam Şeyh Zeynüddin'e *"hac yolculuğunda seninle beraber olayım. Birlikte hac yaparız. Daha sonra sen dilediğin yere gidersin"* dedi.Zeynüddin kendisini yakalayıp İstanbul'a götürmesi için görevlendirilen bu adamın maksadından habersiz bir şekilde onun bu teklifini kabul etti.Berberer hac yaptılar. Hac farizasını yerine getirdikten sonra beraber İstanbul'a gitmek için yola koyuldular.Zeynüddin ve kendisini yakalaması için görevlendirilen adam, uzun bir yolculuk sonrası nihayet anadoluya ulaştılar. Yolda zaman zaman mola veriyorlardı. Yine İstanbul'a çok yakın bir sahil kenarında mola verdiklerinde, yanlarına biri gelip, Zeynüddin'i yakalaması için görevlendirilen adama *"bu adam kim"* diye sordu.

Onun Şii bir âlim olduğunu ve sultana götürmek için onu alıkoyduğunu söyleyince adam ona, *"ya bu adam sultana, ona yolculuk esnasında eziyet edip kötü şartlarda buraya kadar getirdiğini söyleyip seni şikâyet ederse ne olacak. O zaman sultan çok kızar ve seni öldürebilir. Bence onu burada öldürüp kafasını sultana götürmen daha mantıklıdır"* dedi. Bunun üzerine Zeynüddin'i yakalaması için görevlendirilen adam, oracıkta, sahil kenarında Şeyh Zeynüddin'in kafasını keserek onu öldürdü.Vücudunu oracıkta kendi haline bıraktı. Şeyh Zeynüddin'in öldürüldüğü yere yakın bir yerde türkmenler yaşıyordu. Şeyh Zeynüddin öldürüldükten sonra, orada yaşayan türkmenler Şehid'in öldürüldüğü yere geceleri nur indiğini ve o nurun tekrar göğe yükseldiğini söylediler. Orada yaşayan türkmenler bu gördükleri karşısında, bu cesedin büyük bir kimseye ait olduğunu düşündüler. Hemen cesedi öldürüldüğü yere gömdüler ve üzerine büyükçe bir kubbesi olan bir türbe yaptılar.Zeynüddin'i yakalaması için görevlendirilen adam ise Şeyh Zeyneddin'in kafasını alıp Sultan'a götürdü. Bu hareketi ile Sultan'ın gözüne gireceğini ve hediyelerle karşılanacağını zanneden bu adam, Sultan tarafından hiç beklemediği bir tepki ile karşılaştı. Sultan adama kızarak *"ben sana, onu sağ olarak bana getirmen hususunda uyarıda bulunmuştum.*

Sen ise onu sağ getirmek yerine yolda öldürmüşsün" dedi. Sultan'ın vereceği cezadan kurtulmak için elinden geleni yapsa da, neticede Seyyid Aburrahim el-Abbasi'nin de ısrarları sonucu bu adam öldürüldü.¹⁹⁶

Zeynüddin bin Nureddin el-Âmilî'nin öldürülme şekli ile alakalı farklı kaynaklarda farklı rivâyetler yer almaktadır. Bu rivâyetlerin ana teması birbirine yakın olsa da Zeynüddin'in öldürülmesinde ana sorumlu kişinin tam olarak kim olduğu ve öldürülmesine sebep olan ana etkenlerin tam olarak neler olduğuna dair kafa karışıklığına sebep olmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz rivâyet Emelü'l-Âmil'de Hür el-Âmilî'nin rivâyeti idi.

Zeynüddin bin Nureddin el-Âmilî'nin öldürülmesine şahit olan Kutbüddin en-Nehrevâlî'nin(ö. 990/1582)¹⁹⁷anlattıkları ise biraz daha farklıdır:

Zeynüddin bin Nureddin el-Âmilî, hicri 933 yılında memleketi Cubba'a gitmiş ve orada 937 yılına kadar kalmıştı. Zeynüddin 937 yılında Şam'a gitmiş ve orada bir yıl kalmıştı.Şam'da olduğu süre içerisinde Şam kadısı Hasan Bey¹⁹⁸ idi.Onun kadı olduğu dönemde Zeynüddin'de Şam'da bulunuyordu.Zeynüddin o dönemde Şam'sa Râfızîlik¹⁹⁹ile itham ediliyordu. Kadı Hasan Bey, Zeynüddin'i getirtip yargılamış, Zeynüddin Şafî mezhebinden olduğunu söyleyip, ilk iki halife ve genel olarak sahabilerin faziletlerini kabul ettiğini anlatmıştı. Bundan sonra Kadı Hasan Bey, onu serbest bırakmıştı. Ancak yanındaki biri, Zeynüddin'in birçok kitapları olan, Râfıza'nın önde gelen âlimlerinden biri olduğunu söylemişti. Hasan Bey onun ikinci defa getirilmesi için adam gönderdi. Ancak bu sefer Zeynüddin gizlenmişti.

¹⁹⁶Hür el-Âmilî, *Emelü'l-Âmil*, s.90-91.

¹⁹⁷en-Nehrevâlî (917-990/1511-1582), Mekke ve Yemen'e dair eserleriyle meşhurdur. Mekke şerifleri Osmanlı ile ilişkilerinde onu istihdam etmişlerdi.Mekke'ye giden Osmanlı devlet adamlarına rehberlik yapıyordu.Mekke müftüsü ve kadısı olarak görevlendirilmişti.Kanuni tarafından yaptırılan Süleymaniye Medresesi'ne ilk Hanefî müderris tayin edilmişti (975/1567). 965/1558 yılında Mekke şerifinin elçisi olarak İstanbul'da bulunuyordu. Eymen Fuad Seyyid, "Nehrevâlî", *DİA*, XXXII, s. 547-8.

¹⁹⁸Molla Hasan Bey, 959 (1552) yılında atandığı Şam kadılığında iki yıl, sonra Bağdat'ta, 963 (1556) yılında ikinci defa getirildiği Şam kadılığında bir yıldan biraz fazla görev yapmıştı. Şevval 964 (1557) tarihinde Mekke kadılığına tayin olmuştu.Rabiulahir 965 (1558) tarihinden itibaren de Kahire kadılığına getirilmişti. Mecdî, *Hadâiku's-Şekâik*, II, s. 239-40.

¹⁹⁹Kelime manası olarak terketmek, ayrılmak anlamına gelir. Fikir olarak, ilk üç halifenin hilafetini kabul etmeyen, Şiilik ile alakalı görüşleri benimseyen gruplardır. Ca'fer es-Sâdık'a bağlanıp İmâmiyye adıyla anılan bu zümre, Zeyd taraftarlarınca "Zeyd'i terkedener" anlamında ve küçültücü bir niteleme olarak Râfıza diye adlandırılmıştır. İmâmiyye Şîası'nın gelişmesi ve imam sayısını on iki olarak belirleyen İsnâaşeriyye'nin ortaya çıkıp zamanla İmâmiyye'yi ve bazan Şîa'yı temsil etmesi üzerine aynı niteleme İsnâaşeriyye, bazan da bütün Şîa'yı kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Bkz. Mustafa ÖZ, "RÂFİZİLER", c. XXXIV, s. 396-397.

Bu durum, Hasan Bey'in canını sıkımsı ve onu serbes bıraktığına pişman olmuştu. Bu arada Hasan Bey Mekke kadılığına atandı. Hasan Bey Mekke'deyken Zeynüddin'in Mekke'de olduğu haberini aldı ve tutuklanması emrini verdi. Hapsedilen Zeynüddin'in serbes bırakılması için gösterilen çabalar sonuçsuz kaldı. Zeynüddin, Cidde kethüdası Hüseyin Bey ile Mısır'a, oradan da İstanbul'a götürüldü ve vezir-i azam Rüstem Paşa'nın emriyle 8 Şaban 965 (26 Mayıs 1558) tarihinde öldürüldü.

Yusuf bin Ahmed el-Bahranî, *Lülüetü'l-Bahrayn*, isimli eserinde Zeynüddin bin Nureddin el-Âmilî'nin öldürülmesi ile alakalı şöyle bir rivâyet aktarmaktadır:

“ Bazı mutemed kitaplarda Zeynün bin Nureddin el-Âmilî'nin öldürülmesi ile alakalı şöyle bir rivayet buldum:

Şeyhimiz Şehid-i Sani Mekke'de ruhunu teslim etmiştir.Şehid-i Sani Rum Meliki Sultan Selim Han'ın emri ile, Rebiülevvel ayının beşi, hicri 965 senesinde şehid edilmiştir.Şeyhimiz Şehid-i Sani, hac farızasını yerine getirmek amacıyla hicri 965 yılında Mekke'ye gelmişti.Mekke'de hac ibadet ve tâat ile meşğul oluyor bolca zikir yapıyordu.Bir gün tavaf yaptıktan sonra ikinci namazını kıldı.Mescid-i Haramın içerisinde ikinci namazını kıldıktan sonra Sultanın, onu yakalamaları için gönderdiği adamlar tarafından yakalanıp Mekke'nin bazı evlerinde tutuldu.Bu evlerden birinde, bir ay on gün hapis hayatı yaşadıkdan sonra sahil yolunu takip ederek onu İstanbul'a götürmek maksadıyla yola koyuldular.Yolda sahil kenarında Zeynüddin'i öldürdüler.Kendisini öldürmek üzere görevlendirilen kişiler tarafından öldürüldükten sonra cesedi üç gün boyunca öldürüldüğü yerde bırakıldı. Zeynüddin'in cesedi üç gün boyunca burada bekletildikten sonra denize atıldı”.²⁰⁰

Hansarî, *Ravzatü'l-Cennât* isimli eserinde, Zeynüddin bin Nureddin el-Âmilî'nin şehadeti hakkında şu rivâyeti aktarmaktadır:

“Şeyh Zeynüddin hac farızasını yerine getirmek maksadı ile gittiği Mekke'de haremin içerisinde tutuklandı ve hapse atıldı.Hapiste iken sürekli zikir ve ibadetler ile meşğul oluyordu.Şehid Zeynüddin hapiste kur'an-ı kerim tilâvet ederken şehid edildi”.²⁰¹

²⁰⁰Yusuf bin Ahmed el-Bahranî, *Lülüetü'l-Bahrayn*, s. 34.

²⁰¹Hansarî, *Ravzatü'l-Cennât*, III, s. 363.

5.1.10.Öldürülme zamanı

Zeynüddin'in tam olarak hangi tarihte öldürüldüğüne dair ihtilaf vardır.et-Tefrişî, *Nakdü'r-Rical* isimli eserinde Zeynüddin'in öldürülme tarihini hicri 966 olarak veriyor.²⁰²Hür el-Âmilî, *Emelü'l-Âmil* adlı eserde Zeynüddin bin Nureddin el-Âmilî'nin öldürülme tarihini hicri 966 olarak vermektedir.²⁰³Rıza el-Muhtarî, Zeynüddin'e ait olan *Münyetü'l-mürîd fi edebi'l-müfîd ve'l-müstefîd* isimli eserin mukaddimesinde, Zeynüddin'in öldürülme tarihine dair iki görüşün olduğunu, bunlardan birinin hicri 965 yılını diğersinin ise 966 yılını gösterdiğini anlatır. Bu iki tarih arasında analiz yapan Muhtarî, Zeynüddin'in öldürülme tarihi ile alakalı ikinci görüşün daha isabetli olduğunu kaydetmiştir. Buna göre Zeynddin 966 yılında öldürülmüştür.²⁰⁴

5.1.11.Öldürüldüğü yer

Hür el-Âmilî, *Emelü'l-Âmil* adlı eserde Zeynüddin bin Nureddin el-Âmilî'nin, kendisini yakalamak üzere görevlendirilen kişilerce alıkonup İstanbul'a götürülürken sahil kenarında bir yerde öldürüldüğünü kaydetmektedir.²⁰⁵Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şâis* isimli eserinde Zeynüddin bin Nureddin'in öldürüldüğü yer ile alakalı aynı bilgileri verdikten sonra, İstanbul'a getirilip Beyâzîd adlı bir köyde öldürüldüğünü söylemektedir.²⁰⁶

5.1.12.Öldürülmesi hakkında genel değerlendirme

Şehid-i Sani lakaplı Zeynüddin bin Nureddin el-Âmilî'nin ne sebeple ve nasıl öldürüldüğü konusunda henüz elimizde tatmin edici kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Onun, nasıl ve neseple öldürüldüğüne dair elde mevcut olan kaynakların çoğu şîâ kaynaklarıdır.Bu da meseleye tarafı bakan kimselerin gözüyle olayları okumamıza sebep olmaktadır.Zeynüddin el-Âmilî'nin öldürülmesi ile ilgili bilgilerin dayandırıldığı en temel kaynaklarda yer alan bilgilerin birçok yanlış içerdiği anlaşılmaktadır. Onun öldürülmesiyle ilgili itham edilen Sayda kadısı Maruf, İsna Aşeriyye'nin görüşlerine reddiye yazmış biridir. Onun bu eserinde kendi gözlemlerine de yer vermesi, bölgede yaşayan Şiilerin zor durumda kalmasına sebep olmuş olabilir.

²⁰²et-Tefrişî, *Nakdü'r-Rical*, Kum, 1418, II, s. 292.

²⁰³Hür el-Âmilî, *Emelü'l-Âmil*, s.91.

²⁰⁴Rıza el-Muhtarî, *Münyetü'l-mürîd fi edebi'l-müfîd ve'l-müstefîd* Mukaddimesi, s. 12-13.

²⁰⁵Hür el-Âmilî, *emelü'l-Âmil*, s. 91.

²⁰⁶Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şâis*, III. s.143.

Yine bu kaynaklarda Zeynüddin'in öldürülmesinden sonra, onun öldürenin idamı için nüfuz kullanan biri olarak gösterilen Abdürrahim el-Abbasi'nin iki, hatta bu kaynaklardaki tarih ile üç sene önce öldüğü tarihen sabittir. Bu kaynaklardan bazılarında dönemin sultanı olarak Sultan Selim zikredilmektedir. Halbuki dönemin sultanı Kanunî Sultan Süleyman'dır. Bu tarihte Kanuni'nin babası Yavuz Selim hayatta değildir, oğlu ikinci Selim ise henüz hükümdar olmamıştır. Olayla ilgili suçlanan en yüksek dereceli devlet yetkilisi vezir-i azam Rüstem Paşa'dır.

Her ne kadar olayların geliştiği tarihte bir mezhep adına faaliyet yürütmek, aynı zamanda siyasi anlamlar da içeren bir durum olsa da, bir âlimin mezhebinden dolayı öldürülmesinin savunulacak bir tarafı yoktur. Aynı şey, bu dönemde Safeviler tarafından öldürülen veya memleketlerini terk etmek zorunda bırakılan Sünnî âlimlere yönelik uygulamaları için de söz konusudur. Ancak Zeynüddin'in hayatı hakkındaki bilgilerimiz, genelde, bu kadar çelişki ve yanlış da içeren Şîî kaynaklara dayanmaktadır. Sadece bu olaydan hareketle, genellemeler yapmak yanlış sonuçlara götürmüştür. Tarafsızlığı bir yana, bu yanlış bilgiler temel alınarak yapılan ithamların da geçerliliği bulunmamaktadır.²⁰⁷

5.1.13.Hakkında yazılmış mersiyeler

Zeynüddin, hem öğrencileri, hem de halk tarafından çok sevilirdi. Öldürülmesi, birçok kimseyi üzmüştü. Hakkında mersiyeler yazıldı.

Öğrencisi el-Âvdî'nin Zeynüddin hakkında yazdığı mersiye:

ساروا وقد بعدت عنا منازلهم فالآن لا عوض عنهم ولا بدل
فسرت شرقا وغربا في تطلبهم كلما جئت ربعا قيل لي رحلوا
فحين أيقنت أن الذكر منقطع وأنه ليس لي في وصلهم أمل
رجعت والعين عبرى والفؤاد شجوا الحزن بي نازل والصبر مرتحل
وعاينت عيني الاصحاب في وجل والعين منهم بميل الحزن تكتحل
فقلت مالكم لا خاب فالكم قد حال حالكم والضر مشتمل

²⁰⁷Adem ARIKAN, *Zeynüddin el-Âmilî'nin öldürülmesiyle ilgili İmâmiyye Tabakât kitaplarındaki kurguların değerlendirilmesi*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı: 19, Yıl: 2009, s. 111-112.

هل نالكم غير بعد الالف عن وطن قالوا فجعنا بزین الدین یارجل
أتی من الروم لا أهلا مقدمه ناع نعاہ فنار الحزن تشتعل
فصار حزني أنيسي والبكا سکنی والنوح دأبي ودمع العين ينهمل
لهفي له نازح الاوطان منجدلا فوق الصعيد عليه الترب مشتمل
أشکو إلى الله رزءا ليس يشبههالا مصاب الاولى في كربلا قتلوا

*“Gittiler, artık yurtları bize iyice uzaklaştı
benzeri*

Gayrı ne bir bedeli var onların ne de

*Doğuda da batıda da hep aradım onları
dediler*

Hep bir karış yaklaşınca bana gitti

*Onlardan koptuğumu kesin anladığımda
olunca*

Bir daha vasıl olmayacağı ayan beyan

Döndüm, gözüm yaşlı kalbim kırık bir halde

Üzerime hüznün çöktü sabır çekip gitti

*Korkarak gözlerimi çevirdim dostlara
damlıyordu*

Gözlerim dostlardan uzak hüznün

Dedim ki, ne oldu size bizi bıraktınız

Bizden uzak oldunuz her yeri zarar sardı

Dedim ki, vatan hasreti giderildi mi

Dediler ki Zeynüddin'i kaybettik ey adam

Rum'dan geldiler gelmez olaydılar

Ağıtlar yakıldı her yeri hüznün sardı

Hüznün yoldaşım, ağlamak yurdum oldu

Ağıtlar âdetim oldu heryeri hüznün sardı

Haykırışlarım vatani inletti

Torakların üzerini hüznünlü toprak sardı

En güzel şekilde Allah'a yalvarıyorum

en güzel dostlar Kerbela'da vuruldu”²⁰⁸

²⁰⁸Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, III. s.143.

Seyyid Rahmetullah en-Necefi'nin Zeynüddin hakkında yazdığı mersiye

ما للكواكب لا تخر بأرضها حزنا وما للشم لا تتصدع
فاهناً فأنت لدى الاله منعم حي ومن أطفاه متمتع
أسر في خطب أصابك إذ به حزت الشهادة أم لفقدك اجزع
الله اي معظم قد صغروا وعظيم حق حقه قد ضيعوا
لو كنت ذا قبر يزار ودونه بيض المواضي والعوالي شرع
لقصدته ولثمت ترب ضريحه وقطعت بيذا مثلها لا يقطع
هذا قليل من عبيد مودة والحر يرضى بالقليل ويق

“Neden yıldızlar gökten düşmüyor *Gök çatlamıyor üzüntüden*
Ben hüznüle ah çekerken *Sen rabbın huzurunda nimetler içindesın*
Senin için hüznümü gizleyeyim mi *Yoksa haykırışlara mı dalayım*
Allah aşkına, her daim küçüldüler *Sana sövdükleri için büyükler*
Ziyaret edilecek kabrin olsaydı *Onun kubbesi altında kalabalıklar taşardı*
Kabre koşar toprağını avuçlar *Kopmaz parçalarını elimle koparırdım*
Bu, seven az bir kulun çabasıdır *Hür olan kimse aza razı olur”²⁰⁹*

Seyyid Ubeyd en-Necefi Zeynüddin hakkında yazdığı mersiye

ثوى الامام الذي بث العلوم كما بث النوال بيوم الجود والكرم
ذا كعبة الفضل والطلاب عاكفه به عكوف حجيج الله بالحرم
إذا اليراع نضاه يوم معضلة رأيت معنى اسود الغاب في الاجم
لؤمت يا دهر كم أفنيت من عدد وكم نقضت بناء غير منهدم
وكم رفعت مضافا للهوان كما خفضت كل رفيع مفرد علم منام

²⁰⁹Muhsin el-Emîn, *âyanü's-şîa*, III. s.143

*“İlim yayan o âlim vefat etti Cömert ve keremli bir günde cûd yayıldığı gibi
O faziletlidir, talebeler ona tâbidir, Tıpkı hacıların haremi tavafi gibi
Zorlukları aşmak için tutunacak daldır, Ormanların içindeki cesur aslan gibi
Ah yıllar! Kaç tane adam eskittiniz Nice yıkılmaz binaları yıktınız
Sen nice kötülerini alçaltıp ilmin değerini yücelttin”²¹⁰*

²¹⁰Muhsin el-Emî, *âyanü'ş-şîa*, III. s.143.

SONUÇ

Zeynüddin bin Nureddin el-Âmilî 911/1505 yılında Cebel-i Amil’de doğmuştur. Asıl adı Zeynüddin’dir. Adının Ali olduğuna dair bilgiler yanlıştır. Zira Ali babasının ismidir. Zeynüddin, Şîa tarihinde Şehîd-i Evvel denilen Muhammed bin Mekkî’ye kıyasla, Şehid-i Sani olarak isimlendirilmiştir. İlk eğitimini babasının yanında almıştır. Küçük yaşta hafızlığını tamamlamıştır. Babası vefat ettikten sonra ilim hayatına devam etmek için ilk olarak Kerkük’e gitmiştir. Daha sonra Mısır, Medine, Irak ve başka yerlerde kelim, tefsir, hadis ve nahiv dersleri almıştır. Zeynüddin İmamiye Şîasına bağlı olmasına rağmen, gerek Kerkî ve Meysî gibi Şîî âlimler gerek Şemseddin bin Tolun ed-Dimeşkî el-Hanefî ve Ahmed er-Remlî eş-Şafîî gibi Sünnî âlimlerden ders almıştır. Zeynüddin değerli birçok âlimden ders aldığı gibi kendisi de birçok âlim yetiştirmiştir. Abdüssamed el-Hârisî el-Hemedânî, Şeyh Muhammed el-Hürr, Abdülhamid el-Kerkî, Ebi'l-Hasan el-Âmilî ve Ali el-Âvdî gibi birçok âlim onun yanında ders almıştır.

Zeynüddin, Şîa tarihinde ilk hadis usûlü yazan kişi olduğu yönünde güçlü bir kanaat vardır. İbni Ebi'l-Cumhur el-Ahsâî'nin ondan birkaç yıl önce *Tuhfetü'l-Kâsîdîne fî Mârifet-i İstilahî'l-Muhaddisîn* isimli eserini göz önüne alarak, yapılan itirazları bakıldığında, Zeynüddin'in bu unvanın zedelendiğini söyleyebiliriz. Zeynüddin'in yazmış olduğu ve Şîa tarihinde yazılmış ilk hadis usûlü eseri olarak görülen *El-Bidaye fî İlmi'd-Dirâye* isimli eser incelendiğinde, Sünnî âlimlerin oluşturduğu hadis külliyyatı ile aralarında pek bir fark olmadığı görülmektedir. Zeynüddin, Şîa propagandası yaptığı gerekçesiyle sürekli İstanbul'a şikâyet edilince ölüm tehditleri almaya başladı. Hayatının son demlerini, öğrencisi ve yakın hizmetinde bulunan Ali el-Âvdî'nin evinde saklanarak geçirdi. Dönemin Sayda kadısı Ma'ruf, Zeynüddin'i Şîi propagandası yapmak ve halkı sapık mezheplere doğru sürüklediği gerekçesiyle, Rüstem Paşa'ya bir mektup yazarak durumu bildirdi. İstanbul'da bulunan Rüstem Paşa hemen Zeynüddin'in yakalanıp İstanbul'a getirilmesi için emir verdi. Bu emir üzerine Zeynüddin'in yakalanıp İstanbul'a getirilmesi için bir plan yapıldı. Netice olarak Zeynüddin yakalandı. Ancak İstanbul'a varmadan yolda öldürüldü.

Zeynüddin'in nasıl ve ne amaçla öldürüldüğüne dair bilgi alabileceğimiz kaynakların tamamı Şîa kaynaklarıdır. Bu kaynaklardaki bilgiler ise birbiriyle çelişmektedir. Netice olarak öldürülmesi emrinin kim tarafından verildiğine dair mevcut kaynaklarda ikna edici bilgi bulunmamaktadır. Zeynüddin'in öldürülmesi Şîiler tarafından büyük bir üzüntü ile karşılanmıştır. Ölümünden sonra hakkında mersiyeler yazılmış ve haksız yere Sünniler tarafından öldürüldüğü hep savunulmuştur. Bu söylemlerinin kuru bir mezhep taasubundan ibaret olmadığını kanıtlamak için ortaya ciddi bir kaynak koyamamışlardır.

Süleyman BÜR

KAYNAKÇA

- Muhsin el-Emîn, âyanü's-şâa, thk. Hasan el-Emîn, Beyrut, Dârü't-teârûf, 1983,
- Hür el-Âmilî, Emelü'l-Âmil, thk. Ahmed el-Hüseynî, Beyrut müessesetü'l-Vefa, 1983,
- Yusuf bin Ahmed el-Bahranî, Lülüetü'l-Bahrayn, thk. Seyyid Muhammed Sadık Bahrü'l ulûm, Beyrut, Mektebetü'ül-Fehavî, 2008,
- Hansarî, Ravzatü'l-Cennât, Beyrut, Darü'l-islamiyye, 1991,
- Ali bin Muhammed ed-Dürrü'l-Mensûr min el-Me'sûr ve Gayri'l-Me'sûr thk. Mansur el-İbrahîmî, Merkezü'l-Âli li'l-ulûmi, ve's-sekafetü'l-İslamiyye, 2012,
- Dia
- Tasküprüzâde, es-Sekâiku'n-Numâniyye fi Ulemâi'l-Osmâniyye, Beyrut, 1975
- el-Muhibbî, Hulâsatül-Eser fi Âyâni'l-Karni'l-Hâdî Aşer, Beyrut: Dâru Sâdır, 1975
- Şehid-i Sani, Mesaliku'l-Efham fi Şerhi Şerai'l-İslam mukaddimesi, thk. Müessesetü'l-Mearifi'l-İslamiyye, Kum, 1985
- Şehid-i Sâni, Ravzatü'l-Behiyye fi Şerhi el-Lüm'ati'd-Dımaşkıyye Mukaddimesi, Müessesetü'l-Mearifi'l-İslamiyye, Beyrut, 1993
- Şehid-i Sâni, Münyetü'l-mürîd fi edebi'l-müfid ve'l-müstefîd Mukaddimesi, thk. Rıza el-Muhtar, Beyrut, 1993
- Şehid-i Sâni, Er-Risale fi Esrari's-salamukaddimesi, thk. Muhammed Ali Kasım, ed-Dârü'l-İslamiyye, beyrut, 1993
- Büzürgî et-Tahrânî, ez-Zerîâ ilâ Tesânîfi's-Şîâ, Shia Books.net,
- Celaleddin es-Suyûtî, Tedrîbü'r-râvî, thk. Muhammed el-Farayâbî, Mektebetü'l-kevser, Beyrut, 1975
- Şehid-i sâni, Şerhu'l-Bidaye fi ilmi'd-dirâye, thk. Seyyid Muhammed Rıza el-Huseynî el-Celalî, Menşûratü Zıyaü'l-firûz Âbâdî, Kum, 1998.
- Hasan el-Emin en-Necefî, Şühedâü'l-Fazıla, Müessesetü'l-vefa, Beyrut, 1982
- Şeyh Muhammed Rıza el-Hakimî, Tarîhü'l-Ulemai Abre'l-Usûri'l-Muhtelifi, Müessesetü'l-Â'la, 1983, Beyrut

Muhsin el-Emîn, Hitatu Cebeli Âmil, Beyrut, 1982

et-Tefrişî, Nakdü'r-Ricâl, Kum, 1418/1997

Hasan-ı Rumlu, Ahsenü't-Tevârih, Tahran, Esâtir yayınları

